

Luk bung Aposeldi oxatadingdi. Tauxu xailongga li ba, Aposel

Namua Luk Bung Xailonginoa

Namuxing sabanga tela Luk bung haruanga baguli bing tabagu mana Aposel 1:8. Mana Aposel 1:1-3, Luk baxanga axamandi muga bung mana ulek xaiyua. Baing mana maxixinga 8, Yesu haruanganoa baxanga xailongga li namuxinoa: “Baing bagula abaxanga nga Yerusalem, xaung titia Yudia Samaria long longgalo, saing ila laing titi subinganoa.”

Tabagu axamang luwadi luwadi sabanga duwa mana xailongga li:

1. Sabunga unggutingang naxuyanganoa.
Luk baxanga nakira ba Kristo sabunganoa ungguti baru, ila long taining tainina baru, sabunga taining tainina disok baru, saing aposeldi dibaxanga ulek xaiyua baru. Ulek xaiya Matyu, Mak, Luk, Yon, ding dibung dibaxanga Yesu naxuyanganoa. Haruanga li bagula ungguti mana Yesu haing long xaiya saing hatanga nakira ba oxatanoa ila baru.

2. Rang ulek xaiyua mali haringina.
Lipu teladi dilangua, daharua haruanga maxung teguam mana Kristo lipuxindi, binabu xailongga li tatua haruangadingdi, haxuya Yudadi xaung Yuda Tegumdi.

3. Hatanga Urana daxanganoa bu sabungadi dahaxa mana. Kristo lipuxindi daxap salak xumana saing mauxangandi daxapdi, binabu xailongga li hatanga na lipu hatuminga haringinamdi ba duwa baru.

4. Hatanga ba Kristo Sabunganoa dali bixuandi. Lipu xumana disina salak sabanga na Kristo lipuxindi, ne xailongga li hatanga ba lipuxindi dili haringina, disia ulek xaiyua long sabangga Yerusalem mala long sabangga Rom, saing dungguti sabunga xumana liwe mana long luwadi ba.

Lipu Buningama

Luk bung Aposel. Luk Yuda tela te, Yuda Tegum tela. Baing oxatanoa lipu baxiam. Pol ing rianoa (Kolosi 4:14) saing ila xaung Pol bungina dahaxa mauli dibaxanga ulek xaiyua (Aposel 16:10 saing ila). Lipu xabiangamdi dahatum ba Luk bung xailonggino ba bila niani AD 63.

Luk bung xailongga li ing ganina te. Xailong tela muli bung ba Ulek Xaiya Luk Bung. Xailongga ba sup mana bungina Yesu haing long xaiya, saing Aposel ungguti mana axadi disok kimuya mana.

Haruanga Tuandi

- Ulek xaiya ila Titiadi Yudia, Galili xaung Samaria (1:1-9:31)
- Ila probinsia Ponisia, mutumutua Saipras, xaung long sabangga Antiok (9:32-12:25)
- Ila probinsiadi Pirigia xaung Galesia (13:1-15:35)
- Ila probinsia Masedonia (15:36-21:16)

- Ilau long sabangga Rom (21:17–28:31)

Yesu Haing Long Xaiya

¹ Tiopalas, mana xailongigua ngabung muga, ngabung mana axadi Yesu ungguti ba libu saing tubatuba ²⁻³ laing xaidapka Urana xap mahaing long xaiya. Muga xap salaga, saking hatanga ing sibuna na aposeldi ina mogudi ba, saing hatangadi rangrang ba maxung sibuna mesa muli. Mana xaidap 40 wa ranguadi saing harua nadi mana Urana Yonggaxinoa. Mana Urana Aningong haringinganoa hanaunau lipuadi ba mana oxatua bagula dituxu. ⁴ Xaidap tela, xang ranguadi saing baladi ba, “Labu ayunga Yerusalemgu tai, ne aragu Tibugu sina yahangua to, bila hau haruangua ba libu. Axa alungu ngaharua mana ba. ⁵ Waleu Yon sugua lipudi mana langa, ne xaidap teladi disup to baing Urana bagula suguang mana Aningonoa.”

⁶ Bunging tela digugunia, saing duxusunga ba, “Toxoratamona, hatata bagula udali Romdi saing uta Isrel yonggaxinoa nam Isreldi rimamamia muli bila waleu, kimbo tegu?”

⁷ Baladi ba, “Tibugu ing ganina mogu xaidap-kadi ba xaung gananganadi ba. Xabianga mana axadi ba bing ang xalingima te. ⁸ Ne bagula axap haringingua bungina Urana Aningonoa ma kauang. Baing bagula abaxanga nga Yerusalem, xaung titia Yudia Samaria long longgalo, saing ila laing titi subinganoa.”

⁹ Harua laing sup, baing Urana xap mahaing long xaiya maxadingia, laing mugaba yameng ba dibagu te.

¹⁰ Haingguyu saing dibagu mua haringina mahaing sabalunia, baing hata sibuna li lipu luwa disau imang usamandi dowa masok, dili rubinia manadi. ¹¹ Tang daharua ba, “Lipu Galiliamdi, baruta ali la li, abagu mahaing sabalunia? Yesu li, hatata abagu Urana xap mahaing long xaiya, bila balau bagula goxoya ma mana long xaiya kimuya.”

Dimogo Matias Ba Xap Yudas Yabanoa

¹² Baing diyunga xaxagana duxu ba Olip digoxoya mala Yerusalem, wa haxek monga bila kilomita taininau. ¹³ Disok mana longga ba, baing dahaing mana numa lung etuama duwa mana ba. Ding duwa yadingdi bing:

Pita,
Yon,
Yems,
Andru,
Pilip,
Tomas,
Bartolomyu,
Matyu,
Yems (Alpias garanoa),
Saimon (lipu tela bakbakka dibo ba disuka
Romdi mala),
xaung Yudas (Yems garanoa).*

* **1:13** Luk bung yaya Yems tuwa, ne ding lipu taininau te, lipu tuwa.

14 Xaidap longgalo digugunia ma bu disabu. Haingdi xauna, Maria Yesu bauna digabu Yesu kixingindi digugunia ranguadi.

15 Mana bungina baguba lipu hatuminga haringinamdi sabungadinga sok bila lipu 120. Baing Pita mesa liwe mading 16 saing harua ba, “Riagu hatuminga haringinam mana, waleu sibuna Urana Aningonoa baxanga Debit suxungunia ba. Haruanga baguba wa Urana Xuania, ina harua mana Yudas, lipua ba hatanga daxangua na lipuadi dituxu Yesu. Baing haruanga ba muga Urana mogu ba—aningonoa sok. 17 Nulana Yudas kiria tela, tuxu oxata li rangua kira.”

18 (Lipua Yudas xap sianga bila giminaginoa mana kubolung diana libu ba, saing gim titi tela. La ba xung toxonoa muga mari, gamonoa xuruti saing tainoa sup mari titia. 19 Lipu longgalo duwa Yerusalem dilungu naxuyangua ba, binabu mana xuadinga duxu longga ba “Akeldama”, namuxinoa bing Titi Sipkam.)

20 Pita harua muli, baxanga ba, “Haruanga ba Debit bung Olaidi Xailongidingia aningonoa sok ba, namua na harua ba,

“‘Xai nabu numanoa wa olang,
labu lipu tela wa manau tai,’[✧]

xaung,

“‘Xai nabu lipu tela xap oxatang yabanoa.’[✧]

✧ 1:20 Olaidi (Buk Song) 69:25 ✧ 1:20 Olaidi (Buk Song) 109:8

²¹ Binabu kira tamogu lipu tela ba xap yabanoa. Tahatumia lipuadi duwa rangua kira xaidap longgalo Toxoratamona Yesu wa rangua kira, ²² ungguti mana Yon sugua lipudi ma ma laing bungina Urana xap Yesu mahaing sangua kira. Namua na dingia tela bagula sok lipu baxangam mana Yesu mesanganoa muli rangua kira.”

²³ Binabu dita lipu luwa: Yosep, duxu ba Barsabas (yan tela Yastas), xaung Matias. ²⁴ Baing disabu ba, “Toxoratamona, ung gaxabia lipu longgalo hatumingadingdi. Uhatanga lipuadi bagudi li baruamta umogu masup ²⁵ ba tuxu oxata aposeliamga li. Yudas yunga oxata li ba ila xap kubolunoa giminaginoa.” ²⁶ Saking diting siangdi bu mogu gaxarea bagula xap oxatua, saing siangga ba mogu Matias. Binabu dita rangua aposel 11.

2

Urana Aningonoa Ri Ma Pentikos

¹ Bungina xaidap Pentikos* ma, ding digugunia ding mana numa tela. ² Hata sibuna li bibinga bila yang haringina ma sangua long xaiya, saing numa dirung mana ba baxagi mana. ³ Baing dibagu axamandi bila yap manandi dahata ding saing dila duwa mana lipu taining tainina. ⁴ Ding

* **2:1** Pentikos—Yudadi daxang Taunga Dalingam saing bungina xaidap 50 disup baing dituxu taunga tela ba diti Urana yanoa muli. Duxu ba Pentikos, namuxinoa ba xaidap 50 kimu. Ubagu Xapdi Muli (Kisim Bek) 23:16, 34:22; Lipu Hananiangam Oxatanoa (Wok Pris) 23:15-21; Hanaunaunga (Lo) 16:9-12.

dibaxagi mana Urana Aningonoa saing dungguti daharua haruanga teladi bila Urana Aningonoa haringiadi bu dilibu.

⁵ Mana bungina baguba Yuda xumana duwa Yerusalem. Ding lipuadi duwa hawa mana Urana, saing ding lipuadi mana numanuma longgalo. ⁶ Bungina dilungu bibinga baguba, buranga digugunia dihixi mana, namua na ding taining tainina dilungudi daharua ding xuading. ⁷ Dihixi sibuna mana, binabu duxusunga ding ba, “Ai, lipuadi daharua li ding lipu Galiliamdi! ⁸ Baing baruta kira taining tainina talungudi mana kira sibura xuaradi? ⁹ Kira titiadi Patia, Midia, Elam. Kira yabaradi duwa titiadi Mesopotemia, Yudia xaung probinsiadi Kapadosia, Pontas xaung Esia, ¹⁰ probinsiadi Pirigia xaung Pampilia, numanuma Isip xaung Libia hataindi duwa haxek mana long sabangga Sairin. Kira lobudi tama Rom ¹¹ (Yudadi digabu Yuda Teguamdi disu mana Yudadi sabungadinga). Kira teladi titiadi mutumutua Krit xaung probinsia Arebia. Ne kira longgalo talungudi dibaxanga mana kira sibura xuaradi, mana axamang haringindi Urana libudi ba!” ¹² Dihixi mana, dahatum xumana mana, baing duxusunga ding ba, “Axa li namuxinoa baru?”

¹³ Ning teladi didaudaudi, daharua ba, “Dinung wain xumana buk.”

Pita Baxanga Na Burangua

¹⁴ Baing ina naga, Pita gabu Lipu 11 dimesa, saing harua sabanga na burangua ba, “Riagu Yuda mana xaung ang longgalo

awa Yerusalem, ata tangaimliandi xai manga, ngabo ba ngabaxanga axa baguli nang. ¹⁵ Bola ahagaxa ba lipuadi li dinung wain xumana buk? Tegu sibuna. Hatata 9:00 buraragina ing ganina! ¹⁶ Ne axa li bing Yoel, Urana lipuxing suxunguxunguama, ina baxanga mana ba:

¹⁷ “‘Urana harua ba, mana xaidap subingandi bagula ngasina Aningogua mari mana lipu longgalo.

Garaim lupdi xaung garaim haingdi bagula daxap suxungugua saing dibaxanga, Gananuna angiadi bagula dibagu axamandi bila mibingadi, Duangaimdi bagula dimip mibingadi.

¹⁸ Maxung sibuna, mana lipuxigu oxatamdi, lupdi xaung haingdi, bagula ngasina Aningogua mari manadi mana xaidapkadi bagudi ba, saing bagula daxap suxungugua saing dibaxanga.

¹⁹ Bagula ngahatanga axamang haringindi etua sabalunia xaung hatangangadi hawa titia, hatangangadi mana sip xaung yap xaung mana bunuxuyana buxuixui mahaing.

²⁰ Xaidaba bagula laba saing sobaga bagula sok bila sip muga mana xaidap sabanga Toxoratamona bagula ma xaung ralang sabanga.

²¹ Baing lipu gaxarea duwagi mana Toxoratamona yanoa,

bagula ngaxapdi muli.'☆

²² “Lipu Isreliam mana, alungu to: Yesu Nasaretiam lipu tela Urana hatanga rangrang nang ba inia, mana axamang haringing xumana libudi liwe mang mana lipua li rimanoa. Ang sibuum ang gaxabia alaba. ²³ Ne lipua li ata bixuandi rimadingia. Ning waleu sibuna Urana hau hatumingua mana kubolua bagula libu. Xabia masup baraxinta bagula sok. Baing ina naga, araxata? Ang ba ayu lipuadi daxabia Urana hanaunaungandi te, bu dahauliang ba agoxi xai balingamia bu aung mati. ²⁴ Ning Urana iti mesa muli mana matiyua, hitixiya salak matiamana sangua, namua na matia sanga ba tuxu lipua li te. ²⁵ Debit harua mana ba:

“Ngabagu Toxoratamona muga manga bunging-bunginalo.

Axamang tela sanga ba libu ngamaxuwa ngalulu te,
namua na wa rimagu rimamo rubinia.

²⁶ Binabu gamogua yaha sibuna saing suxungugua harua haruanga yahangam.

Sanggagua ragu axamang xaidi Urana bo ba libudi manga xauna,

²⁷ namua na bagula uyunga nga Matiadi Yabadingia te,

saing Lipua Ung Sibum Umogu ba bagula uyunga sangganoa buya gobagobia te.

²⁸ Uhatanga nanga daxanga walingamdi lo,

☆ **2:21** Yoel (Joel) 2:28-32

bagula ulibu nga ngayaha sibuna max-
amia.’☆

²⁹ “Riagu mana, ngabalang rangrang ba mu-
gangaroa Debit mati ba, waleu sibuna dikimang
ba, saing guha gobagoba inia wa mana longga
li laing hatata. ³⁰ Ne ina Urana lipuxing sux-
unguxunguam tela, saing xabia ba haruanga
baguba Urana hau rangua, ina bagula libu mana
tibung rangging garang tela ba xap yabanoa
mana kabukabung xaitamoxiam. ³¹ Debit xabia
muga baraxinta bagula sok kimu sibuna, baing
baxanga mana Urana Lipuxing Mogunganama†
bagula mesa muli. Baxanga ba Urana sanga
ba yunga Matiadi Yabadingia te, ne sangganoa
bagula buya te. Tegu sibuna. ³² Yesu ba, Urana
iti mesa muli, am longgalo am gabagu kimu
mana mesa muli ba, saing am gabaxanga mana
axa am gabagu ba. ³³ Urana sina yaya na, libu
ba rung rimang rimamo rubinia. Baing Yesu
xap Urana Aningonoa rangua Tibuna bila hau
haruanga mana, saing sina mari ba, bila hatata
abagu alungu. ³⁴ Namua na Debit haing mala
long xaiya te, ne harua ba,

“Toxoratamona harua na Toxoratamona
ngayua ba:‡

“Urung kabukabu yayam wa rimagu ri-
mamo rubinia,

☆ **2:28** Olaidi (Buk Song) 16:8-11 † **2:31** Grik xuana—Kristo

‡ **2:34** Namuxina mana maxixinga li bing Toxoratamona muga-
mugangam mogu Urana saing Toxoratamona kimuam mogu
lipua Debit wa hawa mana ba.

35 laing ngata bixuamdi
hawa maung.”’☆

36 “Binabu ang Isrel mana bing alungu bu axabia rangrang ba: Yesu ba, ina agoxi xai balingamia ba, Urana libu sok Toxoratamona xaung Lipuxing Mogunganama§ naga.”

37 Lipudi dilungu haruanga ba, su hatumin-gadingdi saing duxusunga Pita gabu aposeldi ba, “Riamam mana, am garia baru?”

38 Pita haxuya ba, “Ang taining taining long-galo bing axugia hatumingaima saing axap langa mana Yesu Kristo yanoa, baing Urana bagula yunga kuboluim diandi. Alibu bila ba, baing bagula axap yahanga Urana hau haruangua mana ba, ina Aningonoa baing. 39 Urana hau haruanga ba sina Aningonoa nang xaung na garaimdi xaung na lipu longgalo duwa hasoya—na ding longgalo Toxoratamona Urana kiria bagula wagidi ma.”

40 Baing baxanga haruanga xumana muli nadi. Hanaunaudi haringina ba, “Ahauliang, nam ahanggalang rangua lipu maringing teguam hatatamdi.” 41 Baing ina naga, lipu xumana dilungu Pita haruanganoa ba dita hatumingadin-gia, saing daxap langa. Mana xaidapka baguba bila lipu 3,000 diluxu mana sabungadinga.

Lipu Hatuminga Haringinamdi Kuboludinga

42 Xaidap taining tainina lipudi dahaxi ba disu mana aposeldi tubatubaingadinga, xaung

☆ 2:35 Olaidi (Buk Song) 110:1 § 2:36 Grik xuana—Kristo

dahaxi ba digugunia duwa taininau, xaung digugunia daxang xaung digabudi disabu na Urana. ⁴³ Axamang haringing xumana disok aposeldi rimadingia, saing lipu longgalo dibagudi dihixi sibuna manadi. ⁴⁴ Lipu hatuminga haringinam longgalo duwa taininau saing duwasa mana xalingidingdi rangua ding. ⁴⁵ Lipu gaxarea diraxap bing lipudi disina xalingidingdi bu lipudi digimdi saing dituxu sinak nadi. ⁴⁶ Xaidap taining tainina digugunia ding Urana Numang yabania. Digugunia numadingia bu daxang Toxoratamona Angiang Hatuminga Haringinama, saing diyaha, hatumingadingdi dimesa ba dituxu sinak mana angiatingdi. ⁴⁷ Diti Urana yanoa saing lipu longgalo gamodingdi diyaha manadi. Baing xaidap taining tainina Toxoratamona waxata ba xap lipu teladi muli, saing sabungadinga tubu.

3

Pita Hamaringia Lipu Tela Kindi Dahamati

¹ Xaidap tela Pita gabu Yon dahaing Urana Numania mana 3:00 bungbung—xaidap maxanoa ba bing bungging sabungam. ² Baing lipu tela bauna hayau kindi dahamati, ina wa. Lipudi dahau mala mana Urana Numang yabang xaluxina duxu ba Xalu Gumangina. Xaidap taining tainina dahau mala bu bungina lipudi diluxu, baing xusungadi olang olang mana sianga. ³ Bungina bagu Pita Yon tang dibo ba diluxu, xusunga dingtang mana sianga. ⁴ Pita Yon tang dibagu

maringina mana. Baing Pita bala ba, “Ubaguam-tam!” ⁵ Binabu lipua ba bagu dingtang, namua na hagaxa ba bagula xap axamanoa rangua dingtang.

⁶ Baing Pita harua ba, “Silba, gol, ngaxola manadi, ne axamana wa rangua nga, bing ngasina naung. Mana Yesu Kristo Nasaretiam yanoa, ngabalaung ba umesa uhaxa.” ⁷ Baing tuxu rimang rimamo, hauli iti mesa, saing hata sibuna li lipua ba kindi xaung king tambongdi daharing. ⁸ Hixi mesa li saing haxauba. Saking ila rangua dingtang, tung diluxu Urana Numang yabania. Haxa, hixi saing iti Urana yanoa. ⁹ Bungina lipudi dibagu haxa mua, iti Urana yanoa, ¹⁰ daxabia ba lipua naga rung mana Urana Numang yabang xaluxina duxu ba Xalu Gumangina, xusunga lipudi olang olang. Baing suxungudingdi daxaxa ding, dihixi mana axa sok mana ba.

Pita Baxanga Na Lipudi Digugunia

¹¹ Lipudi dilungu naxuyanga ba, baing dihixi mana saing diluki ma bu dibagu lipua ba. Baing dibagu tuxu Pita Yon dingtang, li mua mana longga duxu ba Solomon Numa Nanung Sabasabia. ¹² Pita bagu, baing harua nadi ba: “Lipu Isreliam mana, ahixi mana alali baru? Abagu haringina mam baru? Bola ahatum ba tam haringingamama sabanga, kimbo ahatum ba am gawa xai sibuna Urana maxania, binabu am galibu lipua li haxa muli? Tegu sibuna. ¹³ Urana mana Ebrahim, Aisak xaung Yekop, ina Urana mana mugangaradi, sina yaya sabanga

na lipuxing oxatama Yesu ba. Ata bixuandi rimadingia bu dung mati, saing Pailat maxania ayamu. Bungina bo ba yunga bing abala Pailat ba tegu. ¹⁴ Hauxaim mana Lipu Maringinam, Lipua Urana Mogu Naina, baing axusunga Pailat ba yunga lipu ungingam tela nang. ¹⁵ Baing ina naga, aung walinga namua, ning Urana iti mesa muli mana matiyua. Amtam sibumam tam gabagu alaba. ¹⁶ Tam gahatum haringina mana Yesu, saing mana Yesu yanoa ing ganina lipua li abagu axabia, kindi daharing muli ba. Yesu yanoa xaung hatuminga haringina ina mesa maluxu mamtam ing ganina libu lipua li sok xai dup, bila abagu baing.

¹⁷ “Maxuna, riagu mana, ngaxabia ba ang gagabu yanaimdi, ang gaxabia xai te saing alibu kubolua li mana. ¹⁸ Ne alaba daxanga naga Urana haruanganoa aningonoa sok, ina baxanga waleu mana lipuxing suxunguxunguamdi. Dibala kira ba Urana Lipuxing Mogunganama ba bagula xap salak sabanga. ¹⁹ Binabu, axugia hatumingaimdi, agoxoya mala rangua Urana bu sisia kuboluim diandi. ²⁰ Nabu alibu bila ba, bing Urana bagula sina haringinga hauna nang, saing bagula sina nang lipua mogu bu hauliang ba, Lipuxing Mogunganama, Yesu naga. ²¹ Bagula wa long xaiya laing xaidaba Urana mogu ba libu axamang long-galo disok hauna muli, bila hau haruangua waleu saing baxanga mana lipuxing suxunguxunguamdi mogudi naina ba haruangadinga. ²² Waleu sibuna Moses harua ba, ‘Toxoratamona Urana angia bagula soxiang lipuxing suxungux-

unguam tela bila nga. Bagula ma liwe mana bakbagimdi. Baing haruangang longgalo bing bagula alungu asu mana. ²³ Lipu gaxarea dilungu lipua ba te, bing bagula ngahitixiyadi bu duwa rangua Isrel bakbagidinga te.'☆

²⁴ “Maxung sibuna, bungina Samwel xaung Urana lipuxing suxunguxunguam longgalo dima kimu mana, gaxarea dibaxanga, dibaxanga mana xaidapkadi bagudi li. ²⁵ Urana lipuxing suxunguxunguamdi haruangadinga xaung haruanga Urana hau rangua mugangaimdi, Urana mogudi nang. Harua na Ebrahim ba, ‘Mana bakbagim tela bagula ngaguxam bakbak titiam longgalo.’☆ ²⁶ Bungina Urana soxi lipuxing oxatama ba ma, soxi muga mang bu guxamgang, ba hauliang taining tainina ba asauya kuboluim diandi.”

4

Pita Yon Tang Dibaxanga Kaunsili Maxadingia

¹ Pita Yon tang daharua na lipudiyu, baing lipu hananiangamdi, Sadyusidi* digabu lipuadi duwasa mana Urana Numanoa yanamidinga disok manadi. ² Gamodingdi diyaha te, namua na aposeldi ditubatuba lipudi, dibaxanga ba Yesu mesa muli, binabu lipuadi dimati ba bagula

☆ **3:23** Hanaunaunga (Lo) 18:15,18-19 ☆ **3:25** Unggutinga (Stat) 22:18, 26:4 * **4:1** Sadyusi—Isrel gugunianga tela disabu mana Urana ne hatumingadinga xan tela monga. Bungingbunginalo ding digabu Parisidi dahakhaxi mana haruanga teladi. Sadyusidi dahatum haringina mana lipudi bagula dimesa muli te. Ubagu haruanga tela wa Aposel 23:6-9, Mak 12:18-27 xaung Matyu 3:7.

dimesa muli xauna. ³ Dituxu Pita Yon tang. Baing dita dingtang salak yabania. Diragu buragin to bu disuxuya dingtang, namua na xaidaba ri lo. ⁴ Ne lipu xumana dilungu Pita Yon tang haruangadinga dahatum haringina, saing lup hatuminga haringinamdi titingadinga sok bila 5,000.

⁵ Buragina baing lipu yanamdi, lipu haringindi digabu lipu hanaunaunga tubatubainganamdi digugunia Yerusalem. ⁶ Anas, lipu hananiangam mugamugangama, ina wa la ba. Kayapas,[†] Yon, Aleksanda digabu lupdi mana lipu hananiangam mugamugangama bakbaginoa, ding xauna duwa ranguadi. ⁷ Dilibu Pita Yon tang ba dima maxadingia, saing dungguti duxusungadi ba: “Angtang ba, tang gaxap haringinga rangua gaxarea bu alibu bila ba? Tang galibu mana gaxarea yanoa?”

⁸ Baing ina naga, Pita, baxagi mana Urana Aningonua, baladi ba, “Ang lipu haringindi mana Isrel, xaung ang lipu yanamdi, ⁹ bola hatata abo ba axusungamtam mana tam gahauli lipu tela kindi dahamati. Saing bola abo ba axabia ba lipua li sok xai muli baru. ¹⁰ Nabu bila ba, bing ang ba agabu lipu Isreliam longgalo alungu to: Yesu Kristo Nasaretiam yanoa naga libu lipua li sok xai muli saing li maxaimia. Ang

[†] **4:6** Anas bing lipu hananiangam mugamugangama mana niani AD 6-15. Ne Romdi dihitiya. Longanoa Kayapas sok lipu hananiangam mugamugangama mana niani AD 18-36. Ning Yudadi dibagu Anas bila lipuxiding hananiangam mugamugangama sibunauyu. Ubagu Luk 3:2 xaung Yon 18:13,24.

gaung Yesu mati xai balingamia ning Urana iti mesa muli mana matiyua. ¹¹ Ina bila

“Sianga ang lipu numa tongtongianganamdi ahitixiya bila diana,
sok siang mugamugangam bu haringia numa rubing longgalo.”[☆]

¹² Lipu tela te sanga ba xap kira muli. Tegu. Mana Yesu yanoa ing ganina kira lipudi taxap haulingua. Ina naga Urana mogu ba xap kira muli ba.”

¹³ Lipu haringindi daxabia ba Pita Yon tang lipu tubatubainganam teguamdi. Dingtang lipu olangdi ing ganina. Ne dibagu tang daharua haringina, tang dimaxuwa te, binabu dihixi mana. Xauna, daxabia ba tang duwa rangua Yesu ba. ¹⁴ Ne mana namua dibagu lipua sok xai muli li la ba rangua dingtang, bing ding haruangading te. ¹⁵ Binabu ditabina dingtang ba diyunga Kaunsili numanoa, saing dahangixaya. ¹⁶ Duxusunga ding ba, “Si, taria dingtang baru? Lipu longgalo duwa Yerusalem daxabia ba tang dilibu axamang haringina ba. Kira sanga tahisa mana te. ¹⁷ Ne labu naxuyanga li ila mauli buk rangua lipudiu tai. Binabu tabili dingtang ba daharua na lipu tela muli mana lipua ba yanoau tai.”

¹⁸ Baing duwagi dingtang dima muli, saing dibili dingtang ba labu tang daharua ditubatuba mana Yesu yanoa muliu tai. ¹⁹ Ne Pita Yon tang dahaxuya ba, “Baru kubolunta maring Urana

☆ 4:11 Olaidi (Buk Song) 118:22

maxania? Tam gasu mana ina ba haruangaanoa kimbo angia? Ang sibuim sanga ba asuxuya. ²⁰ Ne amtam ba sanga ba tam gamunguti te. Amtam bing tam gabaxanga mana axamang longgalo tam gabagudi tam galungudi.”

²¹⁻²² Baing kaunsilidi disina haruanga haringing teladi na dintang. Ne lipu longgalo diti Urana yanoa mana axa tang dilibu ba. Namua na lipua ba businganoa sup mana axamang haringina ba, nianindi didali ⁴⁰. Binabu kaunsilidi diyunga tang dila, namua na sanga ba dahamaringia daxanga tela bu dilibu axamang tela na dintang te.

Lipu Hatuminga Haringinamdi Disabu

²³ Diyunga Pita Yon tang dila masup, baing tang digoxoya mala rangua sabungadinga, saing dinaxuya nadi mana lipu hananiangamdi yanamidingdi digabu lipu haringindi haruagadinga. ²⁴ Bungina dilungu alaba, digugunia hatumingadingdi saing disabu na Urana ba, “Lipu Haringing Sibunam Toxoratamona, ung gutongtongia sabaluna xaung titi xaung tek, xaung axadi duwa maluxu manadi. ²⁵ Ung gusoxi Aningoma ma ba baxanga mana lipuxim oxatama Debit mugangamama suxungunoa ba:

“ ‘Baruta Yuda Tegumdi atiding disala buk saing Isreldi ditongtongia hatuminga olang ba dilibu kubolu diana?

²⁶ Xaitamoxi titiam daxauxau mana haungingua saing lipu yayamdi digugunia ding

bu dahaunggana Toxoratamona
xaung Lipuxing Mogunganama.'☆

²⁷ Maxung sibuna Herot gabu Pontias Pailat rangua Yuda Teguamdi xaung Isreldi ding digugunia maluxu mana long sabangga li, saing dahau haruangua bu dahanggalangia lipuxim oxatama Yesu, ina umogu naung ba. ²⁸ Axa ba uhau haruangua mana ung murungamia waleu sibuna, saing rimamia uharingia ba, nulana dilibu aningonoa sok ba. ²⁹ Tauna, Toxoratamona, hatata uhatumia haruangadinga daharua ba dimaxuwam, bing uharingiam lipuxim oxatamdi bu am gabaxanga haruangama haringing sibuna saing am gamaxuwa te. ³⁰ Uhatanga haringingama bu usahi lipudi busingadingdi xaung bu ulibu axamang haringindi mana Yesu yanoa, lipuxim oxatama umogu naung ba.”

³¹ Disabu laing sup, baing numa digugunia mana ba taguxa. Ding longgalo dibaxagi mana Urana Aningonoa, saing dibaxanga Urana Xuanoa haringinauba, dimaxuwa te.

Lipu Hatuminga Haringinamdi Duwa Taininau

³² Lipu hatuminga haringinam longgalo gamoding taininau, hatumingading taininau. Lipu tela harua ba xalingindi ing sibuniadi te. Tegu. Xalingiding longgalo dingiadi xauna.

³³ Mana haringinga sabanga aposeldi dibaxanga baxanga mana Toxoratamona Yesu mesanganoa muli, saing Urana libu xai sibuna manadi.

³⁴ Lipu teladi diraxap mana axamang tela duwa

☆ 4:26 Olaidi (Buk Song) 2:1-2

maluxu manadi te. Namua na bunging teladi, lipu gaxarea ding titiding kimbo ding numading bing disinadi, daxap giminaga ma ³⁵ saing dita aposeldi rimadingia bu duwasa mana. Baing ina naga, dituxu sinak na lipu gaxarea diraxap.

³⁶ Baing lipu tela wa, yabanoa mutumutua Saipras. Libai bakbaging tela, yanoa Yosep, ina aposeldi duxu ba Banabas (namuxina ba Lipu Hatuminga Haringiangam). ³⁷ Lipua ba sina titing tela saing xap sianga ma ta aposeldi rimadingia.

5

Ananayas Sapaira Tang

¹ Tauna, lipu tela wa, yanoa Ananayas, gabu haininoa Sapaira, tang disina titiding tela bu lipudi digim. ² Baing siang hataina Ananayas xap, ta'm tabu naina. Haininoa xabia libu bila ba. Ne Ananayas langua bila xap siang longgalo ma saing ta aposeldi rimadingia.

³ Baing Pita harua ba, "Ananayas, baruta uyunga Satan baxagi hatumingamia, saing ubo ba ulangua Urana Aningonoa, uyameng titi gimining hataina naung? ⁴ Muga bing ungia, maxuna? Kimuya mana usina, giminaginoa ung siangima ba ulibu ung murungama mana? Ne baruta uhatumia ba ulibu bila li? Ulangua lipudi te. Tegu. Ulangua Urana."

⁵ Ananayas lungu haruanga ba, baing xung mari saing mati. Baing lipudi dilungu naxuyanga

ba, maxuwanga sabanga xapdi. ⁶ Baing gananundi dima disaku sangganoa, saing dahau mala dikimang.

⁷ Auwa tuwa disup baing haininoa luxu ma, ina xabia baraxinta sok te. ⁸ Pita xusunga ba, “Ubaxanga nanga, bola sianga naga Ananayas tang gaxap mana titia giminaginao, bo?”

Haxuya ba, “Wane, giminagina naga.”

⁹ Baing Pita harua na ba, “Baruta tang ganai ba atuba Toxoratamona Aningonoa? Ulungu to! Lipudi menau dikimang ayuam ba, dahaxa masok xaluya. Baing bagula dahaung mala xauna.”

¹⁰ Hata sibuna li xung mari Pita kinia saing mati. Baing gananundi diluxu ma, dibagu mati ba, saing dahau mala dikimang haxek rangua ayuana. ¹¹ Maxuwanga sabanga xap lipu sabungam longgalo xaung xap lipu gaxarea dilungu naxuyanga ba.

Aposeldi Disahi Lipu Xumana Busingadingdi

¹² Aposeldi dilibu axamang haringing xangxana liwe mana lipudi. Baing xaidap longgalo lipu hatuminga haringinam longgalo digugunia Urana Numang yabang longga duxu ba Solomon Numa Nanung Sabasabia. ¹³ Lipu longgalo dahatum xai manadi, diti yadingdi, ne dimaxuwa ba digugunia ranguadi. ¹⁴ Ning haing lup xumana dahatum haringina mana Toxoratamona saing titingadinga tubu. ¹⁵ Mana namua axadi ba disok, lipudi dahau lipu busingamdi dima, ditadi mari sasaya xaung uxangia mana daxanga rubindi bu, nabu Pita dalidi bing babuna bagula

sudi. ¹⁶ Buranga digugunia ma longgadi duwa Yerusalem singia, daxap lipuxiding busingamdi xaung lipuadi xaungadi* duwa manadi ba dima, saing busingading longgalo disup.

Aposeldi Daxap Salaga

¹⁷ Baing ina naga, lipu hananiangam muga-mugangama gabu riandi, ding duwa maluxu'm Sadyusi sabungadinga, ding daxawa manadi sibuna. ¹⁸ Binabu dituxu aposeldi saing ditadi salak yabania rangua lipu diandi. ¹⁹ Ne yambong baing Toxoratamona uleginam tela xaxa salak yabang xaluxindi saing xapdi masok. ²⁰ Harua nadi ba, "Ala ali Urana Numang yabania, saing abaxanga naxuyanga longgalo mana walinga hauna li na lipudi."

²¹ Buraraging sibuna baing diluxu Urana Numang yabania, disu mana haruanga bila dilungu ba, saing dungguti ditubatuba lipudi.

Lipu hananiangam mugamugangama gabu riandi disok Urana Numania, baing duwagi Kaunsili Sanhidron—lipu Isrel yayam longgalo—duwagidi ma, saing disina haruanga mala salak yabania bu daxap aposeldi dima. ²² Ning bungina disok salak yabania, lipu hauningamdi yanamidingdi dibagudi te. Binabu digoxoya mala saing dibaladi ba, ²³ "Am gabagu salak yabana ribaina haringina, lipu wasangamdi dili mana xaluxindi, ne bungina am gaxaxa, am gabagudi te." ²⁴ Lipu Urana Numang

* **5:16** Grik xuana—aningoningo sigixinga teguam

wasangamdi yanamidinga gabu lipu hanani-angamdi yanamidingdi dilungu haruanga ba, baing dahatum xumana, daharua ba, “Baraxinta sok?”

²⁵ Baing ina naga, lipu tela ma ranguadi saing harua ba, “Alungu to! Lipuadi atadi salak yabania ba, hatata ding dili Urana Numang yabania, tang ditubatuba lipudi.” ²⁶ Binabu lipu Urana Numang wasangamdi yanamidinga gabu lipuxindi dila daxap aposeldi ma. Ne dituxudi te, namua na dimaxuwa nam lipudi daxatudi siangia.

²⁷ Daxap aposeldi ma, baing dilibudi dili Kaun-sili Sanhidron maxadingia bu lipu hananiangam mugamugangama xusunga xusungadi. ²⁸ Harua ba, “Am gabiliang haringina ba labu atubatuba mana yanoa bau tai. Ning alibu Yerusalem baxagi mana haruangaima. Baing ahaxi ba lipua li sibinoa mauxanganoa wa mam.”

²⁹ Pita gabu aposeldi dahaxuya ba, “Am ba bing am gasu mana Urana haruanganoa. Sanga ba am gasu mana lipudi haruangadinga te! ³⁰ Ang sibuim aung Yesu, angelia xaiya, ne Urana mana mugangaradi iti mesa muli. ³¹ Baing Urana sina yaya na, ta rimang rimamo rubinia ba wa Xaitamoxi xaung Lipu Xabinga Muliam. Libu bila ba bu sina gananganoa na lipu Is-reliamdi bu duxugia hatumingadingdi, bu ina yunga kuboluding diandi. ³² Am gabagu axadi li saing am gabaxanga baxanga manadi, am xaung Urana Aningonoa haringia haruanga baguba. Ina Aningonoa Urana sina na lipu gaxarea su mana haruanganoa.”

³³ Dilungu haruanga ba, baing atiding disala haringing sibuna saing dibo ba dung aposeldi mati. ³⁴ Ning Sanhidron yanamiding tela mesa ba bilidi. Ina Parisi tela, yanoa Gameliel, lipu hanaunaunga tubatubainganam tela, saing lipu longgalo dibagu bila lipu sabanga. Tabinadi ba dita aposeldi sabasabia mongaita. ³⁵ Baing harua na Kaunsilidi ba, “Ang lipu Isreliam mana, ahatumia xai to mana abo ba alibu baru mana lipuadi li. ³⁶ Ahatumia Teudas, waleu mesa, itina bila lipu yayam tela, ne lipudi bila 400 digugunia rangua. Ning lipu teladi dung mati saing lipuxindi dinaxu mana dahatibaxaya, oxatandi dahanggalang olang. ³⁷ Kimuya mana, bungina dititi lipudi yadingdi, Yudas Galiliam mesa. Yummyum lipudi ba dahaunggana Romdi. Ina xauna dung mati, saing lipuxindi dinaxu mana dahatibaxaya. ³⁸ Binabu hatata ngabaxanga hatumingagua nang: Asauya lipuadi li! Ayungadi mala! Namua na, nabu oxatadinga ma rangua lipudi ing ganina, bing bagula xung mari. ³⁹ Ne nabu ma rangua Urana, bing ang sanga ba abilidi te, nam ahaunggana Urana ing sibuna!”

Baing ina naga, dilungu haruanganoa. ⁴⁰ Binabu duwagi aposeldi diluxu ma muli, saing digusidi. Dibilidi ba labu dibaxanga muli mana Yesu yanoau tai, saing diyungadi mala.

⁴¹ Aposeldi diyunga Kaunsili Sanhidron, saing disok ma. Gamodingdi diyaha sibuna, namua na daxabia ba Urana bagudi daxai, bu sanga ba daxap memeyua mana Yesu yanoa. ⁴² Xaidap longgalo ditubatuba lipudi mua maluxu Urana Numang yabania, saing ditubatuba lipudi mana

numa taining tainina. Diyunga oxata tubatubaikkama te, dibaxanga baxanga ulek xaiyua, daharua ba, “Yesu Urana Lipuxing Molygonama.”

6

Dimogu Lipu 7

¹ Mana bungina baguba, lipu hatuminga haringinamdi titingadinga tubu mala. Ne mauxangang tela sok. Maluxu'm bakbagiding, lipu Yudam teladi xuadinga Grik ne lipu Yudam teladi xuadinga Yuda xuana. Tauna, lipudi xuadinga Grik daharungia mana lipudi xuadinga Yuda xuana. Daharua ba xaidap taining tainina dituxu sinak manadi, ne didali Grikdi tabidingdi. ² Binabu Lipu 12 duwagi lipu hatuminga haringinamdi dima digugunia saing daharua ba, “Maring te mana am gayunga Urana Xuang oxatanoa bu am gahaxang lipudi. ³ Binabu riamam hatuminga haringinam mana, amogu lup 7 liwe mang, adi dibaxagi mana Urana Aningonoa xaung hatuminga maringina. Bagula am gata oxata li rimadingia ⁴ ne am sibumam bungingbunginalo bagula am gatuxu oxata sabungam xaung oxata baxangangam.”

⁵ Guguniangading longgalo diyaha mana haru-angadinga. Dimogu Stiben, lipua baxagi mana hatuminga haringina xaung mana Urana Aningonoa, xaung dimogu Pilip, Pirokoras, Nikanor, Timon, Pamenas, xaung Nikolas, yabanoa Antiok, ina lipu Yuda Teguam, ne su mana sabungadinga. ⁶ Dita lipuadi li ba dili aposeldi

maxadingia, baing aposeldi disabu manadi saing dita rimadingdi manadi.

⁷ Baing Urana Xuanoa ilauyu. Lipu hatuminga haringinamdi duwa Yerusalem titingadinga tubu sap. Lipu hananiangam xumana xauna duxugia hatumingadingdi.

Dituxu Stiben

⁸ Tauna, Stiben lipua baxagi mana Urana kubolung xai xaung mana haringinganoa, libu axamang haringing xumana liwe mana lipudi.

⁹ Ne lipu teladi duxukxugiauba. Lipuadi ba Yudadi ne yabadingdi Sairin xaung Aleksandria saing teladi probinsidingdi Silisia xaung Esia. Ding sabungading tela duxu ba Yudadi Sabungading Numanoa mana Pirimen. Baing dungguti dahakhaxi rangua Stiben, ¹⁰ ne mana namua Stiben hatuminganoa maringina xaung Urana Aningonoa ta haruangoa suxungunia, bing sanga ba didali haruangoa te.

¹¹ Baing daxap lipu teladi saing dahau haruanga hisangia ranguadi, bu daharua ba, "Am galungu Stiben harungia Moses xaung harungia Urana."

¹² Binabu diyummyum lipudi xaung lipu haringindi xaung lipu hanaunaunga tubatubainganamdi. Dituxu Stiben saing daxai mala Kaunsili Sanhidron maxadingia. ¹³ Dita lipu languangamdi ba dimesa disu haruanga na ba, "Lipua li bungingbunginalo harungia Urana Numana xaung hanaunaunganoa. ¹⁴ Namua na am galungu harua ba Yesu Nasaretiamga ba bagula hanggalangia longga li saing xugia

kuboluadi Moses sinadi na mugangaradi ma ma laing hatata kira.”

¹⁵ Ding longgalo dirung mana Kaunsili Sanhidron, dibagu haringina mana Stiben, baing dibagu ramramonoa sina bila Urana uleginam tela.

7

Stiben Baxanga Na Kaunsilidi

¹ Baing lipu hananiangam mugamugangama xusunga ba, “Haruanga li disu maung, maxuna kimbo tegu?”

² Baing haxuya ba, “Lipuxigu haringina mana xaung riagu Yuda mana, alungu to! Waleu sibuna, Urana ralanam owa masok mana mugangaroa Ebrahim, bungina wauyu titia Mesopotemia, muga mana wa longga Haran.

³ Urana harua na ba, ‘Usauya titima xaung bakbagimdi, saing ula mana titia ngahatanga naung yu.’[✧]

⁴ “Binabu yunga Kaldia titidinga saing ila rung mana longga Haran. Kimuya mana tibuna mati, Urana soxi mala ba ma mana titia li, hatata awa mana ba. ⁵ Sina titi tela na Ebrahim la li ba moxona mana te. Teguh. Ebrahim xap titi gamo tela te. Mana bungina baguba Ebrahim garang teguyu, ne Urana hau haruangua ba bagula ina gabu garandi disok titia li moxondi.

⁶ Urana harua na bila li: ‘Garamdi bagula duwa lobulobudi mana titiding teguam tela to. Baing bagula duwa lipu oxata olanggamdi mana lipu titi telamdi saing bagula daxap doa manadi

[✧] 7:3 Unggutinga (Stat) 12:1

mala laing niani 400 disup to. ⁷ Ning bagula ngahaxuya numanuma duwaxata manadi ba kuboluding diandi, saing kimuya bagula diyunga titia ba saing dima diti yagua mana titia li. [✧]

⁸ Baing Urana hau haruangua rangua Ebrahim saing sina kubolu sangga xuxunganam na, bu sok haruanga ba mogunganoa. Kimuya, Ebrahim sok Aisak tibuna saing xuxu sangganoa mana xaidabing 8. Aisak sok Yekop tibuna, saing Yekop sok mugangaroa 12 tibuding, ding toxona mana bakbagira 12.

⁹ “Mugangara toxodingdi ba daxawa mana Yosep, binabu disina bila lipu oxata olanggama na lipudi mana sianga, saing lipuadi ba daxai mala Isip. Ne Urana wa rangua ¹⁰ saing hauli bungina mauxangandi daxap. Sina hatuminga maringina na Yosep, saing libu xaitamoxi Isip dingia Pero ba hatum xai mana. Baing ina naga, ta ba wasa mana xalinging longgalo xaung Isip longgalo.

¹¹ “Kimuya gesak sabanga xap numanuma Isip xaung titia Kenan longgalo saing lipudi daxap mauxangang sabanga, saing mugangaradi diraxap mana anginga baing. ¹² Bungina Yekop lungu haruanga ba anginga wa Isip, baing soxi mugangaradi mala mana haxangading mugamugangama. ¹³ Kimuya, soxidi mala muli, baing Yosep baxanga sabasabia na sabangandi ba ina gaxarea, saking Pero xabia ba Yosep bakbaginoa. ¹⁴ Baing Yosep sina haruanga mala rangua tibuna Yekop ba bakbaging longgalo dima rangua Isip.

✧ 7:7 Unggutinga (Stat) 15:13-14

Lipuadi ba bila 75. ¹⁵ Baing ina naga, Yekop xaung mugangaradi dila ha Isip, saing duwa laing dimati mana titia baguba. ¹⁶ Sanggadingdi, bakbagidingdi dima kimu manadi daxapdi ma Sekem muli, saing dikimangdi guha gobagobia ba Ebrahim gim rangua Hamo garandi.

¹⁷ “Kimuya, xaidaba ma haxek bu haruangua Urana hau rangua Ebrahim ba aningonoa sok, baing bakbagiradi duwa Isip ditubu sabanga. ¹⁸ Ne xaitamoxi haun tela, ina xabia Yosep te, sok Isipdi yanamidinga. ¹⁹ Libu doa sibuna mana mugangaradi, saing sina mauxangang sabanga nadi. Tabinadi ba disauya garading kambagindi sabasabia bu dimati.

²⁰ “Mana bungina baguba Moses bauna hayau, saing gumanging sibuna Urana maxania. Duwasa mana maluxu tibuna numania sobak tuwa. ²¹ Bungina dita sabasabia, Pero nanuhanginoa xapkuti saing wasa mana bila ing sibung garanoa. ²² Moses tubatuba mana Isip xabiangading maringing longgalo. Baing sok lipu haringingam mana harua xaung mana libu axamandi.

²³ “Bungina Moses nianing disok bila 40, hantum ba ila bagu bakbagindi Isrel. ²⁴ Bagu Isip tela libu doa mana Isrel tela, binabu hauli saing haxuya Isipkanga ba kubolunoa saing ung mati. ²⁵ Moses hagaxa ba bakbagindi bagula daxabia ba Urana mogu ba haulidi, baing tegu. Daxabia te. ²⁶ Buragina baing Moses sok mana Isrel luwa dahaung. Tuba ba libu tang atiding daxaringa, binabu harua ba, ‘Angtang ba! Angtang bakbak

taininau. Baruta tang gabo ba ahanggalangiang-tang?’

²⁷ “Ne lipua bo ba hanggalangia rianoa, ina yu Moses mala saing harua ba, ‘Gaxarea mogung ba usok yanam xaung lipu suxuyangam mam?

²⁸ Baruta? Ubo ba ung nga mati bila nulau ung lipu Isipkamga ba?’[✧] ²⁹ Moses lungu haruanga baguba, baing luki mala titia Midian, wa la ba bila lipu titi telam tela. Baing yau saing xap gara lup luwadi masok.

³⁰ “Niani 40 muli disup, baing Urana uleginam tela owa masok rangua Moses mana xai kaxukana yaba wa mana. Longga baguba wa long xoliania, haxek mana Bimbia Sainai.

³¹ Bungina Moses bagu alaba, hixi mana bagunganoa. Ila haxek bu bagu, baing lungu Toxoratamona waxungtuanoa harua ba, ³² ‘Nga ba Urana mana mugangamdi, Urana mana Ebrahim, Aisak xaung Yekop.’[✧] Moses lulu saing maxuwa, saing maxuwa ba bagu muli.

³³ “Baing Toxoratamona bala ba, ‘Uhasia xaim sanggandi. Longga uli mana ba bing titia ngamogu nanga ba. ³⁴ Ngabagu masup lipuxigudi daxap doa baru mana Isip. Ngalungu xabangadinga saing ngari ma bu ngaxaidi sangua mauxangadinga. Binabu uma to, bagula ngasoxiung ugoxoya mala Isip muli.’[✧]

³⁵ “Moses ba lipua naga Isreldi dihitixiya mana haruanga ba, ‘Gaxarea mogung ba usok yanam xaung lipu suxuyangam?’ Ina naga Urana ing

✧ **7:28** Xapdi Muli (Kisim Bek) 2:14 ✧ **7:32** Xapdi Muli (Kisim Bek) 3:6 ✧ **7:34** Xapdi Muli (Kisim Bek) 3:5,7,8,10

sibuna soxi mala bu wa yanamidinga xaung xaidi ma sangua mauxangadinga. Ina naga Urana uleginama wa maluxu'm xai kaxukana ba tabina. ³⁶ Moses xaidi mala sangua Isip saing libu axamang haringing xumana mana Isip, mana Tek Sabuxana, xaung mana niani 40 long xoliana.

³⁷ “Moses bala lipu Isreliamdi bila li, harua ba, ‘Urana bagula soxiang lipuxing suxunguxunguam tela bila nga. Bagula ma liwe mana bakbagimdi.’[☆] ³⁸ Moses wa rangua lipu Isreliamdi digugunia mua long xoliana, wa rangua Urana uleginama sina haruangua na Bimbia Sainai, saing wa rangua mugangaradi. Ina xap Urana haruangular walingam, saing sina mari ma ma laing hatata ma rangua kira.

³⁹ “Ning mugangaradi dilungu haruanguanoa te. Tegu. Dihitixiya saing gamodingia dahatumhatum buk ba dibo ba digoxoya mala Isip. ⁴⁰ Dibala Aron ba, ‘Utongtongia urana babundi bu dimuga mam. Namua na lipua Moses ba, ina xap kira ma sangua Isip—am gaxabia baraxinta sok mana te!’[☆] ⁴¹ Bungina naga ditongtongia babu bila bulmakau tutubina. Dahanania mana bu diti yanoa saing ditongtongia taunga sabanga mana axa ba ding sibuding ditongtongia rimadingia. ⁴² Ne Urana yamudi saing yungadi ba diti hatungdi xaung axamang sabalunamdi yadingdi. Kuboludinga dibung mana Urana lipuxing suxunguxunguamdi xailongidinga ba:

[☆] **7:37** Hanaunaunga (Lo) 18:15 [☆] **7:40** Xapdi Muli (Kisim Bek) 32:1

“O ang Isrel mana, bungina awa long xoliana niani 40

axap hananiangadi dima rangua nga? Tegu.

43 Ang gaxoxi urana languangam Molek sabungang numang mokiam

saing ang gaxoxi urana angia Repan hatunging babunoa,

mana dingtang ang gatongtongia babudingdi bu asabu manadi.

Binabu bagula ngasukang mala bu awa long hataina wa hata Babilon bila lipu salak yabanamdi.’☆

44 “Mugangaradi dituxu xahi Urana mogu naina long xoliana. Maluxu mana dita Bokis Hanaunaungama. Ditongtongia bila babu Urana hatanga na Moses saing bagu ba. 45 Bila balau Urana sina xahi mogu naina na mugangaradi. Kimuya bungina duwa hawa mana Yosua, daxap ma xauna ranguadi, bungina Urana suka numanumadi mala muga manadi saing daxap titidinga. Wa mala mala laing bungina Debit.

46 Urana hatum xai mana Debit, saing Debit bo ba tongtongia numa sibung tela ba Urana mana Yekop bagula wa mana. 47 Ne Debit tongtongia numa ba te, garanoa Solomon tongtongia.

48 “Ning Urana Eta Loam Sibuna wa mana numadi lipudi ditongtongiadi te. Bila Aisaya, Urana lipuxing suxunguxunguama, ina bung ba:

49 “Toxoratamona harua ba,

☆ 7:43 Amos 5:25-27

'Long xaiya bing nga kabukabugua xaitamox-iam,
 saing titia longga ngata kigudi mana.
 Numa baruamta bagula atongtongia nanga?
 Kimbo bagula ngayagua mana long baru-
 amta?
 50 Namua na nga sibugu rimagua tongtongia
 axadi bagudi li.'☆

51 "Ang lipu dudunamdi, gamoimdi diriba ding, tangaimliandi dahaxatu! Ang kuboluimdi bila mugangaimdi baing: Bungingbunginalo hauxaim mana asu mana Urana Aningong haruanganoa! 52 Mugangaimdi disina salaga na Urana lipuxing suxunguxunguam longgalo. Baing lipuxing suxunguxunguamdi dibaxanga muga mana Lipu Kubolu Maringinam malinganoa, ding xauna lipuadi mugangaimdi dungdi mati. Baing ina naga, mana bungina baguli ata lipua ba bixuandi rimadingia saing aung mati. 53 O ang bina! Ang sibuiim ang gaxap Urana hanaunaunganoa uleginamdi disina na mugangaradi, ne ala hawa mana te!"

Daxatu Stiben Mati

54 Baing ina naga, bungina lipu Sanhidron Kaunsiliamdi dilungu haruanga baguba, atid-
 ingdi disala haringina saing digaxu waidingdi
 mana. 55 Ne Stiben, baxagi mana Urana
 Aningonoa, bagu mahaing long xaiya, saing bagu
 Urana ralanoo, xaung Yesu li mua Urana rimang
 rimamo rubinia. 56 Harua ba, "Abagu! Ngabagu

☆ 7:50 Aisaya (Aisaia) 66:1-2

long xaiya xaxaina xaung Lipua Ma Rangua Urana li mua Urana rimang rimamo rubinia.”

⁵⁷ Dilungu haruanga baguba saing ditauti mana tangadingliandi, saing duwagi haringina diluki mala rangua, ⁵⁸ duxu mala sangua longga saing dungguti daxatu siangia. Lipudi disu haruanga na Stiben ba, dunia imangiding maxaxayamdi saing ditadi mari gananung tela kinia bu wasa manadi. Gananuna ba yanoa Sol.

⁵⁹ Daxatu Stiben siangia mua, baing sabu ba, “Toxoratamona Yesu, oxop aningogua.”

⁶⁰ Saking xung mari gung king tuxundi saing wagi ba, “Toxoratamona, usina salaga nadi mana kuboluding diana liu tai.” Harua bila ba, saing mati.

8

¹ Baing Sol wa la ba, bagu dung mati saing nai mana kuboludinga.

Sabungua Daxap Salaga Saing Dahatibaxaya

Mana xaidapka baguba sabunga wa Yerusalem ungguti ba xap salak sabanga, baing lipu hatuminga haringinam longgalo dahatibaxaya mala mana longgadi duwa titiadi Yudia xaung Samaria. Aposeldi ding ganiding duwayu Yerusalem.

² Lipu teladi diti Urana yanoa dikimang Stiben saing ditang haringina mana.

³ Ne Sol ungguti hanggalangia lipu sabungamdi. Ila mana numa taining tainina, sai mana lup haing hatuminga haringinamdi saing xaidi mala, tadi salak yabania.

Pilip Oxatanoa Samaria

⁴ Lipudi dahatibaxaya ba, dibaxanga Urana Xuanoa mana long taining tainina dila mana ba. ⁵ Pilip ri mala mana long sabanga tela wa titia Samaria saing baxanga la ba, baladi ba Yesu bing Urana Lipuxing Mogunganama. ⁶ Lipu burangadi dilungu Pilip haruanganoa saing dibagu axamang haringindi libudi, baing dita tangadingliandi haringina mana haruanganoa. ⁷ Pilip suka xaunga xumana mala, disok sangua lipudi xaung xabanga haringina. Baing hamaringia lipuadi rimading kiding dahamati xumana xaung lipuadi dahaxa doa xumana. ⁸ Binabu lipuadi ba diyaha sibuna mana long sabangga baguba.

Saimon Lipu Tingungam

⁹ Lipu tela wa long sabangia ba, yanoa Saimon. Bunging maxaxaya tingu saing libu lipu Samariam longgalo dihixi mana. Itina, harua ba ina lipu yayam tela, ¹⁰ saing lipu longgalo, lipu yayamdi lipu xoliandi, ding dahaxi mana dilungu. Daharua ba, “Lipua li bing Urana haringingana naga duxu ba ‘Haringinga Sabanga’.” ¹¹ Disu mana namua na bunging maxaxaya libudi dihixi mana tingunganoa. ¹² Ne bungina Pilip baxanga ulek xaiyua mana Urana Yonggaxinoa xaung mana Yesu Kristo, lup haing dahatum haringina saing daxap langa. ¹³ Saimon xauna hatum haringina saing xap langa. Baing su mana Pilip mala mana long longgalo, hixi mana axamang haringing xangxana bagu Pilip libudi.

¹⁴ Bungina aposeldi duwa Yerusalem dilungu naxuyanga ba Samariadi daxap Urana haru-anganoa, disoxi Pita Yon tang mala ranguadi. ¹⁵ Tang disok baing tang disabu manadi bu daxap Urana Aningonoa, ¹⁶ namua na Urana Aningonoa ri ma manadi teguyu. Ding daxap langa mana Toxoratamona Yesu yanoa ing ganina. ¹⁷ Baing ina naga, Pita Yon tang dita rimadingdi manadi, saing daxap Urana Aningonoa.

¹⁸ Saimon bagu lipudi daxap Urana Aningonoa bungina aposeldi dita rimadingdi manadi, binabu tuba ba sina sianga na dingtang, ¹⁹ saing harua ba, “Tang gasina haringinga ba nanga xauna, bu lipu gaxarea ngata rimagudi manadi bing bagula daxap Urana Aningonoa.”

²⁰ Pita harua ba, “Baruta? Uhagaxa ba sanga ba ugim Urana yahanganoa mana sianga? Siangima tang gasup xauna! ²¹ Ung sanga ba utuxu oxata li ranguam te, namua na gamoma maring Urana maxania te. ²² Uxugia hatumingama mana kubolum diana li saing usabu na Toxoratamona. Bola yunga kuboluma mana hatuminga diana utuxu hatumingamia. ²³ Namua na ngabagu ba uxawa buk, saing kubolu diandi dituxung salak yabania.”

²⁴ Saking Saimon haxuya ba, “Tang gasabu na Toxoratamona manga bu haruangaima sanga xap nga te.”

²⁵ Pita Yon tang dibaxanga Toxoratamona haruanganoa na lipudi, ditubatubadi mana haruanganoa. Dilibu laing sup, baing tang digox-oya mala Yerusalem. Tang dahaxa malauyu,

tang dibaxanga ulek xaiyua mana long xumana Samaria.

Pilip Xaung Lipu Itiopiam

²⁶ Mana bungina baguba Toxoratamona ulegi-nam tela bala Pilip ba, “Uri bukang mala mana daxanga mana Yerusalem ila Gasa, daxanga ba kisi long xoliana.” ²⁷ Binabu mesa ilauba. Baing ina naga, daxangia sok mana lipu Itiopiam tela, ina waleu dahasi marandi,* ina lipu yayam tela wasa mana xalaxaladi mana Kandis, xaitamoxi haing mana Itiopiadi. Lipua ba ila Yerusalem bu sabu mana Urana, ²⁸ baing goxoya mala yabania. Rung etua mana wilka inia, titi xailongga Aisaya, Urana lipuxing suxunguxunguama, ina bung ba. ²⁹ Baing Urana Aningonoa bala Pilip ba, “Ula uhaxa haxek mana wilka baguba.”

³⁰ Baing Pilip luki masok wilka saing lungu lipua titi Aisaya, Urana lipuxing suxunguxunguama, haruanganoa. Xusunga ba, “Utiti haruanga ba saing uxabia namuxinoa rangrang, kimbo tegu?”

³¹ Harua ba, “Nabu lipu tela baxanga nanga te, bing bagula ngaxabia baru?” Binabu xusunga Pilip ba haing saing rung rangua.

³² Lipua ba titi Aisaya haruangana baguli:

“Daxai mala bila sipsip tela bagula dung mati,

* **8:27** Waleu, lipudi kuboludinga bing nabu lipuxiding ox-ata olanggam tela wasa mana xaitamoxi xalingindi—numandi, xalingindi, hainindi—bing dahasi marandi. Lipua na bila ba duxu ba yunik mana Inglis xuana.

baing bila sipsip tutubina duxuxuya buxandi
ba xaba te,
ina xaxa suxungunoa te.

³³ Ditatua sibuna saing disuxuya xai te.

Gaxarea sanga ba dinaxuya mana garandi?
Namua na walinganoa mana titia li disahi.”☆

³⁴ Baing lipua ba xusunga Pilip ba, “Sanga’m
ubaxanga nanga ba gaxarea Aisaya harua mana,
ing sibuna kimbo lipu tela?” ³⁵ Baing Pilip
baxanga na, ungguti mana haruanga baguba ila
ila laing bala mana ulek xaiyua mana Yesu.

³⁶⁻³⁷ Dila laing disok mana lang tela saing lipua
ba harua ba, “Ubagu, langga ba. Sanga ba
ngaxap langa, kimbo tegu?”† ³⁸ Baing tabina
lipuxing uingam ba libu wilka li mua. Baing
Pilip lipua ba tang diri mala langia saing Pilip
sugua. ³⁹ Bungina dahaing ma sangua langa,
hata sibuna li Toxoratamona Aningonoa xap
Pilip mala. Baing lipua ba bagu muli te, ne ila,
gamonoa yaha sibuna. ⁴⁰ Baing Pilip bagu ina wa
longga Asotas. Baing haxa mauli, baxanga ulek
xaiyua mana long longgalo ila mana, laing sok
mana long sabangga Sisaria.

9

Sol Sok Lipu Hatuminga Haringinam

☆ **8:33** Aisaya (Aisaia) 53:7-8 † **8:36-37** Buninga teladi daharua
ba ...kimbo tegu? ³⁷ Pilip harua ba, “Nabu uhatum haringina
mana hatumingam longgalo, bing ung sanga.” Lipua haxuya ba,
“Ngahatum haringina ba Yesu Kristo Urana Garanoa.”

¹ Tauna, mana bungina baguba Sol harua yabinauyu ba hanggalangia lipudi dinaxu mana Toxoratamona. Ila rangua lipu hananiangam mugamugangama ² saing xusunga ba bung xai-longdi mala Damaskas sabungading numandi. Xailonggadi ba disina haringinga na Sol bu nabu bagu lipu teladi la ba duwa maluxu'm guguni-anga duxu ba Toxoratamona Daxanganoa, lup kimbo haing, bing sanga ba tuxudi saing xaidi mala Yerusalem bu disuxuyadi. ³ Haxa mala, sok haxek mana Damaskas, baing hata sibuna li luliang tela sina long xaiya mari ma saing bilikbiliga taxiya. ⁴ Xung mari titia saing lungu waxutu tela harua na ba, "Sol, Sol, baruta usina salaga nanga?"

⁵ Sol xusunga ba, "O Toxoratamona, ung gaxarea?"

Haxuya ba, "Nga Yesu naga, usina salaga nanga. ⁶ Umesa to, uluxu long sabangia, saing baraxintadi ngabo ba ulibudi, bing bagula nga-soxi lipu tela mala ranguaung bu baxanga naung to."

⁷ Lipudi dahaxa rangua Sol ding dili mua la ba saing dimunguti, sanga ba daharua te. Dilungu waxutua ba, ne dibagu lipu tela te. ⁸ Sol mesa saing baguti, ne sanga ba bagu axamang tela te. Binabu daxai rimania maluxu'm long sabangga Damaskas. ⁹ Maxandi dahaxatu xaidap tuwa, saing xang nung axamang tela te.

¹⁰ Lipu hatuminga haringinam tela wa Damaskas, yanoa Ananayas. Baing Toxoratamona sok mana maluxu'm axamang tela bila mibinga saing wagi ba, "Ananayas!"

Haxuya ba, “Wane Toxoratamona, baraxinta?”

¹¹ Toxoratamona bala ba, “Ula Yudas numania wa mana daxanga duxu ba Daxanga Maringina, saing uxusunga mana lipu longga Tasisiam tela, yanoa Sol, namua na sabu mua la ba. ¹² Mana axamang tela bila mibinga bagu lipu tela yanoa Ananayas ma saing ta rimandi mana bu libu maxandi dibagu muli.”

¹³ Ananayas haxuya ba, “Toxoratamona, ngalungu masup naxuyanga xumana mana lipua li. Lipua naga libu doa mana lipuxim maringindi duwa Yerusalem. ¹⁴ Baing lipu hananiangamdi yanamidingdi disina haringinga na bu ma la li ba tuxu lipu longgalo diti yama.”

¹⁵ Ning Toxoratamona harua na Ananayas ba, “Ulauba! Lipua li ngamogu bu baxanga yagua na Yuda Tegumdi maxadingia xaung xaitamoxidingdi maxadingia xaung lipu Isreliamdi maxadingia. ¹⁶ Baing bagula ngahatanga na ba salaga bagula xap namua na baxanga yagua.”

¹⁷ Baing ina naga, Ananayas ila numia ba saing luxu. Ta rimandi mana Sol saing harua ba, “Riagu Sol, Toxoratamona soxi nga ma, Yesu naga owa masok ranguaung daxangia bungina uhaxa ma la li. Soxi nga ma bu ubagu muli xaung bu ubaxagi mana Urana Aningonoa.” ¹⁸ Hata sibuna li, axamang tela bila song kamataxamindi diri mana Sol maxandi, baing bagu muli. Mesa saing xap langa. ¹⁹ Kimuya mana xang, xap haringinga muli.

Sol Baxanga Damaskas Xaung Yerusalem

Sol wa xaidap teladi Damaskas rangua lipu hatuminga haringinamdi. ²⁰ Hata sibuna li ungguti baxanga mana sabungading numandi. Baladi ba, “Yesu Urana Garanoa.” ²¹ Lipu gaxarea dilungu haruanganoa dihixi mana, saing duxusunga ding ba, “Ai, lipua hanggalangia Yerusalem di ba diti Yesu yanoa, alali lipua naga, maxuna? Saing ma la li bu tuxudi saing xaidi mala lipu hananiangamdi yanamiding di maxadingia.” ²² Ne Sol harua haringina saing haringinganoa tubu. Hatanga na Yudadi duwa Damaskas ba haruanganoa maxung sibuna, Yesu bing Urana Lipuxing Mogunganama naga. Baing ding haruanga te ba dahaxuya haruanganoa, dahatum susu.

²³ Xaidap teladi disup, baing Yudadi dahau haruangua ba disai daxanga tela bu dung mati, ²⁴ ne Sol lungu naxuyangua mana haruanga baguba. Xaidap yambong duwasa xai mana long sabanga gamgamingang xaluxindi ba dituxu dung mati. ²⁵ Ne yambong tela lipudi dinaxu mana Sol daxap mala mana gamgaminga ginanging tela, digam maluxu tangia, diyungia mari, saing ilauba.

²⁶ Sok Yerusalem, baing tuba ba sigi lipu hatuminga haringinamdi, ne ding longgalo dahatum ba langua ina lipu hatuminga haringinam tela, binabu dimaxuwa mana. ²⁷ Ning Banabas xap ma aposeldi maxadingia. Naxuya nadi ba Sol bagu Toxoratamona daxangia baru saing Toxoratamona harua na baru, saing kimuya li haringina saing baxanga Yesu yanoa Damaskas, maxuwa te. ²⁸ Harua laing sup, baing ina

naga Sol wa ranguadi saing gabu dila dima liwe mana Yerusalem di, li haringina baxanga Toxoratamona yanoa. ²⁹ Hangixaya rangua Yuda teladi xuadinga Grik, tuba ba iti hatumingadinga mana Yesu, ne disai daxanga tela bu dung mati. ³⁰ Bungina lipu hatuminga haringinam di dilungu naxuyanga baguba, daxap mala long sabangga Sisaria saing disoxi mala yabania Tasis.

³¹ Baing ina naga, lipuadi dahanggalangia lipu hatuminga haringinam di, ding disauya kuboludinga. Baing sabungadi duwa mana titiadi Yudia, Galili xaung Samaria ding dirung mosiu. Urana sina Aningonoa bu haringiadi xaung bu haulidi ba dili haringina. Baing dila hawa mana Toxoratamona, disina yaya na, saing sabungadinga tubuyu.

Ainias Xaung Dokas

³² Tauna, Pita haxa mauli titia, baing ila lobu rangua Urana lipuxing maringindi duwa longga Lida. ³³ La ba bagu lipu tela yanoa Ainias, king rimang dahamati saing kinu'm tabu uxangia niani 8. Yunga te. ³⁴ Pita bala ba, "Ainias, Yesu Kristo hamaringiaung. Umesa uluki ux- aingama." Baing hata sibuna li Ainias mesauba. ³⁵ Lipu longgalo duwa longga Lida xaung titia Saron, dibagu saing duxugia hatumingading di, dahatum haringina mana Toxoratamona.

³⁶ Haing hatuminga haringinam tela wa longga Yopa. Yanoa Tabita (bungina taxugia mala Grik xuana, yanoa bing Dokas). Bungingbunginalo libu kubolu xai saing hauli lipu haxugindi. ³⁷ Bila bungina baguba businga xap saing mati. Binabu

disugua sanggandi saing dita maluxu'm numa lung etuam tela. ³⁸ Lida wa haxek mana Yopa, binabu bungina lipu hatuminga haringinamdi duwa la ba dilungu Pita wa Lida, disoxi lipu luwa mala rangua, saing tang duxusunga haringina ba, "Uma tala sap to!"

³⁹ Pita ila rangua dingtang, sok baing daxap mahaing numa lung etuamia. Tap xumana dili taxiya Pita, ditang saing dahatanga na Pita ba imang teladi Dokas tongtongiadi bungina wauyu.

⁴⁰ Pita tadi sabasabia masup, baing gung king tuxundi saing sabu. Xugia mala rangua haing matianoa saing harua ba, "Tabita, umesa." Hainga baguti saing bagu Pita, mesa saing rung.

⁴¹ Pita tuxu rimanoa saing hauli ba li. Saking wagi tapdi digabu lipu hatuminga haringinam teladi ma, saing hatanga nadi ba haingga ba gamata muli. ⁴² Naxuyanga ba ila mana Yopa longgalo, saing lipu xumana dahatum haringina mana Toxoratamona. ⁴³ Pita wa Yopa xaidap xumana rangua lipu tela yanoa Saimon. Ina lipu asaxa sanggang oxatanam.

10

Konilias Wagi Pita Ma

¹ Mana long sabangga Sisaria, lipu tela wa, yanoa Konilias. Ina Rom lipu haungingam 100 yanamidinga, wa mana Rom gugunianga haungingama duxu ba Gugunianga Italiam. ² Ing xaung bakbaginoa duwa hawa mana Urana, diti yanoa. Xaidap taining tainina sabu na Urana, saing hatuminganoa mesa ba sina xalingindi

na lipu haxugindi. ³ Xaidap tela, bila 3:00 bungbung, bagu axamang tela bila mibinga. Bagu rangrang sibuna Urana uleginam tela, ma rangua saing harua ba, “Konilias!”

⁴ Konilias bagu haringina mana, maxuwa sibuna. Xusunga ba, “Lipu Sabanga, baraxinta?”

Uleginama haxuya ba, “Sabungadi usabu na Urana, axadi usinadi na lipu haxugindi, Urana bagudi bila hananianga sabanga saing yaha sibuna mana kuboluma. ⁵ Tauna, usoxi lipudi mala long sabangga Yopa bu daxap lipu tela yanoa Saimon, duxu ba Pita, ma ranguaung. ⁶ Lobu rangua Saimon, lipu asaxa sanggang oxatanam, numanoa wa tek rubinia.”

⁷ Urana uleginama harua saing ila sup, baing Konilias wagi lipuxing haulingam luwa xaung lipuxing haungingam tela hauli xauna, xaung iti Urana yanoa. Wagi dingtung dima rangua.

⁸ Naxuya na dingtung mana axadi disok mana, saing soxi dingtung mala Yopa.

Pita Bagu Axamang Tela Bila Mibinga

⁹ Buragina bila xaidap lia baing tung dahaxa mala dima haxek mana long sabangga Yopa. Mana bungina baguba Pita haing numa uronggang gomania bu sabu. ¹⁰ Wa laing gesagina saing bo ba xang. Lipudi daxauxau angianauyu saing Urana hamati Pita sangganoa. ¹¹ Pita bagu long xaiya xaxaina saing axamang tela bila imang xabubungam sabanga, diyungia mari titia mana yoyoang luwadi luwadi. ¹² Asaxa maxang longgalo dahaxa kiding luwadi luwadi xaung asaxadi disaga mua titia xaung mang otingamdi

duwa maluxu mana imangga ba. ¹³ Baing waxutu tela bala ba, “Pita, umesa. Ung saing oxong.”

¹⁴ Pita haxuya ba, “Toxoratamona, tegu sibuna! Disigixinga maxamia te. Suxungugua xabiadi te.”

¹⁵ Waxutua harua muli ba, “Baraxing baraxinta Urana libu sok sigixinga, bing labu uxu ba musunau tai.”

¹⁶ Axa ba sok bunging tuwa, saing hata sibuna li daxai imanga mahaing long xaiya muli.

¹⁷ Tauna, Pita hatum xumana mana axa menau bagu namuxinoa. Hatumguyu baing hata sibuna li lipuadi Konilias soxidi ma ba disai mana Saimon numanoa, dibagu saing disok dili mua gamgamingang xaluxinia. ¹⁸ Duwagi duxusunga ba Saimon duxu ba Pita wa la ba, kimbo tegu.

¹⁹ Pita hatumguyu mana axa menau bagu ba, baing Urana Aningonoa harua na ba, “Bagu lipu tuwa disai maung. ²⁰ Binabu umesa uri mala rangua dingtung. Uhatum xumana manau tai, namua na ngasoxi dingtung ma.”

²¹ Pita ri saing harua na dingtung ba, “Lipua angtung gasai mana, nga baing. Baruta angtung gama?”

²² Dingtung dahaxuya ba, “Amtum gama rangua Konilias, lipu haungingam 100 yanamidinga. Lipu maringing sibuna saing wa hawa mana Urana. Yuda longgalo diyaha mana. Urana uleginam tela bala ba xusungaung ba uma numania, bu lungu haruangama.” ²³ Saking Pita xap dingtung diluxu numia ba duwa lobu rangua.

Pita Ila Konilias Numania

Buragina baing Pita ila rangua dingtung. Ding digabu lipu hatuminga haringinam Yopam teladi dilauba. ²⁴ Xaidap tela muli baing disok long sabangga Sisaria. Konilias ragu mua manadi. Wagi bakbaginoa xaung riandi ma digugunia. ²⁵ Pita luxu numia baing Konilias ila rangua saing gung king tuxundi kinia bu iti yanoa. ²⁶ Ne Pita iti mesa, harua ba, "Umesa. Nga xauna nga lipu ing ganina."

²⁷ Tang dahangixaya tang diluxu numia, saing Pita bagu lipu xumana digugunia mua. ²⁸ Harua nadi ba, "Ang gaxabia xai ba am Yudadi hanau-naungamama biliam ba labu am gawa rangua lipu Yuda Teguamdiu tai, labu am gala lobu ranguadiu tai. Ning Urana hatanga nanga ba labu ngauxu dianoa mana lipu telau tai, kimbo ngauxu ba sigixinga tegu tai, labu ngatatuadiu tai. ²⁹ Binabu bungina tung duxusunga nga ba ngama rangua dingtung, nga haruanga te, ngama baing. Tauna, hatata ngaxusungang ba, baruta awagi nga ma?"

³⁰ Konilias haxuya ba, "Nulana xaidap tuwa disup, ngawa numia, ngasabu mana xaidap maxanoa bila li, 3:00 bungbung. Hata sibuna li lipu tela sau imangdi disina, li maxagia, ³¹ harua ba, 'Konilias, Urana lungu sabungama saing hatumia muli axadi usinadi na lipu haxugindi. ³² Usoxi lipu teladi mala long sabangga Yopa bu daxap Saimon duxu ba Pita ma to. Lobu rangua Saimon, lipu asaxa sanggang oxatanam, numanoa wa tek rubinia.' ³³ Binabu hata sibuna li ngasoxidi mala bu daxapkung, saing xai sibuna

uma. Tauna, am gawa la li Urana maxania bu am galungu axamang longgalo Toxoratamona tabinaung ba ubalam manadi.”

³⁴ Baing Pita ungguti harua ba, “Hatata ngax-
abia rangrang maxung sibuna ba Urana iti bak-
bak tela etua mana bakbak teladi te. ³⁵ Maxung
sibuna lipu numanumam longgalo gaxarea dila
hawa mana, dilibu kubolu maringindi, ina
bagula xapdi. ³⁶ Ang gaxabia rangrang ulek
xaiyua Urana sina na Isreldi, haruanga ba
baxanga mana Yesu Kristo ina Toxoratamona
mana lipu longgalo, xaung ina daxanga mana
tasok gamogamu taininau rangua Urana. ³⁷ Ang
gaxabia rangrang axadi disok mana long long-
galo duwa maluxu’*m* Yudia, ungguti mana Galili
kimuya mana bungina Yon baxanga saing sugua
lipudi ba. ³⁸ Urana mogu Yesu Nasaretiam,
sina Aningonoa xaung haringingang sabanga na.
Baing Urana wa rangua, binabu haxa mauli libu
axamang xaidi saing hamaringia lipu longgalo
Satan haringinganoa tatuadi ba.

³⁹ “Am gawa rangua saing am gabagu axadi
libudi Yudadi titidingia xaung Yerusalem. Din-
gelia xaiya bu dung mati, ⁴⁰ ning mana xaidap
tuwa Urana iti mesa muli mana matiyua, saing
libu lipu xumana dibagu. ⁴¹ Lipu longgalo dibagu
te, ne am lipuadi Urana moguam ba am gabagu
am gabaxanga mana—am ba lipuadi daxang din-
ung rangua kimuya mana mesa muli gobagobia.
⁴² Tabinam ba am gabaxanga na lipudi, saing
am gaharua ba ina lipua naga Urana mogu ba
suxuya lipu walingamdi xaung lipu matiandi.

⁴³ Urana lipuxing suxunguxunguam longgalo dibaxanga na lipudi mana ba. Dibaxanga ba lipu gaxarea dahatum haringina mana bing Urana bagula yunga kuboludingdi mana yanoa.”

⁴⁴ Pita baxanga haruanganauyu, baing Urana Aningonoa ri ma mana lipu longgalo duwa dilungu ulega. ⁴⁵ Lipu hatuminga haringinam xuxungamdi digabu Pita dima ba, lipuadi ba dihixi mana, namua na dibagu Urana libu xai mana lipu Yuda Teguamdi ba matu Aningonoa mari manadi. ⁴⁶ Namua na dilungudi daharua xuaxua xangxana saing diti Urana yanoa.

Baing Pita harua ba, ⁴⁷ “Gaxarea sanga ba bili lipuadi li ba daxap langa? Lipu tela te. Ding daxap Urana Aningonoa bila am baing.” ⁴⁸ Binabu tabina ba daxap langa mana Yesu Kristo yanoa. Baing duxusunga Pita ba wa ranguadi laing xaidap teladi disup to.

11

Pita Baxanga Baraxinta Libu

¹ Aposeldi digabu lipu hatuminga haringinamdi duwa mana titia Yudia ding dilungu naxuyangua ba lipu Yuda Teguamdi daxap Urana haruangoa bila Yudadi daxap ba. ² Binabu bungina Pita haing Yerusalem, lipu hatuminga haringinam sangga xuxunganamdi digamia, ³ daharua ba, “Baruta uluxu mana numa mana lipu xuxungam teguamdi saing oxong ranguadi?”

⁴ Baing Pita ungguti baxanga rangrang sibuna nadi mana axamandi disok, harua ba, ⁵ “Ngawa

long sabangga Yopa, ngasabu mua, baing ina naga Urana hamati sanggagua saing ngabagu axamang tela bila mibingua. Ngabagu axamang tela bila imang xabubungam sabanga, diyungia long xaiya mari mana yoyoang luwadi luwadi, saing ri ma sok mana longga ngawa mana ba. ⁶ Ngabagu maluxu saing ngabagu asaxa titiam kiding luwadi luwadi, asaxa abungindi, asaxadi disaga mua titia, xaung mang otingamdi. ⁷ Baing ngalungu waxutu tela bala nga ba, 'Pita, umesa. Ung saing oxong.'

⁸ "Ngahaxuya ba, 'Toxoratamona, tegu sibuna! Axamang musunam kimbo axamang sigixinga teguam luxu suxungugia te.'

⁹ "Waxutua harua long xaiya ma muli ba, 'Baraxing baraxinta Urana libu sok sigixinga, bing labu uxu ba musunau tai.' ¹⁰ Axa ba sok bunging tuwa, saing daxai mahaing long xaiya muli.

¹¹ "Bagu taxa mana bungina baguba lipu tuwa disok mana numa ngawa mana ba. Lipu tela soxi dingtung dima mana long sabangga Sisaria. ¹² Urana Aningonoa bala nga ba labu ngamaxuwa mana ngala ranguadiu tai. Lipuadi li 6 xauna dila rangua nga, saing am galuxu lipua ba numania. ¹³ Balam ba bagu Urana uleginam tela bala ba, 'Usoxi lipudi mala long sabangga Yopa bu daxap Saimon duxu ba Pita ma. ¹⁴ Bagula xap ulega ma naung, haruanga ba bagula hatanga daxanga ba Urana bagula xapkung xaung lipuximdi muli.'

¹⁵ "Ngaungguti ngaharua baing Urana Aningonoa ri ma manadi bila ri muga

makira. ¹⁶ Baing ngahatumia muli haruangua Toxoratamona harua ba: 'Yon sugua lipudi mana langa, ne ang ba Urana bagula suguang mana Aningonoa.' ¹⁷ Baing ina naga, nabu Urana sina yahanga taininau nadi bila sina nakira bungina tahatum haringina mana Toxoratamona Yesu Kristo ba, bing nga gaxarea sanga ba ngabili Urana?"

¹⁸ Bungina dilungu haruanga baguba, haruangading te, saing diti Urana yanoa, daharua ba, "Hatata taxabia ba Urana xaxa daxangua mana Yuda Tegumdi xauna bu duxugia hatumingadingdi xaung daxap walinga subingang teguama."

Antiok Sabungadinga

¹⁹ Tauna, bungina lipudi dung Stiben mati saing disina salaga na lipu hatuminga haringinamdi, lipu sabungamdi dahatibaxaya dila mana long xumana. Teladi dila hasoya, dila probinsia Ponisia, mutumutua Saipras xaung long sabangga Antiok. Long baruamta dila mana, dibaxanga ulega na Yudadi ding ganiding. ²⁰ Ning dingia teladi, lipuadi yabadinga ba Saipras xaung Sairin, dila Antiok saing dungguti dibaxanga na Yuda Tegumdi xauna, dibaxanga ulek xaiyua mana Toxoratamona Yesu nadi. ²¹ Baing Toxoratamona haringinganoa wa ranguadi, saing lipu xumang sibuna dahatum haringina saing duxugia mala rangua Toxoratamona.

²² Naxuyanga li ila, saing sabunga wa Yerusalem dilungu, binabu disoxi Banabas mala Antiok. ²³⁻²⁴ Banabas lipu xai, baxagi mana Urana Aningonoa xaung mana hatuminga

haringina. Ila, sok baing bagu ba Urana libu xai manadi saing dahatum haringina mana Yesu. Binabu yaha sibuna saing haringiadi bu dituxu Toxoratamona haringina gamodingia. Baing mana bungina baguba lipu xumang sibuna dima ditaga rangua Toxoratamona.

²⁵ Sup baing Banabas ila long sabangga Tasis bu sai mana Sol. ²⁶ Bagu baing xap ma Antiok. Baing tang digugunia rangua sabungadi, ditubatuba lipu xumana laing niani tela sup. Baing mana Antiok ba, alaba long mugamugangama duxu lipu hatuminga haringinamdi ba Kristo Lipuxindi.

²⁷ Maluxu mana bungina baguba, Urana lipuxing suxunguxunguam teladi diri Yerusalem ma Antiok. ²⁸ Urana Aningonoa libu dingia tela, yanoa Agabus, mesa saing harua muga mana gesak sabanga bagula xap titi longgalo. (Haruanga baguba aningonoa sok bungina Klaudias wa xaitamoxi mana Rom.) ²⁹ Mana namua ba, lipu hatuminga haringinamdi duwa Antiok dahau haruangua ba dahauli riadingdi duwa Yudia, bila ding taining tainina sanga ba dahaulidi. ³⁰ Digugunia sianga saing dita Banabas Sol tang rimadingia bu tang disina na sabunga yanamindi.

12

Urana Uleginama Unia Pita Sangua Salak Yabanoa

¹ Mana bungina baguba Xaitamoxi Herot bo ba sina salaga na lipu sabungamdi, binabu tuxu teladi. ² Tabina lipuxindi ba dung Yems, Yon

sabanganoa, mati waxang sabangia. ³ Sup, baing bagu axa ba libu Yudadi diyaha, binabu tabina lipuxindi ba dituxu Pita xauna. Alali sok maluxu mana Taunga mana Salanga Salalangang Teguan. ⁴ Kimuya mana tuxu, ta salak yabania. Baing ta lipu hauningam bakbak luwadi luwadi bu duwasa mana, saing lipu luwadi luwadi duwa maluxu mana bakbak taining tainina. Herot bo ba xap ma sangua salak yabana bu ta haruangia kimuya mana Taunga Dalingam.

⁵ Baing ina naga, Pita rung salak yabania, ne sabungua disabusabu haringina na Urana mana.

⁶ Digoxigoxi Pita rimandi mana waxu haringing luwa saing duwasa xai mana salak yabania. Yambonga muga mana Herot bo ba ta haruangia, Pita kinu liwe mana lipu hauningam luwa, saing teladi duwasa xaluya. ⁷ Hata sibuna li Toxoratamona uleginam tela owa masok saing lulianoa lu salak yabang lunia ba. Taha Pita ulenia, haunghaung. Harua ba, "Umesa sap!" Baing ina naga, waxu haringindi dahasia ding sangua Pita rimandi mari.

⁸ Baing uleginama bala ba, "Uhaxam imangimdi saing usau xaim sanggandi." Baing Pita libu. Bala muli ba, "Tauna usau imangim maxaxaya, usu manga." ⁹ Pita su mana mala masok sangua salak yabanoa, ne ina hagaxa ba axa uleginama libu bing bila mibinga, saing xabia rangrang te ba axamang maxunam. ¹⁰ Tang didali lipu wasangam bakbak mugamugangam xaung bakbak luwa, saing tang disok mana xalu haringina ila maluxu mana long sabangga ba. Xaxaina manadi, saing dila

sangua. Dahaxa mala mana daxanga tela, baing hata sibuna li uleginama yunga.

¹¹ Baing Pita xap hatuminga muli saing harua naina ba, “Hatata ngaxabia xai sibuna ba Toxoratamona soxi uleginama bu xap nga sangua Herot rimanoa, sanga mana axa Yudadi dibo ba sok manga, bagula aningonoa sok te.”

¹² Bungina alaba su hatuminganoa, ila mana numa mana Maria, Yon bauna, lipua ba duxu ba Mak. La ba lipu xumana digugunia disabu mua. ¹³ Pita sok saing ringring gamgaminga xaluxing rubinia, baing haing haulingam tela, yanoa Roda, ma bu bagu gaxarea ma. ¹⁴ Lungu Pita waxungtuanoa saing xabia ba ina, baing yaha buk binabu halingalinga xalua, luki maluxu numia muli saing wagi ba, “Pita wa xaluya baing!”

¹⁵ Dibala ba, “Hatumingama wa hasoya.” Haxi mana haruanganoa, binabu daharua ba, “Bola babunoa, bo?”

¹⁶ Ne Pita wa sabasabia ringringguyu, baing bungina daxaxa xalua dibagu, dihixi sibuna mana. ¹⁷ Pita hatanga babu rimania ba dimunguti, saking naxuya nadi mana Toxoratamona xap ma sangua salak yabanoa baru. Harua ba, “Abala Yems xaung riaradi mana ba.” Baing yungadi ila long tela.

¹⁸ Buraragina baing lipu hauningam duwasa mana salak yabanoa dibagu Pita wa te. Axa ba hangguyang hatumingadingdi sibuna, saing diting haruanga xumana mala mana wa bi.

¹⁹ Herot soxi lipudi ba disai mana. Disaisai sus.

Binabu xusunga lipu wasangamdi duwasa mana Pita ba. Baing ina naga, tabina ba dungdi mati.

Herot Matianoa

Baing Herot yunga Yudia, ila long sabangga Sisaria bu wa xaidap teladi. ²⁰ Tauna, mana bungina baguba Herot atin disala buk mana Tayadi xaung Saidondi. Baing lipuadi ba digugunia hatumingadingdi saing duxusunga ba dili maxania bu dahamaringia. Daxauxau haruangua rangua Bilastas, lipu tela wasa mana Herot numanoa, bu haulidi. Duxusunga mana gamogamu taininau, namua na duwa hawa mana Herot, xaung daxap angiatinga mana numanuma Herot wasa manadi ba.

²¹ Tauna, xaidapka Herot mogu sokkuba, baing sau imanging gumanging maxaxayamdi, rung mana kabukabung xaitamoxiama saing harua haruanga xumana na lipudi. ²² Baing duwagiwagi ba, "Ai! Waxutua li lipu waxungtuanoa te, urana tela waxungtuanoa!" ²³ Herot lungu haruangadinga, itina sabanga, saing iti Urana yanoa te. Baing mana namua naga hata sibuna li Toxoratamona uleginam tela taha mari, saing businga sabanga xap. Moxamoxadi daxang laing mati.

²⁴ Ne Urana Xuanoa tubuyu saing ila hataing hataina.

²⁵ Banabas Sol tang disahi oxatadinga Yerusalem, baing digoxoya mala Antiok. Baing Yon, duxu ba Mak, daxap mala rangua dintang.

13

Disoxi Banabas Sol Tang Mala Mana Oxatua

¹ Urana lipuxing suxunguxunguamdi xaung lipu tubatubaingamdi duwa sabungia Antiok bing: Banabas, Simion duxu ba Mutuxuna, Lusias Sairin tela, Manen (ina tubu rangua Herot,* probins yanamidinga), xaung Sol. ² Xaidap tela diti Toxoratamona yanoa, disaha mana angingua, baing Urana Aningonoa harua ba, "Amogu Banabas Sol tang ba dituxu oxatua manga, xaung ba dila dituxu oxatua ngamogu dingtang mana ba." ³ Baing ina naga, disaha mana angingua disabu laing sup, saking dita rimadingdi mana dingtang, saing disoxi dingtang mala.

Dila Saipras

⁴ Bila balau Urana Aningonoa soxi Sol Banabas tang mala, baing tang diri mala longga Selusia, saing diluki wagia mala mutumutua Saipras. ⁵ Disok longga Salamis, baing diri dibaxanga Urana Xuanoa maluxu'm Yudadi sabungading numandi. Baing Yon Mak wa rangua dingtang, haulidi.

⁶ Dahaxa maluxu'm mutumutua ba titing longgalo laing disok long sabangga Papos. La ba disok mana Yuda tingungam tela, yanoa Ba-Yesu. Lipua ba Urana lipuxing suxunguxunguam maxung teguam tela. ⁷ Wa lipu haulingam tela mana

* **13:1** Lipu yayam teladi yadingdi Herot. Manen tubu rangua Herot Antipas, ina ung Lipu Suguangama Yon mati (Matyu 14:3-12), saing suxuya Yesu (Luk 23:8-12). Xaitamoxi Herot ta Pita salak yabania (Aposel 12:1) bing lipu tela, ina Herot Antipas ninoa.

mutumutua Saipras yanamidinga, yanoa Segias Polas. Lipu yanamga ba, ina lipu xabiangam, baing xusunga Banabas Sol tang ba tang dima namua na bo ba lungu Urana Xuanoa. ⁸ Ne Ba-Yesu xukxugia dingtang saing tuba ba xugia yanamga ba hatuminganoa bu hatum haringina mana Toxoratamona te. (Ba-Yesu yan tela Elimas, namuxina ba lipu tingungam.) ⁹ Baing Sol, yan tela Pol, baxagi mana Urana Aningonoa saing bagu taxa mana Elimas saing harua ba, ¹⁰ “Ung Satan garanoa! Ung bixua mana kubolu maringing longgalo! Ubaxagi mana kubolu murakkam, kubolu languangam xangxana. Usauya kubolua urabangrabang Toxoratamona daxanggang maringina! ¹¹ Bagu hatata bagula uxunumia Toxoratamona haringinganoa. Bagula maxam dahaxatu, saing mana xaidap teladi sanga ba ubagu xaidap lulianoa te.”

Hata sibuna li uxua xaung labiana kaukau lipua ba maxandi, saing rabangrabang, sai mana lipu tela ba tuxu rimanoa bu xai mala. ¹² Bungina lipu yayama bagu bila ba, hixi mana tubatubainga mana Toxoratamona, saing hatum haringina.

Dila Antiok Wa Titia Pisidia

¹³ Pol gabu riandi diyunga Papos, dila wugia mala long sabangga Perga wa probinsia Pampilia. La ba Yon Mak yunga dingtang saing goxoya mala Yerusalem. ¹⁴ Tang diyunga Perga, dila long sabangga Antiok† wa titia Pi-

† **13:14** Long luwa yadingdi Antiok. Tela wa probinsia Siria—ubagu Aposel 13:1 xaung 14:6. Saing tela wa titia Pisidia.

sidia. Mana Xaidap Yaguangam tela tang diluxu Yudadi sabungading numania, saing tang dirung mari. ¹⁵ Tang dilungu dititi mana hanaunaunga xailongina xaung Urana lipuxing suxunguxunguamdi xailongidingdi, baing Yudadi sabungading numang yanamidingdi disina haruanga na dintang ba, “Riamam mana, nabu angtang haruangaim ba haringia lipuadi li, bing tang gabaxanga nam.”

¹⁶ Pol mesa, hatanga babu rimania ba dirung mosiu, saing harua ba, “Ang lipu Isreliamdi, xaung ang lipu Yuda Tegumdi aiti Urana yanoa ba, alungu nga to! ¹⁷ Urana mana am lipu Isreliamdi mogu mugangamamdi. Libudi disok bakbak xumana bungina duwa Isip ba, saing libu axamang haringindi bungina xaidi ma sangua titia baguba. ¹⁸ Baing bungina duwa long xoliana, xoxi mauxanganoa mana kuboludinga bila niani 40. ¹⁹ Kimuya dali numanuma 7 duwa titia Kenan saing sina titidinga na lipuxindi ba sok dingia. ²⁰ Axadi ba nianidingdi bila 450.

“Kimuya, Urana ta lipu toxondi etua manadi laing bungina Samwel, lipuxing suxunguxunguama. ²¹ Mana bungina baguba, lipudi duxungunga ba daxap xaitamoxi tela, baing Urana ta Sol etua manadi, ina Kis garanoa xaung bakbaginoa Benyamin. Sol wa etua manadi niani 40. ²² Kimuya mana unia Sol, ta Debit sok xaitamoxidinga. Baxanga Debit ba, ‘Ngabagu Debit, Yesi garanoa, saing gamogua muruna mana lipua ba. Bagula libu axamang longgalo

ngabo ba libudi. †

²³ “Mana Debit garandi Urana xap Lipu Xabinga Muliamma Yesu ma rangua lipu Isreliamdi, bila hau haruanga mana ba. ²⁴ Muga mana Yesu malinganoa, Yon baxanga na lipu Isreliam longgalo ba duxugia hatumingadingdi saing daxap langa. ²⁵ Yon oxatanoa bo ba supkuba baing harua ba, ‘Ahatum ba nga gaxarea? Nga lipua ba te. Tegu. Ne bagu ma kimuya manga yu, saing sanga mana ba ngaunia xaing sanggandi te, namua na yanoa dali ngayua sibuna.’ §

²⁶ “Riamam mana, Ebrahim garandi, xaung ang lipu Yuda Tegumdi awa hawa mana Urana: Baxangangua mana Urana daxanggang xabinga muliam, Urana sina nakira longgalo. ²⁷ Urana lipuxing suxunguxungumdi haruangadinga, lipudi dititi sabasabia Xaidap Yaguangam taining tainina mana sabungading numandi. Yerusalem di xaung yanamidingdi dibagu daxabia Yesu te, ne dahau haruangua ba dung mati, saing mana kuboludingga naga, haruanga titingamga ba aningona. ²⁸ Dibagu kubolu dian tela te Yesu libu ba dung mati mana, ne duxusunga Pailat ba ung mati. ²⁹ Disahi haruanga longgalo waleu dibung ba bagula sok mana, baing lipudi daxap mari xaiya saing dita guhia gobagobia. ³⁰ Ne Urana iti mesa muli mana matiyua, ³¹ saing lipudi diyunga Galili saing dila Yerusalem rangua, ding dibagu mana xaidap

† 13:22 Ubagu 1 Samwel (1 Samuel) 13:14. § 13:25 Ubagu Matyu 3:11.

xumana. Lipuadi ba dibagu mesa muli, hatata dibaxanga na Yudadi.

³² “Tam gabaxanga ulek xaiyua nang: Axa Urana hau haruangua rangua mugangamamdi, ³³ aningonoa sok mam, am garadingdi, namua na iti mesa Yesu. Bila Debit bung Urana haruangua mana Olai luwa:

“‘Ung Garagua,
hatata ngasok Tibum.’✧

³⁴ Urana iti mesa mana matiyua bu sangganoa buya te, baing dibung haruanga maranadi li mari waleu:

“‘Bagula ngasina guxam maxunamdi nang bila ngahau haruangua rangua Debit manadi ba.’✧

³⁵ Baing haruanga tela muli Debit bung ba:

“‘Bagula uyunga Lipuxima Umogu Naung ba buya te.’✧

³⁶ “Ne Urana mogu Debit ba tuxu oxatana mana xaidabindi. Libu laing sup, saking mati. Dikimang rangua mugangandi saing sangganoa buya ba. ³⁷ Ning lipua Urana iti mesa mana matiadi, ina buya te.

³⁸ “Binabu riagu mana, ngabo ba axabia rangrang. Tam gabaxanga nang ba Yesu ma

✧ **13:33** Olaidi (Buk Song) 2:7 ✧ **13:34** Aisaya (Aisaia) 55:3

✧ **13:35** Olaidi (Buk Song) 16:10

bu yunga kuboluim diandi. ³⁹ Lipu gaxarea dahatum haringina mana, Urana bagula yunga kuboluding diang longgalo saing bagudi dimaring. Ne hanaunaunga Moses bung ba, sanga ba libu alaba te. ⁴⁰ Awasa xai, nam Urana lipuxing suxunguxunguamdi haruangadinga ua mang:

⁴¹ “‘Alungu, ang lipu daudaungamdi,
bagula ahixi mana saing asup,
namua na bagula ngalibu axamang tela xaid-
abimia
sanga ba ahatum haringina mana te,
nabu lipu tela balang ba.’[☆]”

⁴² Pol harua laing sup, Banabas tang dibo ba disok mala sangua Yudadi sabungading numanoa, saing lipudi duxusunga dingtang ba digoxoya ma Xaidap Yaguangam tela bu dibaxanga muli mana axadi ba. ⁴³ Lipudi dahatibaxaya mala, baing lipu xumana disu mana Pol Banabas tang. Teladi Yudadi, teladi Yuda Tegumdi xauna diti Urana yanoa rangua Yudadi. Tang dahangixaya ranguadi, tang diti hatumingadingdi ba dahatum haringinauyu mana Urana kubolung xaiyua.

⁴⁴ Sande tela sup, baing mana Xaidap Yaguangam bila lipu longgalo mana long sabangga baguba digugunia ba dilungu Toxoratamona haruanganoa. ⁴⁵ Yudadi dibagu burangadi, baing gamodingdi didoa sibuna saing daharungia Pol haruanganoa haringina.

[☆] **13:41** Habakak (Habakuk) 1:5

⁴⁶ Baing Pol Banabas tang dili haringina, dahaxuya haruangadinga ba, “Urana soxiamtam ma ba am gabaxanga haruanganoa nang to. Ne hauxaim mana, saing bila aharua ba, ‘Sanga ba am gaxap walinga subingang teguam te.’ Binabu alungu to. Tam gayungang, tam gala rangua Yuda Teguamdi. ⁴⁷ Namua na Toxoratamona tabinamtam ba,

“‘Ngalibung usok bila luliana mana Yuda Teguamdi,
bu oxop haruanga xabinga muliama mala mana titi subingandi.’[☆]”

⁴⁸ Bungina Yuda Teguamdi dilungu haruanga baguba, diyaha saing diti Toxoratamona haruanganoa, saing lipu gaxarea Urana mogu ba xap walinga subingang teguama, bing dahatum haringina.

⁴⁹ Toxoratamona haruanganoa ila mana long longgalo maluxu’^m titia ba. ⁵⁰ Ne mana long sabangga ba Yudadi diyumyum lipu haringing teladi xaung haing xalaxalam teladi duwa hawa mana Urana. Binabu ding diyumyum lipu teladi ba disina salaga na Pol Banabas tang, saing disukadi mala sangua titidinga. ⁵¹ Binabu tang ditingting gagaba wa kiding lunia mala bu dahatanga na lipuadi ba duwa haruangia, saing tang dila long sabangga Aikoniam. ⁵² Baing lipu hatuminga haringinamdi gamodingdi diyaha sibuna saing dibaxagi mana Urana Aningonoa.

☆ **13:47** Aisaya (Aisaia) 49:6

14

Dila Aikoniam

¹ Tang disok Aikoniam baing Pol Banabas tang diluxu Yudadi sabungading numania, bila kuboludinga. La ba dibaxanga xai sibuna, binabu Yuda xumana xaung Yuda Teguam xumana ding dahatum haringina. ² Ne Yudadi hauxading mana dahatum haringina ba, diyummyum Yuda Teguamdi, dilibu gamodingdi didoa mana lipu hatuminga haringinamdi. ³ Pol Banabas tang duwa la ba bunging maxaxaya, dili haringina dibaxanga baxanga Toxoratamona haruangoa. Baing Toxoratamona haringia dingtang bu dilibu axamang haringing xumana. Axadi ba dahatanga haruanga mana kubolung xaiyua bing maxung sibuna. ⁴ Lipudi mana long sabangga ba dutu ding. Teladi dili rangua Yudadi, teladi dili rangua aposeldi. ⁵ Lipu Yuda Teguamdi xaung Yudadi digabu yanamidingdi ding dahau haruangua ba dahanggalangia dingtang, ba daxatudi siangia mati. ⁶ Ne tang dilungu naxuyanga ba, binabu tang diluki mala sap, dila titia Laikonia saing duwa longga Listra, longga Derbi xaung longgadi duwa singia. ⁷ La ba dibaxanga ulek xaiyuauyu.

Duwa Listra Xaung Derbi

⁸ Mana longga Listra lipu tela wa, kindi didoa. Bauna hayau bila ba, saing haxa bunging tela te. ⁹ Lipua ba lungu Pol baxanga mua. Pol bagu taxa mana ba, saing xabia hatumingang haringinoa haring sanga mana sahi businganoa,

¹⁰ saing wagi ba, “Umesa uli!” Baing lipua ba hixi mesa saing ungguti haxauba.

¹¹ Buranga dibagu axa Pol libu ba, baing duwagi Laikonia xuania ba, “Ai, uranadi diri ma makira bila lipu sibundi!” ¹² Disina yaya Sus na Banabas, disu mana urana dingia mugamugangam yanoa. Baing disina yaya Hermis na Pol, namua na ina lipua mugamuga mana haruangua. ¹³ Lipu hananiangam mana urana Sus, ina hananiangang numanoa wa longga ba rubinia, lipua ba xap bulmakau monindi xaung haidanga ngutungamdi ma longga ba gamgamingang xaluxinia, namua na gabu buranga dibo ba dahanania na dintang.

¹⁴ Ne bungina aposeldi Banabas Pol tang dilungu bila ba, dising imangidingdi bu dahatanga axa ba diang sibuna. Diluki daxangia, duwagi ba, ¹⁵ “Ang bina! Baruta alibu bila li? Amtam xauna am lipudi bila ang baing. Tam gaxap ulek xaiyua ma ranguang, tam gabaxanga nang ba ayunga axamang olanggadi li saing axugia mala rangua Urana walingam, ina tongtongia sabaluna xaung titi xaung tek xaung axadi duwa maluxu manadi. ¹⁶ Waleu, yunga numanumadi ba dilibu ding murungadinga. ¹⁷ Ne hisa masup te bu lipudi sanga ba daxabia te. Tegu. Bungingbunginalo libu kubolu xai mang: Sina kuya ba mu sabalunia saing libu umangaimdi dua xumana bunging dingia, sina anginga xumana nang saing libu gamoimdi diyaha.” ¹⁸ Tang dibaxanga haruanga baguba na lipudi, ne buranga hatumingadingdi dimaring teguyu, dahaxi

mana dahanania mana dingtang. Tang dibilibi-
lidi mua. Baing ina naga, buranga diyunga.

¹⁹ Baing Yuda teladi diyunga Antiok xaung
Aikoniam dima, daharua haruanga xumana na
buranga, laing duxugia gamodingdi ba gamod-
ingdi didoa mana dingtang. Binabu daxatu Pol
siangia laing dahagaxa ba mati, baing daxai
mala sangua longga ba. ²⁰ Ne lipu hatuminga
haringinam teladi disok ma digugunia taxiya,
baing mesa, goxoya maluxu mana longga ba
muli. Baing buragina Banabas tang diyunga
longga ba, dila longga Derbi.

Digoxoya Mala Antiok Mana Probinsia Siria

²¹ Tang dibaxanga ulek xaiyua mana longga
baguba saing lipu xumana dahatum haringina
mana Toxoratamona. Baing digoxoya mala
Listra, Aikoniam xaung Antiok. ²² Daharingia
lipu hatuminga haringinamdi bu dili haring-
ina, diyunga hatumingading haringindiu tai.
Tang daharua ba, “Nabu tabo ba taluxu Urana
Yonggaxinia kimuya, bing taxoxi mauxangang
xumana to.” ²³ Mana sabunga taining tainina
Pol Banabas tang dimogu sabunga yanamindi.
Tang disaha mana angingua, tang disabu man-
adi ba Toxoratamona bagula haringiadi, saing
tang ditadi Toxoratamona rimania, ina dahatum
haringina mana. ²⁴ Tang dila lobu mana titia
Pisidia, baing dila probinsia Pampilia, ²⁵ saing
kimuya mana dibaxanga ulek xaiyua mana
longga Perga, diri mala longga Atalia.

²⁶ Mana Atalia diluki wagia, digoxoya mala
Antiok, long sabangga ba muga lipudi dimogu

dingtang, xaung disabu na Urana ba libu xai mana dingtang mana oxatua hatata disahi baing. ²⁷ Disok baing digugunia sabungua saing dinaxuya mana axamandi Urana haulidi dilibudi. Saing dinaxuya nadi ba Urana xaxa xalua mana Yuda Teguamdi bu dahatum haringina mana Yesu. ²⁸ Baing tang duwa la ba rangua lipu hatuminga haringinamdi bunging maxaxaya.

15

Kaunsili Digugunia Yerusalem

¹ Lipu teladi diri Yudia ma Antiok saing ditubatuba lipu sabungamdi bila li: “Nabu duxuxu sanggaimdi te, bila Moses hanaunaunganoa harua mana ba, bing sanga ba Urana xap kang muli te.” ² Haruanga baguba libu Pol Banabas tang disasaxaki ranguadi. Binabu lipudi dimogu Pol Banabas tang digabu lipu hatuminga haringinam teladi ba dahaing Yerusalem bu dilungu aposeldi xaung sabunga yanamindi hatumingadinga mana haruanga baguba. ³ Sabungua disoxidi mala, baing bungina dahaxa maluxu'm probinsiadi Ponisia xaung Samaria, dibaxanga na lipudi ba lipu Yuda Teguamdi duxugia mala rangua Urana baru. Naxuyanga ba libu lipu sabungamdi diyaha sibuna. ⁴ Bungina tang disok Yerusalem, baing sabungua xaung aposeldi xaung sabunga yanamindi, ding daxapdi. Baing tang dibaladi mana axamandi Urana libudi tang rimadingia.

⁵ Ne Parisi bakbak teladi dahatum haringina mana Yesu ba, dimesa daharua ba, “Lipu Yuda

Teguamdi bing duxuxu sanggadingdi saing disu mana hanaunaunga Moses bung to.”

⁶ Aposeldi xaung lipu sabunga yanamindi digugunia bu daxap hatuminga mana haruanga baguba. ⁷ Dahangixaya xumana baing Pita mesa saing baladi ba, “Riagu hatuminga haringinam mana, ahatumia muli waleu Urana libu baru mana Yuda Teguamdi. Ang gaxabia rangrang ba mogudi ba dilungu ulek xaiyua suxungugia bu dahatum haringina. ⁸ Urana, lipua xabia lipudi gamodingdi, hatanga ba gamona yaha ba xapdi bungina sina Aningonoa nadi, bila libu makira baing. ⁹ Libu gamodingdi duwa sigixinga namua na dahatum haringina ing ganina, binabu baxanga ba daxanga hatuminga haringinam luwa te, taininau ing ganina. ¹⁰ Ne kira xaung mugangaradi sanga ba taxoxi mauxanganoa ba Moses hanaunaunganoa sina nakira te. Baing ina naga, baruta abo ba atuba Urana gami-anganoa ba ata mauxangana ba etua mana lipu hatuminga haringinamdi yaxudingdi? ¹¹ Kira sanga te! Kira tahatum haringina ba Urana xap kira Yudadi muli mana Toxoratamona Yesu kubolunoa atin dimoti makira, maxang taininau bila ding ba.”

¹² Baing Banabas Pol dinaxuya mana axamang haringing xumana Urana libudi rimadingia liwe mana Yuda Teguamdi. Lipudi dirung mosi sibuna, dita tangadingliandi mana tang haru-angadinga. ¹³ Tang daharua laing sup, baing Yems baladi ba, “Riagu hatuminga haringinam

mana, alungu nga to. ¹⁴ Saimon* baxanga nakira ba muga Urana hatanga murunganoa bungina xap Yuda Tegum teladi muli bila ing sibung iniadi. ¹⁵ Axa ba su mana Urana lipuxing suxunguxunguamdi haruangadinga, namua na Xuanoa harua ba:

¹⁶ “Debit yonggaxinoa bila xahi tela galaina mari lo.

Kimuya bagula ngagoxoya
saing bagula ngaiti muli.

Yabanoa doa ba bagula ngatongtongia muli,
bagula ngahamaringia,

¹⁷ bu lipu teladi sanga ba disai mana Toxoratamona,
xaung bu Yuda Tegumdi daxap yagua ba sanga ba disai mana xauna,

Toxoratamona harua bila li'☆

¹⁸ ina libu lipudi daxabia axadi li mugau sibuna ba.

¹⁹ “Binabu hatumingagua bing Yuda Tegumdi dibo ba duxugia mala rangua Urana, labu tasina makasangua nadiu tai. ²⁰ Tegu. Bagula tabung mala ranguadi, tabaladi ba labu daxang anginga lipudi dahanania na babudiu tai, namua na axa ba sigixinga Urana maxania te. Tabaladi ba labu dilibu kubolu miaxuamau tai, saing daxang asaxa dimumudi mati xaung daxang asaxa sibinamgu tai. ²¹ Haruanga li sanga ba. Moses haruanganoa daxabia masup. Namua na

* 15:14 Pita yan tela Saimon ☆ 15:17 Amos 9:11-12

lipudi dititi dibaxanga haruanganoa mana Yudadi sabungading numandi Xaidap Yaguangam taining tainina, saing kubolua ba dilibu mana long sabanga longgalo waleu ma hatata.”

Xailonga Ila Rangua Yuda Tegum Hatuminga Haringinamdi

²² Baing ina naga, aposeldi xaung sabunga yanamindi, digabu sabungam longgalo, ding dahau haruangua ba dimogu dingia teladi saing disoxidi xaung Pol Banabas tang mala Antiok. Dimogu lipuxiding haringindi luwa, Yudas (duxu ba Barsabas) xaung Sailas. ²³ Baing dibung xailong tela ba tang dirai mala, harua ba,

Am aposeldi xaung am lipu sabunga yanamindi, am riaimdi,

Am gabung xailongga li nang Yuda Tegum hatuminga haringinamdi awa long sabangga Antiok xaung probinsiadi Siria xaung Silisia.

Am gaharua xaidap xai nang.

²⁴ Am galungu ba amia teladi dima ranguang, disina mauxanganoa nang mana haruangadinga, dahanggalangia gamoimdi. Am gasoxi lipuadi ba mala ranguang te. ²⁵ Binabu am longgalo am gagugunia hatumingamamdi bu am gamogu lipu teladi saing am gasoxidi mala ranguang xaung am riamam xai luwa Banabas Pol tang. ²⁶ Heku tang walingadingdi disup, tang dimaxuwa te ba dibaxanga Yesu

Kristo yanoa, Toxoratamona kiria. ²⁷ Binabu am gasoxi Yudas Sailas tang xauna bu daharingia haruanga wa mana xailongimanga li. ²⁸ Urana Aningonoa xaung am hatumingamam taininau ba am sanga ba am gasina mauxanggang xumana nang te. Binabu ang gasu mana kuboluadi bagudi li ding ganiding: ²⁹ Labu axang anginga lipudi dahanania na babudiu tai. Axang asaxa dimumudi mati xaung axang asaxa sibinamgu tai. Alibu kubolu miaxuamau tai. Awasa xai bu awa hasoya mana axadi ba, baing bagula alibu kubolu xai.

Ina naga. Xai sibuna.

³⁰ Dibung laing sup, baing disoxi ulekkamdi mari mala Antiok. La ba, digugunia sabunga dima saing disina xailonga nadi. ³¹ Lipudi dititi laing sup, baing diyaha mana haru-anganoa namua na haringiadi. ³² Yudas xaung Sailas, dingtang Urana lipuxing suxunguxunguam luwa, tang disina haruanga xumana na lipu sabungamdi, tang daharingiadi ba dili haringina. ³³⁻³⁴ Tang duwa ranguadi bunging maxaxaya la ba, baing sabungua dilibu xai manadi mana haruanga gamogamu mosiam, saing disoxidi digoxoya mala rangua sabunga Yerusalemgam disoxidi ma.† ³⁵ Ne Pol Banabas tang duwayu mua Antiok, saing tang digabu lipu xumana ditubatuba lipudi, dibaxanga Tox-

† **15:33-34** Buninga teladi daharua ba ...disoxidi ma, 34 ne Sailas hatuminganoa haring ba wa la ba, binabu ila te.

oratamona haruanganoa.

Pol Banabas Tang Dutu Ding

³⁶ Sobak teladi disup, baing Pol harua na Banabas ba, “Tam tagoxoya mala tala lobu rangua lipu sabungamdi mana longgadi muga tabaxanga Toxoratamona haruanganoa ba, saing tasulidi duwa baru.” ³⁷ Banabas bo ba xap Yon, yan tela Mak, mala rangua dintang, ³⁸ ne Pol nai mana hatuminga baguba te, namua na waleu Yon yunga dintang xaung oxatadinga probinsia Pampilia. ³⁹ Tang disasaxaki mana haruanga baguba laing dutu ding mana oxatua. Banabas xap Mak saing tang diluki wagia mutumutua Saipras. ⁴⁰ Ne Pol mogu Sailas ba ila rangua. Baing lipu sabungamdi Antiok duxusunga Toxoratamona ba libu xai manadi. Sup, baing tang dilauba. ⁴¹ Tang dahaxa mauli maluxu’ m probinsiadi Siria xaung Silisia, saing tang duwaxata ba daharingia sabungadi duwa la ba.

16

Timoti Waxata Rangua Pol Sailas Tang

¹ Pol Sailas tang dila disok mana longga Derbi saing kimuya dila longga Listra. Lipu hatuminga haringinam tela wa la ba, yanoa Timoti. Bauna Yuda haing hatuminga haringinam tela, ne tibuna Grik tela. ² Lipu hatuminga haringinamdi duwa Listra xaung Aikoniam daharua ba Timoti lipu xai sibuna. ³ Pol bo ba xap mala rangua, ne muga xuxu sangganoa, namua na Yudadi duwa mana titia baguba daxabia ba Timoti tibuna Grik tela. ⁴ Dahaxa mauli mana long taining

tainina, baing haruanga aposeldi xaung sabunga yanamindi dahau Yerusalem, dibaxanga na lipu hatuminga haringinamdi bu disu mana. ⁵ Baing ina naga, Urana haringia sabungadi hatumin-gading haringindi, saing xaidap taining tainina bakbagiding ditubuyu.

Pol Mip Masedonia Tela

⁶ Pol gabu riandi dibo ba diluxu probinsia Esia bu dibaxanga haruangua, ne Urana Aningonoa bilidi. Binabu dahaxa maluxu'm probinsiadi Pirigia xaung Galesia. ⁷ Dila disok titia Misia raguna, baing dibo ba diluxu probinsia Bitinia, ne Yesu Aningonoa bilidi. ⁸ Binabu didali Misia saing diri mala long sabangga Troas. ⁹ Yambong baing Pol bagu axamang tela bila mibinga saing bagu Masedonia tela li mua, xusunga haringina ba, "Uma Masedonia bu uhauliam." ¹⁰ Pol bagu laing sup, baing am gaungguti am gasai daxanga ba am gala probinsia Masedonia. Am gaxabia ba, Urana wagiam ba am gala am gabaxanga ulek xaiyua nadi.*

Lidia Xugia Hatuminganoa

¹¹ Am gasauya Troas, am gahaing wagia am galuki taxa mana mutumutua Samotres. Buragina baing am gakisi mala am gari longga Niapolis. ¹² Baing am haxa mala Pilipai. Pilipai bing waleu Romdi dima dirung mana, xaung long sabanga mugamugangam tela mana probinsia Masedonia. Baing am gawa la ba xaidap teladi.

* **16:10** Bagu bila Luk mesa saing ila rangua Pol gabu riandi mana bungina baguba, binabu bung haruanga "am" mana haruanga baguli.

¹³ Mana Xaidap Yaguangama, am gasok mala long gamgamingang xaluxinia, saing am gala langia. Am gahatum ba bola longga ba long xai tela bu am gasabu. Am garung am gaungguti am gaharua na haingdi digugunia la ba. ¹⁴ Dingia tela yanoa Lidia, yabanoa Tayataira. Tuxu oxata sianggam mana sina imang sikokop. Haing sabungam. Toxoratamona xaxa hatuminganoa bu xap Pol haruanganoa. ¹⁵ Gabu lipu numanamdi daxap langa, baing xusungam ba am gala numania. Harua ba, “Nabu ang gabagu bila nga haing hatuminga haringinam mana Toxoratamona, bing ama awa numagia.” Baing haxiam laing am gala rangua.

Pol Sailas Tang Duwa Salak Yabania

¹⁶ Xaidap tela am gala long sabungamia, baing haing oxata olanggam tela sok mam. Xaunga tela wa mana saing libu sok haing sangga luwam. Binabu lipuxing haringindi daxap siang xumana mana oxatanoa libu. ¹⁷ Haingga ba su mana Pol xaung am, saing wagiwagi ba, “Lipuadi li lipu oxatamdi mana Urana Etuam Sibuna, saing dibaxanga daxanga Urana bagula xapkang muli mana.” ¹⁸ Libulibu xaidap xumana. Baing ina naga, Pol hauxang sibuna binabu xugia mala rangua saing bala xaunga ba, “Mana Yesu Kristo yanoa ngatabinaung ba usok sangua haingga ba!” Baing hata sibuna li xaunga yunga.

¹⁹ Haing oxata olanggama ba lipuxing haringindi dibagu ba daxangading sianggama hanggalang, baing ina naga, dituxu Pol Sailas tang saing daxaidi mala nawa yabania bu ditadi

haruanga yanamdi maxadingia. ²⁰ Dilibudi dili lipu suxuyangamdi maxadingia, saing daharua ba, "Lipuadi li Yudadi, saing tang dilibu mauxanganoa liwe mana yabaroa. ²¹ Namua na tang dibo ba daxai lipudi ba dilibu kubolu teladi bilingam mana kira Romdi talibudi."

²² Buranga digugunia rangua lipuadi ba saing ding xauna disu haruanga na Pol Sailas tang. Tauna, lipu suxuyangamdi ditabina ba duxum tang imangidingdi bu digusi dingtang. ²³ Digusi dingtang haringina laing sup, baing ditadi salak yabania, saing lipu suxuyangamdi ditabina lipu salak yabang wasanganama ba wasa xai sibuna mana dingtang. ²⁴ Lungu haruanga ba saing tadi salak yabang numang lung sibunia saing goxi kidingdi haringina liwe mana xaidi.

²⁵ Bila yambong lia Pol Sailas tang disabu, duwaya olaidi mala rangua Urana, saing lipu salak yabanamdi dilungu mua. ²⁶ Hata sibuna li noxiga haringing sibuna sok, saing taguxa salak numang tuxang longgalo. Baing xaludi daxaxa ding sap, saing waxu haringindi dahasia ding sangua lipu longgalo. ²⁷ Lipu salak yabang wasanganama baguti saing bagu xalu longgalo daxaxa ding mua, saing hagaxa lipu salak yabanamdi digiti mala lo. Binabu xai waxanginoa bu ung ing sibuna matiuba. ²⁸ Ne Pol wagi haringina ba, "Uhanggalangiaunggu tai! Am longgalo am gawau!"

²⁹ Lipu salak yabang wasanganama wagi mana daxap nagungdi ma, saing luxu salak yabania. Maxuwa sibuna, lulu, saing gung king tuxundi

Pol Sailas tang kidingia. ³⁰ Xap dingtang masok sabasabia saing xusungadi ba, “Lipu sabangadi, ngaria baru bu Urana xap nga muli?”

³¹ Tang dahaxuya ba, “Uhatum haringina mana Toxoratamona Yesu, saing bagula Urana xapkung muli. Lipu numamgamdi xauna, dilibu taininau.” ³² Baing dibaxanga Toxoratamona haruanganoa na, xauna lipuadi duwa numania. ³³ Baing liwe mana yambongga baguba, lipu salak yabang wasanganama xapdi saing damia tang saxadingdi. Baing gabu bakbaging longgalo daxap langa. ³⁴ Lipu salak yabang wasanganama xap dingtang mala numania saing haxangdi. Gamona yaha sibuna namua na gabu bakbaging longgalo, hatata dahatum haringina mana Urana.

³⁵ Buraragina baing lipu suxuyangamdi dis-oxi lipuxiding hauningamdi yanamidingdi mala rangua lipu salak yabang wasanganama bu dibala ba, “Uyunga lipu luwadi ba mala.” ³⁶ Lipu salak yabang wasanganama bala Pol ba, “Lipu suxuyangamdi disina haruanga ba ngayungangtang mala. Binabu sanga ba alauba. Ala xaung gamogamu mosiu.”

³⁷ Ning Pol bala lipu hauningamdi yanamidindingdi ba, “Si, digusiamtam lipudi maxadingia.

Amtam lipu numanuma Romgamdi,[†] ne disuxuyam te. Ditam salak yabania olang baing. Baing ina naga, bola dibo ba dihisa dihitixiyam mala? Laku, tegu sibuna! Ding sibuding bing dima daxapkamtam mala sabasabia.”

³⁸ Lipu haungingamdi yanamidingdi dibaxanga na lipu suxuyangamdi, saing bungina dilungu ba Pol Sailas tang lipu numanuma Romgamdi, bing dimaxuwa sibuna. ³⁹ Dima rangua dingtang bu daharua usinganga sibuna na dingtang, saing daxap dingtang sangua salak yabanoa. Baing duxusunga dingtang ba diyunga long sabangga ba. ⁴⁰ Kimuya mana Pol Sailas tang disok ma sangua salak yabana ba, dila Lidia numania. Digugunia rangua lipu hatuminga haringinamdi saing tang daharingiadi haruanga. Baing dilauba.

17

Dila Tesalonaika

¹ Tang dahaxa mala longga Ampipolis, longga Apolonia, saing disok long sabangga Tesalonaika. La ba Yudadi sabungading numang tela wa. ² Pol su mana kubolunoa saing luxu mana sabungading numana ba. Baing mana Xaidap Yaguangam

[†] **16:37** Pol harua mana tang yabadingdi te. Harua mana tang duwa hawa mana hanaunaunga baru. Pol yabanoa Tasis, saing Yuda tela. Tauna, wa hawa mana Yuda hanaunaungadinga. Ning tang yadingdi duwa rangua Romdi xauna, binabu tang duwa hawa mana Romdi hanaunaungadinga xauna. Rom hanaunaunga tela bing dibili ba digusi Romdiu tai. Binabu dilibu doa mana Pol Sailas tang. Ubagu haruanga tela muli wa Aposel 22:25-29.

tuwa hangixaya ranguadi bu iti hatumingadinga mana Urana Xuanoa. ³ Baxanga saing hatanga ba Urana lipuxing suxunguxunguamdi daharua ba Urana Lipuxing Mogunganama bing xap salagato, tauna mesa muli. Harua ba, “Yesu li hatata ngabaxanga nang bing Urana Lipuxing Mogunganama.” ⁴ Yuda teladi dahatum haringina mana haruanganoa saing dili rangua Pol Sailas tang. Xauna, Yuda Teguan xumana duwa hawa mana Urana ba, xaung haing yayam xumana, ding dili rangua dintang xauna.

⁵ Ne Yuda teladi dibagu saing gamodingdi didoa mana Pol Sailas tang. Binabu dila nawa yabania digugunia lipu dudunamdi, daxap lipu xumana muli, saing dungguti haungingua maluxu mana long sabangga ba. Ding dila Yeson numania, ditaha saha xaluxinoa bu disai mana Pol Sailas tang, dibo ba daxai dintang masok liwe mana buranga ba. ⁶ Disaisai sus, binabu daxai Yeson xaung lipu hatuminga haringinam teladi mala bu dili long sabangga ba yanamindi maxadingia. Baing duwagi ba, “Lipuadi li, dutu lipudi gamodingdi mana long longgalo, hatata dima yabaria, ⁷ saing Yeson xapdi mala numania. Lipuadi li duxukxugia yanamira sabanga Sisa hanaunaungandi, daharua ba xaitamoxi tela wa, yanoa Yesu.” ⁸ Bungina dilungu haruanga baguba, buranga xaung long sabangga ba yanamindi gamodingdi didoa sibuna. ⁹ Baing ina naga, dilibu Yeson gabu riandi dita sianga

haruanga numania to, saking diyungadi mala.*

Dila Beria

¹⁰ Yambonga sok baing lipu hatuminga haringinamdi disoxi Pol Sailas tang mala longga Beria. Dila disok, baing tang diluxu Yudadi sabungading numania. ¹¹ Tauna, Beriadi hatumingadingdi daxaxa ding, didali Tesalonaikadi kuboludinga. Daxap Pol Sailas tang haruangadinga, saing diyaha sibuna mana. Xaidap taining tainina disuxuya xaung Urana Xuanoa bu dibagu daxabia Pol haruanganoa maxuna, kimbo tegu. ¹² Yuda xumana dahatum haringina, saing Yuda Tegum haing yayam xumana xaung Yuda Tegum lup xumana, dahatum haringina xauna.

¹³ Ne bungina Yudadi duwa Tesalonaika dilungu Pol baxanga Urana haruanganoa Beria, dila mana longga ba xauna, dutu lipudi gamodingdi, saing diyumyumi. ¹⁴ Tauna, lipu hatuminga haringinamdi disoxi Pol mari mala sap tegia. Ne Sailas Timoti tang duwayu Beria. ¹⁵ Lipuadi digabu Pol mala, ding daxap mala long sabangga Atens. Baing Pol soxidi digoxoya mala xaung haruanga ba dibala Sailas Timoti tang dima rangua sap.

Dila Atens

* **17:9** Nabu Pol Sailas tang duwayu Tesalonaika, bing bagula mauxangang tela muli, bing Yeson gabu riandi siangidinga dita haruanga numania ba bagula hanggalang, saing bagula ditadi salak yabania muli. Bola namua naga Pol sanga ba goxoya mala Tesalonaika kimuya te, saing ina bung 1 Tesalonaika 2:18 bo ba goxoya ma bu haxa lobu ranguadi, "ne Satan soxautiam".

¹⁶ Pol ragu mana dingtang Atens, baing gamona mauxana namua na bagu long sabangga ba baxagi mana urana languangamdi babudingdi. ¹⁷ Baing ina naga, luxu Yudadi sabungading numania saing hangixaya rangua Yudadi xaung Grikdi duwa hawa mana Urana. Ila nawa yabania xaidap taining tainina xauna, libu kubolu taininau rangua lipudi duwa la ba. ¹⁸ Lipu xabiangam teladi duwa, kuboludinga bing dahangixaya disai mana axamandi namuxidingdi. Duxudi ba Epikyuria xaung Stowik lipu xabiangamdi. Ding dungguti dahakhaxi rangua Pol. Teladi daharua ba, "Lipua haruanga olangolanggama li bo ba harua baru?" Teladi daharua ba, "Bola xai hatumingarua mala bu tahatum haringina mana urana long telamdi?" Daharua bila ba namua na Pol baxanga ulek xaiyua mana Yesu xaung mesanga muli. ¹⁹ Baing daxap mala rangua kaunsilidi digugunia Xaxagana Eriapagas. Ding duxusunga ba, "Sanga ba ubaxanga nam haruanga hauna utubatuba lipudi mana ba? ²⁰ Am galungu haruangama, saing am gaxunumia xan tela sibuna, binabu am gabo ba am gaxabia haruanga ba namuxinoa." ²¹ (Atens longgalo xaung lipu long telam longgalo duwa la ba, bungingbunginalo diyaha buk ba dilungu dahangixaya mana hatuminga haundi. Dilibu axamang tela te. Kuboludinga naga.)

²² Tauna, Pol li Eriapagas guguniangading maxadingia saing harua ba, "Ang Atens mana! Ngabagu ang gahaxi sibuna ba alibu kubolu sabungam xangxana bu aiti urana titiamdi yadingdi. ²³ Namua na muga ngahaxa mauli,

ngabagu axadi asabu manadi. Baing ngabagu kabukabu hananiangam tela xauna, dibung haruanga mana bila li: ALALI ITI URANA TELA YANOA AM GAXABIA TE. Urana ba axabia mana te saing asabu olang mana, hatata bagula ngabaxanga nang to.

²⁴ “Urana tongtongia titia xaung axadi duwa mana, Urana li bing Toxoratamona mana sabaluna xaung titi. Binabu rung mana numang sabungamdi lipudi ditongtongiadi rimadingia te.

²⁵ Axamandi lipudi ditongtongiadi rimadingia, dahauli baru? Raxap mana axamang tela te, namua na ing sibuna ulia lipudi walinga xaung yaganga xaung axamang longgalo. ²⁶ Mugau

Urana tongtongia lipu taininau, saing mana lipua baguba xap numanuma longgalo masok, saing hatata dirung mana titi hataing longgalo.

Ing sibuna mogu xaidabidingdi muga, saing ta ragua mana titidingdi. ²⁷ Urana libu bila ba bu lipudi disai mana, xaung bola dita rimadingdi ba

diring laing disok mana. Ning wa hasoya mana kira taining tainina te. ²⁸ Bila lipu tela harua

ba, ‘Mana Urana taxap walinga saing tahaxa, saing namuxiroa wa rangua.’ Bila ang lipuxim olaiyam teladi daharua ba, ‘Kira garandi.’

²⁹ “Tauna, kira garandi, baing ina naga, sanga ba tahatum ba Urana bila gol kimbo silba kimbo siang tate. Bila babuna lipudi ditongtongia mana xabiangadingdi xaung rimadingdi te. ³⁰ Waleu

lipu xumana xabiangading te, ne Urana harua xumana mana te. Ning hatata tabina lipu longgalo duwa mana titi longgalo ba duxugia

hatumingadingdi. ³¹ Namua na mogu xaidap

tela ba suxuya lipu longgalo mana kubolung maringina, saing mogu lipu tela bu tuxu oxata ba. Baing ina naga, hatanga rangrang na lipu longgalo ba lipua ba gaxarea, namua na iti lipua ba mesa muli mana matiyua.”

³² Bungina dilungu Pol haruanganoa mana lipudi dimesa muli, teladi ditabia yungxadingdi, ne teladi daharua ba, “Am gabo ba am galungu haruangama muli mana axa baguba.” ³³ Baing ina naga, Pol yunga Kaunsilia ba. ³⁴ Lipu teladi dila rangua saing dahatum haringina. Dingia tela bing Dayoniasias, Kaunsili Eriapagas tela. Baing haing tela yanoa Damaris xaung lipu teladi dahatum haringina.

18

Dila Korin

¹ Kimuya Pol yunga Atens saing ila long sabangga Korin. ² La ba sok mana Yuda tela yanoa Akwila. Bauna hayau probinsia Pontas, saing nulana gabu haininoa Prisila tang diyunga numanuma Itali saing dima, namua na Sisa Klaudias tabina Yuda longgalo ba diyunga long sabangga Rom. Tauna Pol ila bu bagu dingtang. ³ Neng mondi oxatadinga bing ditongtongia numa mokiamdi. Pol oxatana xauna, binabu wa ranguadi saing dingtung dituxu oxatua xauna. ⁴ Xaidap Yaguangam longgalo Pol ila Yudadi sabungading numania bu hangixaya rangua lipudi. Bo ba iti Yudadi xaung Yuda Tegumdi hatumingadingdi bu dahatum haringina mana Yesu.

⁵ Bungina Sailas Timoti tang dima Masedonia ma rangua, Pol ila mana oxata baxangangam ing ganina. Bala Yudadi ba Yesu bing Urana Lipuxing Mogunganama. ⁶ Ne Yudadi dibo ba dilungu haruanganoa te, saing daharua haringina na saing didaudau. Binabu Pol tingting gagaba wa mana imanginoa bu hatanga na lipuadi ba duwa haruandia, saing harua nadi ba, “Nabu ahanggalang, bing ang sibuim mauxangaima! Ngayua te. Hatata ngayungang saing ngala ngatuxu oxatua rangua Yuda Tegumdi.”

⁷ Baing ina naga, Pol yunga Yudadi sabungading numania saing ila luxu Titias Yastas numania wa haxek. Lipua ba Yuda Tegum tela, saing sabu mana Urana. ⁸ Baing Krispas, Yudadi sabungading numang yanaminoa, xaung lipu longgalo duwa numania, ding dahatum haringina mana Toxoratamona. Saing Korin xumana dilungu Pol haruanganoa, ding dahatum haringina saing daxap langa.

⁹ Yambong tela Toxoratamona bala Pol mana axamang tela bila mibinga, harua ba, “Umaxuwau tai. Ubaxangauyu saing umumgutiu tai. ¹⁰ Namua na ngawa ranguaung, saing lipu tela sanga mesa hanggalangiaung te, namua na mana long sabangga li, nga lipuxigu xumana.” ¹¹ Binabu Pol wa la ba niani tela xaung sobak 6, saing tubatuba lipudi mana Urana haruanganoa.

¹² Ne bungina Galio wa probinsia Akaya yanamidinga, Yudadi digugunia hatumingadindingdi bu dahanggalangia Pol. Daxai ma haruandia, ¹³ saing daharua ba, “Lipua li tubatuba

lipudi ba disabu mana Urana mana kuboluadi didali hanaunaunganoa.”

¹⁴ Pol bo ba haruauba, ne Galio bala Yudadi ba, “Ang Yuda mana, nabu asu haruanga mana lipua li dali Rom hanaunaungang tela kimbo mana libu kubolu murakkam dian tela, bing sanga ba ngalungu haruangaima. ¹⁵ Ne ang ba ahakhaxi mana haruanga marandi xaung yayadi xaung ang sibuim hanaunaungaima. Binabu ang sibuim ahamaringia. Bagula nga ngasuxuya haruanga na bila ba te.” ¹⁶ Baing ina naga, sukadi sangua numa suxuyangam. ¹⁷ Baing lipuadi ba dituxu Sostanis, lipu Yudadi sabun-gading numang yanaminoa mana Korin, saing ditahataha numa suxuyangam xaluxinia. Galio bagu, ne libu axamang tela te.

Prisila Akwila Tang

¹⁸ Pol wa Korin xaidap xumana, baing yunga lipu hatuminga haringinamdi la ba, saing gabu Akwila haininoa Prisila tang diri mala long sabangga Senkria. La ba, lipu tela gasi Pol toxolondi bu sahi haruanga tela Pol hau rangua Urana. Baing tung dahaing wagia ila probinsia Siria. ¹⁹ Diluki mala long sabangga Epasas to, baing Pol yunga Akwila haininoa Prisila tang. Ing sibuna luxu Yudadi sabungading numania saing hangixaya rangua Yudadi. ²⁰ Bungina duxusunga ba wa monga ranguadi, harua ba tegu. ²¹ Ne bungina yungadi, harua ba, “Nabu Urana muruna, bing bagula ngagoxoyama.” Baing ina naga haing wagia, saing yunga Epasas. ²² Bungina ri long sabangga Sisaria,

haing mala Yerusalem saing ila lobu rangua lipu sabungamdi. Baing kimuya ri mala long sabangga Antiok.

²³ Xaidap teladi disup, baing Pol ila probinsiadi Galesia xaung Pirigia. Haxa mauli maluxu mana titiadi ba, ila long taining tainina saing haringia lipu hatuminga haringinamdi.

Apolos Naxuyanganoa

²⁴ Tauna, mana bungina Pol yunga Epasas ba haxa mauli, Yuda tela yanoa Apolos sok la ba. Yabanoa long sabangga Aleksandria. Ina lipu xabiangam tela, saing xabia Urana Xuang buningandi xai sibuna. ²⁵ Lipu teladi ditubatuba mana Toxoratamona daxanganoa, saing haxi sibuna ba tubatuba lipudi mana Yesu, baxanga maringing sibuna mana. Ne xabia daxanga lang xabinganam taininau, bing rangua Yon ing ganina. ²⁶ Ila Yudadi sabungading numania, li haringina saing baxanga. Akwila haininoa Prisila tang dilungu, baing duxusunga ba ma tang numadingia, saing dibaxanga na mana Urana daxangang teladi xabiadi rangrang te.

²⁷ Kimuya Apolos bo ba ila probinsia Akaya, baing lipu hatuminga haringinamdi daharingia hatuminganoa. Baing dibung xailong tela mala rangua Akaya lipu hatuminga haringinamdi bu daxap Apolos. Ila sok, baing sina haulinga sabanga na lipuadi disok lipu hatuminga haringinamdi namua na Urana libu xai manadi ba. ²⁸ Namua na lipudi maxadingia hakhaxi haringina rangua Yudadi daharua haruanga maringing teguamdi, saing dali haruangadinga. Baxanga

Urana Xuania bu hatanga rangrang ba Yesu
Urana Lipuxing Mogunganama naga.

19

Pol Ila Epasas

¹ Mana bungina Apolos wa Korin, Pol haxa mana daxanga kisi titia saing ri mala long sabangga Epasas. La ba sok mana lipu hatuminga haringinam teladi ² saing xusungadi ba, “Bungina ahatum haringina, axap Urana Aningonoa, kimbo tegu?”

Dahaxuya ba, “Tegu. Am galungu haruanga tela mana Urana Aningonoa wa te.”

³ Binabu Pol xusungadi ba, “Bungina axap langa, bing ahatanga baru?”

Dahaxuya ba, “Am gahatanga ba am gahatum haringina mana Yon tubatubainganoa.”

⁴ Pol harua ba, “Yon sugua lipu gaxarea duxugia hatumingadingdi. Bala lipudi ba dahatum haringina mana lipua ma kimuya mana, ina Yesu.” ⁵ Dilungu Pol haruanganoo ba, baing daxap langa mana Toxoratomona Yesu yanoa. ⁶ Bungina Pol ta rimandi manadi, Urana Aningonoa ri ma manadi, saing daharua haruanga xangxana saing dibaxanga Urana suxungunoa. ⁷ Bakbakka ba titingadinga bila lup 12.

⁸ Pol luxu Yudadi sabungading numania, li haringina saing baxanga. Hangixaya haringina ranguadi bu baxanga rangrang Urana Yonggaxinoa namuxinoa. Libulibu laing sobak tuwa. ⁹ Ne teladi dududing buk, hauxading mana dahatum haringina saing daharungia gugunianga duxu ba

Toxoratamona Daxanganoa sabasabia. Binabu Pol yungadi. Xap lipu hatuminga haringinamdi rangua, saing xaidap taining tainina hangixaya Tiranas numang haruangamia. ¹⁰ Libulibu bila ba laing niani luwa disup, baing ina naga, Yudadi xaung Yuda Teguamdi duwa probinsia Esia ding longgalo dilungu Toxoratamona haruanganoa.

¹¹ Urana libu axamang haringing xan tela sibundi Pol rimania. ¹² Xap haringinga sabanga, sanga ba haringinganoa kisi mana imang salak-salak sisiangamdi xaung imang kaukaungamdi diring sangganoa. Bungina lipudi daxapdi mala saing disinadi na lipu busingamdi xaung lipudi xaungadi duwa manadi ba, baing busingading disup, xaungadi diyungadi baing.

¹³ Yuda teladi dituxu oxatua mana disuka xaungadi mala sangua lipudi. Dungguti dituba ba duxu Toxoratamona Yesu yanoa bungina dilibu bila ba. Dibala xaungadi bila li: “Ngatabinaung ba usok sangua mana Yesu yanoa, ina Pol baxanga mana ba.” ¹⁴ Yuda lipu hananiangam yanamiding tela yanoa Skiba, garang lup 7 dilibu bila ba. ¹⁵ Xaidap tela xaunga tela haxuya nadi ba, “Yesu ngaxabiau, Pol xauna ngaxabiau, ne ang ba ang gaxarea?” ¹⁶ Baing ina naga, lipua xaunga wa mana ba hixi manadi saing dali ding longgalo. Tahatahadi diang sibuna laing mulangiding xaung sibiding, saing diluki sangua numua mala.

¹⁷ Yudadi xaung Yuda Teguamdi duwa Epasas ba dilungu naxuyanga ba, baing maxuwanga xapdi, saing disina yaya sabanga na Toxoratamona Yesu. ¹⁸ Baing lipu xumana daha-

tum haringina mana Yesu, ding dimesa lipudi maxadingia, saing ditula kuboluding diandi. ¹⁹ Lipu xumana dilibu kubolu tingungam ding daxap xailongiding baxiamdi dima, diguguniadi lipudi maxadingia saing ditaudi. Dititi xailonggadi ba giminagidingdi, saing sok bila siang silba 50,000.* ²⁰ Mana kubolua ba Toxoratamona haruanganoa tubu mauli saing sok haringina.

²¹ Axadi ba disup, baing Pol hau hatumingua ba ila Yerusalem, ne muga bagula haxa makisi probinsiadi Masedonia xaung Akaya. Harua ba, "Kimuya mana ngala Yerusalem, bing bagula ngala long sabangga Rom." ²² Soxi lipuxing haulingam luwa, Timoti Erastas tang, mala Masedonia ba dimuga mana. Ne ing sibuna wa probinsia Esia bunging maxaxaya monga.

Buranga Dahaung Epasas

²³ Mana bungina baguba, mauxangang sabanga ma mana gugunianga duxu ba Toxoratamona Daxanganoa. ²⁴ Ungguti mana lipu silba oxatanam tela yanoa Dimitrias, ina tongtongia babu silba kaxukandi. Babuadi ba numa sabungamdi mana urana haing duxu ba Artemis. Sina oxata xumana na lipudi ditongtongiadi saing daxap siang xumana. ²⁵ Wagi lipuadi ba xaung lipu teladi dituxu oxata bila ba dima digugunia, saing harua nadi ba, "Lipu mana alungu to. Ang gaxabia ba taxap siang xumana mana oxata li. ²⁶ Ne abagu xaung alungu

* **19:19** Siang silba ba duxu ba dirakma saing tela bila giminak mana lipu tela waxata xaidap tela. 50,000 dirakma ba siang sabanga, dali PNG K500,000.

naxuyangadi mana axadi Pol libudi. Lipua ba harua na lipudi ba babuadi lipudi ditongtongiadi rimadingia, ding uranadi te. Baing xai bakbak sabanga saing hanggalangia hatumingadingdi. Libu Epasas, saing haxek sibuna haruangaanoa bagula kaukau sibuna probinsia Esia. ²⁷ Axa ba bagula hanggalangia oxataroa yanoa baing. Ne axamang tela muli bing bagula Artemis numang sabungam sok olang lipudi hatumingadingia. Baing urana haingga ba, ina lipudi disabu mana probinsia Esia xaung titi longgalo, yang sabanga bagula hanggalang.”

²⁸ Dilungu haruanga baguba, baing atiding disala haringina saing dungguti duwagi ba, “Artemis Epasasiam kiria bing yanoa sabanga!” ²⁹ Haxek sibuna baing long sabangga ba dirung xai te. Lipudi dituxu Gayas Aristarkas tang, Masedonia luwa dahaxa mauli rangua Pol ba, saing buranga ba diluki maluxu gugunianga yabania. ³⁰ Pol bo ba ila li buranga maxadingia bu harua, ne lipu hatuminga haringinamdi dibili. ³¹ Baing probins yanaming teladi xauna, ding Pol riandi, disoxi ulega mala rangua, saing duxusunga haringina ba luxu gugunianga yabaniau tai.

³² Bakbak sabangga digugunia gugunianga yabania ba dahasuxi. Teladi duwagi haruanga tela, ne teladi duwagi xan tela. Ne xumana daxabia rangrang namua duwa la ba te. ³³ Yudadi diyu yanamiding tela Aleksanda muga mala lipudi maxadingia bu baxanga na lipudi. Tubatuba riania ba lipuadi duwa mosiu. Bo ba baladi ba Yudadi ding mauxangang namua te. ³⁴ Ne dibagu

daxabia ba Yuda tela,[†] binabu bila auwa luwa ding duwagiwagi bila lipu taininau ba, “Atemis Epasasiam kiria bing yanoa sabanga! Atemis Epasasiam kiria bing yanoa sabanga!”

³⁵ Baing longga ba yanaming tela, oxatanoa bung haruanga xaung wasa mana lipudi yad- ingdi, ina bili lipudi saing harua nadi ba, “Epasas mana, alungu to. Long sabangga Epasas wasa mana urana sabanga Atemis sabunga numanoa, xaung wasa mana babunoa ri ma sabalunia. Baing ina naga, lipu longgalo duwa titia daxabia bila ba. ³⁶ Sanga ba lipu tela hatiam mana axadi ba te, binabu amunguti saing labu alibu axamang tela sapku tai. Muga bing ahatum xai to. ³⁷ Ang gatuxu lipuadi ba saing axai dintang ma la li, ne tang dahanai numara sabungama xalinging tela te, saing daharungia urana haing kiria te. ³⁸ Numara suxuyangamdi duwa, saing lipu suxuyangamdi duwa la ba. Nabu Dimitrias gabu riang oxatamdi ding haruangading mana lipu tela, bing sanga ba ditadi haruanga la ba. ³⁹ Baing nabu ang haruangaim tela muli, bing asina na lipu suxuyangamdi bu dahamaringia. ⁴⁰ Ne alungu to. Nabu gabman yanamindi dilungu haruanga mana axadi li kira talibudi hatata, bing sanga ba dita kira haruanga mana taiti mauxangang sabanga. Nabu dilibu bila ba, bing sanga ba tahaxuya haruanga tela nadi mana kuboluroa te, namua na namuxin te.” ⁴¹ Harua laing sup, baing hitixiya lipudi mala.

[†] **19:34** Yudadi disabu mana urana haing Atemis te.

20

Dikisi Probinsia Masedonia Grik Tang

¹ Bibinga sabanga sup, baing Pol wagi lipu hatuminga haringinamdi ma, haringiadi mana haruanganoa. Harua xaidap xai nadi, saing yungadi bu ila probinsia Masedonia. ² Ila sok baing haxa maluxu'm titiadi ba, haringia haringia lipu hatuminga haringinamdi mana haruanganoa. Haxahaxa mala laing sok probinsia Grik. ³ Wa la ba laing sobak tuwa disup, saing bo ba haing wagia bu ila probinsia Siria. Ne mana bungina baguba Yudadi dahau haruangua ba danggalangia, binabu xugia hatuminganoa saing goxoya, haxa titia mala Masedonia. ⁴ Lipuadi digabu mala, ding yadingdi bing: Sopate, ina Piras garanoa, yabana longga Beria, Aristarkas Sekundas tang yabadinga long sabangga Tesalonaika, Gayas yabana longga Derbi, Timoti, xaung Tikikas Tropimas tang yabadingdi duwa probinsia Esia. ⁵ Lipuadi ba dimuga mam saing diragu mam long sabangga Troas. ⁶ Ne am gahaxa mala long sabangga Pilipai. Taunga Mana Salanga Salalangang Teguama ila sup, baing am gahaing wagia, am galuki mala xaidap luwadi luwadi hiliadinga laing am gari long sabangga Troas, saing am gasok mana lipuadi dimuga mam ba. La ba am gawa xaidap 7.

Yutikas Mesa Muli Troas

⁷ Sande bungbung sibuna baing am gagugunia rangua lipu hatuminga haringinamdi bu am gaxang Toxoratamona Angiang Hatuminga Haringinam. Pol baxanga na lipudi, saing

xai haruanganoa laing yambong lia, namua na buragina bo ba ila. ⁸ Maluxu'm numa luna am gagugunia mana ba, nagung xumana dilu. Numa luna ba wa etua ⁹ mana saxuming tuwa, saing gananung tela, yanoa Yutikas, rung mua mana suang tela. Pol harua harua malauyu, saing gananuna ba maxan dikinu. Kinu laing kinu hadali, baing ina naga, xung mari titia. Lipudi diri ba daxap, ne mati ba. ¹⁰ Pol ri mala, haturuina etua mana gananuna ba, saing hibua. Harua ba, "Ahatum xumanau tai. Gamata muliuba!" ¹¹ Baing Pol haing muli saing daxang Toxoratamona Angiang Hatuminga Haringinam. Saking xai haruanganoa mala laing xaidaba haing, saing ila. ¹² Lipuadi daxap gananuna ba mala numia, saing gamodingdi diyaha sibuna namua na gamata muli.

Pol Sina Haruanga Na Epasas Sabungading Yanamindi

¹³ Pol haxa titia mala longga Asos, ne balam ba am gahaing wagia bu am gamuga mala, saing bagula sok mam la ba. ¹⁴ Sok mam Asos, baing am gaxap mahaing wagia saing am luki mala longga Mitilin. ¹⁵ Buragina baing am gahaing wagia, am galuki mala am gasok haxek mana mutumutua Kios, am goti la ba. Xaidap tela muli baing am gakisi mala mutumutua Samos, saing xaidap tela muli am gasok longga Miletas. ¹⁶ Pol hau hatumingua ba dali long sabangga Epasas, namua na bo ba wa probinsia Esia maxaxaya te. Bo ba sok Yerusalem sap, nabu sanga mana,

namua na bo ba bagu Pentikos Xaidabinoa sok la ba.

¹⁷ Bungina am gari Miletas, Pol soxi ulek tela mala rangua Epasas sabungading yanamindi ba dima rangua. ¹⁸ Disok baing harua nadi ba, “Ang gaxabia kubolugu longgalo ngalibu bungina ngawa ranguang, mana xaidap muga-mugangama ngama probinsia Esia laing hatata. ¹⁹ Yudadi dahau haruangua ba dahanggalangia nga saing dilibu ngaxoxi mauxangang xumana. Ne ngatatua nga saing ngalibu Toxoratamona oxatanoa mang xaung tinang. ²⁰ Ang gaxabiau, baru haruanganta sanga ba hauliang, ngabaxanga nang. Ngayameng axamang tela mang te. Ngatubatubang lipudi maxadingia, saing ngatubatubang mana numaim taining tainina. ²¹ Ngabaxanga na Yudadi xaung Yuda Teguamdi ba diyunga kuboluding diandi, duxugia mala rangua Urana, xaung dahatum haringina mana Toxoratamona kiria Yesu.

²² “Baing ina naga, bagu hatata Urana Aningonoa yu nga ba ngala Yerusalem. Ne baraxinta bagula sok manga la ba, ngaxabia te. ²³ Axamang taininau ngaxabia, mana long longgalo ngawa mana ba, Urana Aningonoa bala nga ba mauxangandi diragu nga, saing bagula ngarung salak yabania. ²⁴ Ning, ngahatum xumana mana walingagua te. Axamang olang. Hatumingagua sabanga bing ngali haringina laing ngasahi oxata longgalo Toxoratamona Yesu sinadi nanga. Oxata ba bing ngabaxanga ulek xaiyua ba Urana xap kira muli namua na atin dimoti makira.

25 “Ang lipuadi ngabaxanga Urana Yonggax-
inoa nang, alungu to. Bagu hatata ngax-
abia ba angia tela bagula bagu nga muli te.
26-27 Ngabaxanga Urana murungang longgalo
nang, ngayameng axamang tela te. Binabu
ngabalang maxung sibuna ba nabu lipu tela
hanggalang, bing mauxangagua te. 28 Ang
gawasa xai mang xaung mana lipu hatuminga
haringinam longgalo Urana Aningonoa tang etua
manadi. Namua na gim lipuxing longgalo
mana ing sibung sibinoa. Binabu awasa xai
manadi bila lipu wasangam wasa mana sipsi-
bindi. 29 Ngaxabia ba bungina ngayungang,
lipu tubatubainga languangamdi bagula dima bu
dahanggalangia lipu hatuminga haringinamdi
bila koma abunging diandi dung sipsipdi mati.
30 Baing ang sibuim gugunianga lipuxing teladi
bagula dimesa saing dirabang haruanga max-
unama, bu daxai lipu teladi mala ba dinaxu
manadi. 31 Binabu amaxania! Ahatumia muli
mana niani tuwa xaidap yambong ngahanau-
nauang taining tainina xaung maxagu langina.
Ngasauya te.

32 “Baing ina naga, hatata ngatang Urana
rimania, saing haruangana atin dimoti mang
bagula wasa mang. Haruanga baguba sanga
mana haringiang, xaung libuang gaxap guxamdi
Urana hau haruangua ba sinadi kimuya na lipu
gaxarea mogudi naina. 33 Ngaxawa mana lipu
tela silba kimbo gol kimbo imangindi te. 34 Ang
sibuim axabia ba nga sibugu rimagudi duwaxata
ba ngaxap sianga bu hauli nga xaung riagu
oxatamdi. 35 Mana axamang longgalo ngalibudi,

ngahatanga nang ba bing tawaxata haringina bila ba bu tahauli lipu haxugindi. Ahatumia haruanga Toxoratamona Yesu ing sibuna harua ba, 'Lipua sina axamang tela na tela, bing yahanga wa gamonia ba dali lipua xap axamang tela rangua tela.'"

³⁶ Pol harua laing sup, baing gung king tuxundi ranguadi saing sabu. ³⁷ Ding longgalo dihibua Pol, dilibu, saing ditangia. ³⁸ Dusinga sibuna, namua na harua ba bagula dibagu muli te. Sup, baing digabu mala wagia.

21

Dila Yerusalem

¹ Am gayungadi, baing am gahaing wagia am galuki maringina mala mana mutumutua Kos. Buragina baing am galuki mala mutumutua Roda, saing am galuki laing am gari longga Patara. ² La ba am gabagu waga tela kisi mala probinsia Ponisia, binabu am gahaing am galauba. ³ Am galukiluki mala, am gabagu mutumutua Saipras am gadali ina wa xong, baing am galuki mala probinsia Siria. Am gari long sabangga Taya, namua na waga bo ba yunga xalaxaladi. ⁴ La ba am gasok mana lipu hatuminga haringinam teladi, saing am gawa ranguadi xaidap 7. Urana Aningonoa hatanga nadi ba mauxangandi bagula daxap Pol Yerusalem, binabu dibo ba dibili ba ilau tai. ⁵ Ning tegu, xaidapkadi ba dila disup, wagua bo ba luki muli, baing am gayungadi bu am gahaing muli. Lipu hatuminga haringinamdi ba xaung

hainidingdi garadingdi digabuam am gasauya long sabangga ba, am gari mala tek rubinia, saing am gagung kimam tuxundi ba am gasabu. ⁶ Am gaharua xaidap xai mam taining tainina laing sup, baing am gahaing wagia, saing ding digoxoya mala numia.

⁷ Tauna am gayunga Taya, am galuki mala am gari long sabangga Tolemai. Lipu hatuminga haringinamdi duwa la ba, saing am gaharua xaidap xai nadi saing am gawa ranguadi xaidap tela. ⁸ Buragina baing am gayungadi, am galuki mala am gasok long sabangga Sisaria. Baing am gawa Pilip numania, lipua ina baxanga ulek xaiyua na lipudi. Lipu 7 dingia tela—lipuadi ba dimogu ba dituxu sinak mana anginga na tapdi. ⁹ Ina nanuhangindi luwadi luwadi diyau teguyu, saing ding Urana lipuxing suxunguxunguamdi.

¹⁰ Am gawa ranguadi xaidap teladi, baing Urana lipuxing suxunguxunguam tela, yanoa Agabus, ri titia Yudia ma. ¹¹ Ma ranguam, xap waxu Pol goxi wagigia ulenoa, goxi ing sibuna rimandi xaung kindi mana, saing harua ba, “Urana Aningonoa harua ba, ‘Mana kubolua li bagula Yuda Yerusalemgamdi digoxi waxua li moxonoa saing bagula dita Yuda Teguamdi rimadingia.’”

¹² Am galungu haruanga baguba, baing am gagabu long moxondi am gaxusunga Pol haringina ba haing mala Yerusalengu tai. ¹³ Ne Pol haxuya ba, “Baruta atangia nga? Ang galibu ne hanggalangia hatumingagua! Ngaxauxau masup ba dita nga salak yabania. Baing ngaxauxau xauna ba ngamati Yerusalem mana

namua ngatuxu Toxoratamona Yesu oxatanoa.”

¹⁴ Am galungu hatuminganoa haxi buk, binabu am gayunga saing am gaharua ba, “Baraxing baraxinta Toxoratamona muruna ba sok, bing sok.”

¹⁵ Xaidap teladi disup, baing am gaxauxau axamandi, saing am gahaing Yerusalem. ¹⁶ Sisaria lipu hatuminga haringinam teladi digabuum, saing daxapkam mala Nason numania bu am gawa la ba. Ina mutumutua Saipras tela xaung ina lipu mugamugangam tela mana lipu hatuminga haringinamdi.

Pol Sok Yerusalem

¹⁷ Am gasok Yerusalem, baing lipu hatuminga haringinamdi diyaha ba daxapkam. ¹⁸ Buragina baing Pol xaung am longgalo am gala ba am gaharua rangua Yems. Baing lipu sabunga yanaming longgalo duwa. ¹⁹ Pol harua xaidap xai nadi, saing naxuya mana axamang longgalo Urana libudi rimania liwe mana Yuda Teguamdi.

²⁰ Bungina dilungu haruanga ba, diti Urana yanoa. Saking daharua na Pol ba, “O riama, ulungu. Yuda xumang sibuna dahatum haringina mana Yesu ba, saing dahaxi mana disu mana Moses hanaunaunganoa. ²¹ Ning riaru Yuda hatuminga haringinamdi duwa la li Yerusalem ba dilungu naxuyanga ba bungina uwa liwe mana Yuda Teguamdi, ubala Yuda hatuminga haringinamdi ba diyunga Moses hanau-naunganoa. Lipudi daharua ba ubala Yuda hatuminga haringinamdi ba diyunga kubolua duxuxu garading lupdi xaung diyunga kubolura

teladi. Ning am ba, am gahatumia ba haruanga baguba maxuna te. ²² Binabu taria baru? Maxung sibuna bagula dilungu ba uma lo, ²³ binabu ulibu bila am gabalaung: Lipu luwadi luwadi duwa ranguam dahau haruanga tela rangua Urana. ²⁴ Ula ranguadi Urana Numania saing ugabudi mana kubolua dilibu ba disok sigixinga. Saking ugim baraxinta dahanania mala rangua Urana, bu sanga ba digasi toxolodingdi ba disahi haruangadinga dahau rangua Urana.* Baing ina naga, bagula lipu longgalo daxabia naxuyangadi li dilungu maung ba maxun te, saing ung sibum usu mana Moses hanaunaunganoa. ²⁵ Ne mana Yuda Teguam hatuminga haringinamdi, tabung masuk xailongia nadi ba, saing tabaladi hanaunaungara baruamtadi tahaudi ba bing disu manadi: Labu daxang anginga lipudi dahanania na babudiu tai, dinung siba xaung daxang asaxa dimumudi matiu tai, xaung dilibu kubolu miaxuamau tai.”

²⁶ Baing ina naga, buragina Pol xap lipu luwadi luwadi ba, saing gabudi dilibu kubolua ba disok sigixinga. Saking ila Urana Numania bu baxanga na lipu hananiangama mana bungintabi xaidabiding sigixinganamdi bagula disup, saing ding taining tainina bagula dahanania.

Dituxu Pol

²⁷ Xaidap 7 ba dibo ba disupkuba, baing Yuda teladi mana probinsia Esia dibagu Pol Urana Numania. Diyummyum buranga longgalo ba dituxu. ²⁸ Duwagi ba, “Lipu Isreliam mana, ama

* **21:24** Kubolua baguli dibaxanga mana Titinga (Namba) 6:1-21.

ahauliam! Lipua li lipua naga tubatuba lipudi mana long longgalo ba ditatua bakbagira xaung Moses hanaunaunganoa xaung numa li xauna. Ne libu kubolua li ing ganina te. Libu kubolu teladi xauna. Xap Yuda Teguamdi dima diluxu Urana Numang yabania, binabu libu longga li Urana mogu naina sok musuna.”²⁹ (Daharua bila ba namua na muga dibagu Tropimas, Epasas tela, gabu Pol maluxu’*m* long sabangga ba, saing dahagaxa ba Pol xap maluxu’*m* Urana Numang yabanoa.)

³⁰ Lipu longgalo maluxu’*m* long sabangga ba dilungu mauxanganoa sok, atidingi didoa, saing diluki ma. Dituxu Pol, daxai masok Urana Numang yabania, saing diriba gamgamingang xaluxindi sap.³¹ Dituba mua ba dung mati, baing Rom lipu haungingamdi yanamidinga lungu haruangua ba Yerusalem longgalo dahaungguba.³² Hata sibuna li xap lipu haungingam teladi xaung yanamiding teladi saing diluki mari masok burangia. Bungina lipudi dibagu lipu yanama xaung lipuxing haungingamdi, diyunga Pol saing ditaha muli te.

³³ Yanama ila tuxu Pol saing tabina lipuxindi ba digoxi mana waxu haringing luwa. Baing xusunga burangua ba, “Lipua li gaxarea? Ria baru?”³⁴ Teladi duwagi haruanga tela, teladi duwagi xan tela. Yanama sanga ba xap namua te, namua na dibibi buk. Binabu tabina lipuxindi ba daxai Pol mala numading haringinia.³⁵ Bungina disok numa taxaginia, lipu haungingamdi dibagu lipudi dahaxi sibuna ba dung Pol mati, baing ina naga, diti doxoxi maluxu.³⁶ Baing buranga disu

manadi, duwagiwagi ba, “Taung mati! Taung mati!”

Pol Harua Na Burangua

³⁷ Lipu haungingamdi dibo ba daxap Pol maluxu numading haringinia, ne xusunga yanamidinga ba, “Sanga mana ba ngaharua ranguaung?”

Haxuya ba, “Uxabia Grik xuana? ³⁸ Ngahagaxa ba ung lipu Isipkamga ba, nulana uiti haungingua rangua gabman, saing oxop 4,000 lipu haungingam diandi saing uxaidi mala long xoliana.”

³⁹ Pol haxuya ba, “Nga Yuda tela, yabagua long sabangga Tasis mana probinsia Silisia. Alaba long olang te, long yayam. Sanga mana ngaharua na lipudi?”

⁴⁰ Lipu haungingamdi yanamidinga nai, binabu Pol li taxagia saing tubatuba riania mana burangua ba duwa mosiu. Bungina dimunguti, harua Arameik xuana[†] nadi ba:

22

¹ “Lipuxigu haringina mana xaung riagu Yuda mana, ata tangaimliandi to. Hatata ngabo ba ngahaxuya haruanga asu manga.” ² Bungina dilungu ina harua Arameik xuana nadi, dimunguti duwa mosiu sibuna.

[†] **21:40** Arameik xuana—Yudadi xuading sibuna bing duxu ba Hibru, saing Urana Xailonging Muganga dibung mana Hibru xuana. Ne xuadinga xugia monga laing duxu ba Arameik xuana bungina Yesu, saing Yudadi daharua Arameik xuana mana bungina baguba.

Baing Pol harua ba, ³ “Nga Yuda tela, baugu hayau nga long sabangga Tasis mana probinsia Silisia, ne ngatubu mana long sabangga baguli. Ngatubatuba mana mugangaroa hanaunaungadinga xai sibuna hawa mana Gameliel. Ngahaxi mana Urana oxatanoa bila hatata ang sibuim baing. ⁴ Ngasina salaga na lipuadi duwa gugunianga duxu ba Toxoratamona Daxanganoa, ngasai daxanga ba ngaungdi mati, saing ngata haing lup xumana salak yabania. ⁵ Lipu hananiangam mugamugangama xaung Kaunsili longgalo daxabiau, saing sanga dibaxanga nang mana. Ding dibung xailongdi bu dibaxanga nga na bakbagiradi duwa long sabangga Damaskas. Baing nga ngala mana long sabangga ba bu ngatuxu lipuadi duwa mana gugunianga Toxoratamona Daxanganoa. Ngabo ba ngaxaidi ma Yerusalem bu lipu haringindi disuxuyadi disina salaga nadi.

⁶ “Tauna, ngari mala Damaskas. Ngahaxa mala, ngasok haxek baing bila xaidap lia hata sibuna li luliang sabanga sina long xaiya mari ma, saing bilikbiliga taxiya nga. ⁷ Xung nga mari titia saing ngalungu waxutu tela harua nanga ba, ‘Sol, Sol, baruta usina salaga nanga?’

⁸ “Ngaxusunga ba, ‘O Toxoratamona, ung gaxarea?’

“Haxuya ba, ‘Nga Yesu Nasaretiam, usina salaga nanga.’ ⁹ Riagudi dibagu lulianoa, ne daxabia rangrang haruanga waxutua harua nanga mana te.

¹⁰ “Ngaxusunga ba, ‘Toxoratamona, bagula ngaria baru?’

“Baing Toxoratamona harua ba, ‘Umesa to, uluxu Damaskas, saing baraxintadi ngamogu ba ulibudi, bing bagula ngasoxi lipu tela bu baxanga naung to.’ ¹¹ Riagudi daxai nga rimagia maluxu’m Damaskas, namua na lulianoa su maxagudi saing dahaxatu.

¹² “Lipu tela yanoa Ananayas ma ba bagu nga. Ina kubolung longgalo disu mana Urana hanaunaunganoa saing Yuda longgalo duwa la ba dibagu bila lipu sabanga. ¹³ Ma li rubigia saing harua ba, ‘Riagu Sol, maxam daxaxa ding!’ Baing hata sibuna li ngabagu lipua ba!

¹⁴ “Baing harua ba, ‘Urana mana mugangaradi mogung ba uxabia murunganoa xaung ba ubagu Lipu Kubolu Maringinama saing ulungu haru-anga sok ing sibung suxungunia. ¹⁵ Bagula usok lipuxing baxangangam na lipu longgalo, mana axamang longgalo ubagu ulungu. ¹⁶ Baing hatata baruta uragu mua? Umesa, oxop langa, saing usabu na Toxoratamona bu damia kubolum diandi mala.’

¹⁷ “Bungina ngagoxoya ma Yerusalem, ngama ngasabu mua Urana Numania, saing Urana hamati sanggagua ¹⁸ saing ngabagu Toxoratamona. Harua ba, ‘Uhalisiu tai! Uyunga Yerusalem hata sibuna li, namua na sanga ba dilungu haruangama ubaxanga manga te.’

¹⁹ “Ngahaxuya ba, ‘Toxoratamona, lipuadi li daxabia ba ngala Yudadi sabungading numang taining tainina ba ngataha lipudi dahatum haringina maung, ngatadi salak yabania. ²⁰ Baing bungina lipudi dilibu Stiben sugu’m sibindi namua na baxanga maung, ngali mua la

ba, nganaidi saing ngawasa mana lipuadi dung mati imangidingdi.'

²¹ "Ne Toxoratamona bala nga ba, 'Ula to. Bagula ngasoxiung mala hasoya rangua Yuda Teguamdi.'"

Pol, Lipu Romgam

²² Buranga dilungu Pol laing harua haru-anga baguba. Baing diti waxudingtuandi saing duwagi ba, "Sanga ba wa te! Tasahi sangganoa!"

²³ Duwagi mua, disau imangiding maxaxayamdi mari, ditingdi mala saing diting gagaba mahaing, ²⁴ binabu lipu hauningamdi yanamidinga tabina lipuxindi ba daxap Pol maluxu'm numading haringina. Baladi ba digusi saing duxusunga bu disai'm namua lipudi atiding disala saing duwagi mana bila ba. ²⁵ Diraria rimandi xaung kindi mala bu digusi, baing Pol harua na lipu hauningam 100 yanamidinga li la ba, "Baruta? Hanaunaunga harua xai mana ugusi Rom tela, ina disuxuya teguyu, kimbo tegu?"

²⁶ Bungina lipu hauningam 100 yanamidinga lungu haruanga ba, ila rangua yanamiding mugamugangama saing harua na ba, "Si, bagula uria baru? Lipua li lipu Romgam tela."

²⁷ Tauna lipu hauningamdi yanamiding mugamugangama ila rangua Pol saing xusunga ba, "Ubaxanga nanga. Ung Rom tela?"

Pol haxuya ba, "Wane."

²⁸ Baing lipu hauningamdi yanamiding muga-mugangama harua ba, "Ngayunga siang sabanga

bu ngagim xailongigua hatanga ba ngasok lipu Romgam.”

Pol haxuya ba, “Ne nga ba nga lipu Romgam namua na tibugu Rom tela.”

²⁹ Lipu haungingamdi dibo ba digusi ba, ding dilungu haruanga ba, saing hata sibuna li disuisui mala, saing diyunga. Baing yanamiding mugamugangama xauna maxuwa, namua na tabinadi ba digoxi Pol, lipu Romgam, waxu haringinia.

Pol Li Kaunsili Sanhidron Maxadingia

³⁰ Lipu haungingamdi yanamiding mugamugangama bo ba xabia namua Yudadi disu haruangua na Pol. Binabu buragina luba waxu haringindi mana, saing tabina lipu hananiangamdi yanamidingdi xaung Kaunsili Sanhidron ba digugunia. Baing xap Pol ma saing ta mali maxadingia.

23

¹ Pol bagu taxa mana Kaunsili Sanhidron saing harua ba, “Riagu mana, bungingbunginalo ngahaxa maringina Urana maxania, hatumingagu luwa mana alaba te.” ² Lipu hananiangam mugamugangama Ananayas lungu haruanga baguba saing tabina lipuadi dili haxek mana Pol ba duda. ³ Baing Pol harua na ba, “Urana bagula udaung, namua na ung gurung la ba bu usuxuya nga mana hanaunaungua, ne ung sibus udali hanaunaungua bungina utabinadi ba duda nga! Ung bila xai tela sigixinga sabasabia, ne dunia sau daxang masup!”

⁴ Lipuadi dili haxek mana Pol dibili ba, “Baruta uharungia Urana lipuxing hananiangam mugamugangama?”

⁵ Pol haxuya ba, “Riagu mana, ngaxabia ina lipu hananiangam mugamugangama te. Nabu ngaxabia, bing sanga ba ngaharua bila ba te. Namua na Urana Xuanoa harua ba, ‘Labu uharungia lipua wa etua mana bakbagimau tai.’[☆]”

⁶ Pol xabia ba dingia teladi Sadyusidi ne teladi Parisidi, binabu wagi maluxu’^m Kaunsili Sanhidron ba, “Riagu mana, nga Parisi tela, bila tibugu baing. Ngawa haruangua namua na ngahatum haringina saing ngaragu mana lipuadi dimati lo bagula dimesa muli.” ⁷ Bungina harua bila ba, hakhaxinga tela mesa liwe mana Parisidi xaung Sadyusidi, saing Sanhidron dutu ding. ⁸ (Sadyusidi daharua ba lipudi bagula dimesa muli te, saing daharua ba Urana uleginamdi xaung aningoningodi duwa te. Ne Parisidi dahatum haringina mana axadi bagudi ba.)

⁹ Binabu dahakhaxi haringing sibuna, saing Parisi teladi ditubatuba hanaunaunga dimesa daharua haringina ba, “Am gabagu lipua li mauxangan te. Bola harua maxuna, saing Urana uleginam tela kimbo aningonigo tela sina haruanga na.” ¹⁰ Haunginga sabanga bo ba mesauba, binabu lipu haungingamdi yanamid-ing mugamugangama maxuwa mana bola lipudi disambaxuti Pol hataing hataina. Binabu tabina lipuxing haungingamdi ba diri mala xaung

[☆] 23:5 Xapdi Muli (Kisim Bek) 22:28

haringinga, daxap ma sanguadi saing daxap mala numading haringinia.

¹¹ Yambong baing Toxoratamona li haxek sibuna mana Pol saing harua ba, “Uli haringina! Bila ubaxanga nga la li Yerusalem, bing bagula ubaxanga nga mana long sabangga Rom xauna.”

Dahau Haruangua Ba Dung Pol Mati

¹² Buraragina baing Yudadi dahau haruangua hisangia ba dung Pol mati. Daharingia hatumin-gadinga rangua ding Urana maxania ba daxang dinung axamang tela te laing mati. ¹³ Lipuadi ba dilibu alaba, titingadinga dali 40. ¹⁴ Dila rangua lipu hananiangamdi yanamidingdi xaung lipu haringindi saing daharua ba, “Am gahau haru-anga haringing tela ba am gaxang axamang tela te laing am gaung Pol mati. ¹⁵ Binabu ang gagabu Kaunsili Sanhidron, asina haruanga na lipu hauningamdi yanamiding mugamugangama ba xap Pol ma ranguang. Abala ba abo ba axusunga mana axamang teladi muli, bu ang galungu xai haruangang namuxinoa. Ne bagula am gahisa am gaung mati daxangia.”

¹⁶ Ne Pol toxongonoa lungu naxuyanga mana axa ba, binabu luxu lipu hauningamdi numad-ing haringinia saing baxanga na Pol.

¹⁷ Baxanga laing sup baing Pol wagi lipu hauningam 100 yanamiding tela saing harua ba, “Oxop gananuna li mala rangua lipu hauningamdi yanamiding mugamugangama. Ina haruangang tela ba bala.”

¹⁸ Binabu xap mala rangua lipu hauningamdi yanamiding mugamugangama. Baing harua

ba, “Pol, lipu salak yabanama, wagi nga ba ngaxap gananuna li ma ranguaung namua na ina haruangang tela ba balaung.”

¹⁹ Lipu haungingamdi yanamiding mugamugangama tuxu gananuna ba rimanoa, xap mala singia saing xusunga ba, “Ubo ba ubaxanga baraxinta nanga?”

²⁰ Harua ba, “Yudadi dahau haruangua ba duxusungaung ba oxop Pol ma Kaunsili Sanhidron maxadingia buragina. Bagula daharua ba dibo ba duxusunga mana axamang teladi muli. Ne dilangua. ²¹ Sanga ba ulungu haruangadinga te, namua na lipuxiding didali 40 dihisa daxangia, diragu bu dung mati. Dahau haruangua ba daxang dinung axamang tela te laing dung mati. Daxauxau masup, saing diragu ba unai xusungangadinga.”

²² Lipu haungingamdi yanamiding mugamugangama bili ba, “Labu ubala lipu tela ba ubaxanga alali nangau tai.” Saking soxi gananuna ba mala.

Daxap Pol Mala Sisaria

²³ Baing wagi lipuxing 100 haungingam yanamiding luwa saing tabinadi ba, “Tang gaxap gugunianga lipu haungingam 200 duwa mana, lipu haungingamdi dirung etua mana hos 70, xaung lipu haungingam guluam 200. Axauxaudi ba ari mala long sabangga Sisaria 9:00 mana yambongga baguli. ²⁴ Axauxau hosidi mana Pol ba rung etua manadi, bu awasa xai mana laing ata Gabana Piliks rimania.”

²⁵ Baing bung xailong tela harua ba:

²⁶ Nga Klaudias Lisias ngabung mala ranguaung lipu sabanga, Gabana Piliks.

Xaidap xai sibuna.

²⁷ Lipua li Yudadi dituxu saing dibo ba dung mati. Ne ngalungu ba ina lipu Romgam tela, binabu ngagabu lipuxigu hauningamdi am gala am gaxap sangua rimadingia. ²⁸ Ngabo ba ngaxabia rangrang mana namua disu haruangua na, binabu ngaxap mala Kaunsili Sanhidron dingia maxadingia. ²⁹ Ngalungu haruanginga disu mana. Namua bing axamandi ding hanaunaungadingamdi. Ne ngabagu haruanga tela te bu am gaung mati kimbo am gata salak yabania. ³⁰ Ne ngalungu haruanga tela ba dahau haruangua bu dung lipua li mati, binabu ngasoxi mala sap ranguaung. Baing ngatabina lipuadi disu haruanga mana ba dima ranguaung bu dibaxanga haruanginga naung.

³¹ Tauna, tang disu mana yanamiding mugamugangam haruanguanoa, saing yambong daxap Pol mala ranguadi saing dila disok long sabangga Antipatris. ³² Buragina baing lipu hauningamdi dahaxa titia diyunga Pol rangua hosiandi, saing ding sibuding digoxoya mala numading haringinia muli Yerusalem. ³³ Bungina lipu hauningam hosiandi disok Sisaria, disina xailonga na gabana saing dita Pol rimania. ³⁴ Gabana titi xailonga laing sup, baing xusunga Pol ba probins baruamta inia. Pol haxuya ba,

“Silisia.” ³⁵ Baing gabana harua ba, “Lipuadi disu haruangua naung dima to, tauna bagula ngalungu haruangua.” Baing tabina lipuxindi ba duwasa mana Pol numa xaitamoxiamia Herot tongtongia waleu.

24

Dita Pol Haruangua Piliks Maxania

¹ Xaidap luwadi luwadi hiliadinga disup, baing lipu hananiangam mugamugangama Ananayas ri mala long sabangga Sisaria, xaung lipu haringing teladi xaung lipu hanaunaunga suxunguxunguam tela,* yanoa Tertulas. Baing dibala gabana mana haruanga disu na Pol. ² Gabana wagi Pol ma. Luxu laing sup baing ina naga, Tertulas su haruangua nauba. Harua na Piliks ba, “Lipu Sabanga Piliks, bunging maxaxaya uwa etua mam, saing am gawa mosiu, haunginga te. Ung lipu hatuminga xaiyam, saing uhamaringia xai axamang teladi mana titia baguli, saing hatata am gasu manadi. ³ Lipu sabanga Piliks, am gabagu axadi ba, saing gamomamdi duwa xai sibuna, saing bungingbunginalo am gaharua xai sabanga sibuna maung. ⁴ Ne ngabo ba ngahalisiaung te, binabu ngabo ba ngaxusungaung ba ulibu xai mam saing ulungu haruanga gamoita baguli.

* **24:1** Lipu hanaunaunga suxunguxunguam bing lipu tela li lipu suxuyangam maxania saing su haruanga kimbo haxuya haruanga mana lipudi.

⁵ “Am gabagu lipua li xap mauxangang xumana masok. Yummyum Yudadi duwa titi longgalo ba digamia dahaung. Ina lipu yayama mana guguniangua lipudi duxu ba ‘bakbak Nasaretiana’. Bakbak languangam. ⁶⁻⁷ Baing axamang tela muli, tuba ba libu Urana Numana sok musuna Urana maxania, binabu am gatuxu.† ⁸ Binabu ung sibum ung sanga ba uxusunga lipua li, saing bagula uxabia haruangadi bagudi li am gasu mana bing maxuna.”

⁹ Yudadi digugunia haruangadinga rangua Tertulas haruanganoa, daharua axadi ba maxung sibuna.

¹⁰ Baing gabana tubatuba toxonia na ba Pol harua, binabu Pol harua ba, “Ngaxabiau, niani xumana uwa lipu suxuyangam mana probinsia li, binabu ngayaha ba ngabaxanga haruangagua naung. ¹¹ Nabu uxusunga mauli, bing bagula ulungu ba xaidap ¹² disup nulana ing ganina ngahaing Yerusalem ba ngasabu mana Urana. ¹² Lipuadi hatata disu haruanga manga dibagu nga ngahakhaxi rangua lipu tela Urana Numania te, saing dibagu ngayummyum buranga mana Yudadi sabungading numandi kimbo long tela maluxu’ m Yerusalem te. ¹³ Baing haruanga disu manga hatata, daxangading te

† **24:6-7** Maxixinga 6b-8a duwa mana buninga teladi te. Lipu xabiangamdi dahatum ba lipudi disigidi kimu. Haruanga ba ila bila li: ...saing am gabo ba am gasuxuya hanaunaungamania. ⁷ Ne lipu haungingamdi yanamiding mugamugangama Lisias gabu lipuxing haungingam xumana dima daxai sangua rimamamdi. ⁸ Baing Lisias tabina lipudi disu haruanga na ba am gama bu am gaharua ranguang to. Binabu...

ba dahatanga ba maxuna. ¹⁴ Ning, haru-
anga maxunam tela ngatula naung—ngasabu
mana Urana mugangamamdi disabu mana, saing
ngasu mana Toxoratamona Daxanganoa Yudadi
yanamidingdi duxu ba 'bakkak languangam'.
Ngahatum haringina mana haruanga longgalo
duwa mana Moses hanaunaunganoa xaung
haruanga longgalo duwa mana Urana Lipux-
ing Suxunguxunguamdi Xailongidingdi dibungdi
ba. ¹⁵ Ngahatum haringina saing ngaragu
mana Urana bagula iti mesa muli lipuadi dimati
ba, lipu maringindi xaung lipu diandi xauna.
Lipuadi li xauna ding hatumingading taininau.
¹⁶ Binabu bungingbunginalo ngaharingia ha-
tumingagua ba ngahaxa maringina Urana xaung
lipudi ding maxadingia.

¹⁷ "Ngawa niani xumana mana long teladi,
baing hatata ngagoxoya ma Yerusalem bu
ngasina sianga na riagu Yuda haxugindi, xaung
ngahanania na Urana. ¹⁸ Ngabo ba ngala
Urana Numania, binabu ngasu mana kubolua
ba ngalibu ngasok sigixinga Urana maxania
to, baing ngalauba. Baing ina naga, bungina
dibagu nga Urana Numania, ngawa sigixinga ba.
Buranga duwa rangua nga te saing ngaiti lipudi
hatumingadingdi ba dilibu doa te. ¹⁹ Ne Yuda
teladi mana probinsia Esia diti mauxanganoa li.
Nabu ding haruangading manga, bing xai sibuna
ding sibuding dima disu haruanga manga max-
amia! ²⁰ Nabu tegu, bing lipuadi bagudi li duwa
Kaunsili Sanhidron, ubaladi ba dahatanga naung
kubolu diana dibagu manga nulana, bungina
ngali maxadingia ba. ²¹ Bola dahatum doa

manga mana namua haruanga tela ngawagi bungina ngawa maxadingia: 'Ngahatum haringina ba bagula lipuadi dimati ba dimesa muli, saing mana namua naga daxap nga ma ba dita nga haruandia.'"

²² Piliks xabia xai masup mana gugunianga duxu ba Toxoratamona Daxanganoa hatumingadinga xaung kuboludinga, binabu sahi haruangua saing harua nadi ba, "Bungina lipu haungingamdi yanamiding mugamugangama Lisias ma, bing bagula ngahamaringia haruangua li." ²³ Tabina lipu haungingam 100 yanamidinga ba wasa mana Pol xai, ne labu digoxiu tai. Harua ba disina ganangana bu Pol riandi dima lobu rangua saing dahauli.

²⁴ Xaidap teladi disup, baing Piliks ma xaung haininoa Drusila, ina Yuda tela. Wagi Pol ma ba lungu baxanga daxanga mana hatum haringina mana Kristo Yesu. ²⁵ Pol baxanga kubolu maringina, baxanga lipua wasa xai mana ing sibung kubolunoa, xaung baxanga Urana xaidabing suxuyangam bagula ma. Piliks lungu haruugadi bagudi ba saing maxuwa, binabu harua ba, "Sanga ba! Ulauba. Bungina ngabagu ganangan tela, bing bagula ngawagiung muli." ²⁶ Ne Piliks ragu axamang tela xauna. Bo ba Pol sina siang tela hisangia bu gim salak yabanoa maina. Binabu bunging xumana wagi ma saing hangixaya rangua.

²⁷ Bila balau niani luwa, baing Porsias Pestas xap Piliks yabanoa. Ne Piliks bo ba Yudadi diyaha mana, binabu yunga Pol matabu salak yabania.

25

Dita Pol Haruangia Pestas Maxania

¹ Pestas sok gabana mana probinsia baguba, baing ma sok long sabangga Sisaria. Xaidap tuwa disup baing haing mala Yerusalem. ² La ba lipu hananiangamdi yanamidingdi xaung Yuda lipu haringindi digugunia maxania saing disu haruanga na Pol. ³ Duxusunga Pestas haringina ba nabu hatum xai manadi bing soxi Pol goxoya ma Yerusalem bu suxuya la ba. Daharua bila ba namua na daxauxau daxangua bu dihisa dung Pol mati daxangia. ⁴ Pestas haxuya ba, "Pol wa Sisaria, lipu hauningamdi duwasa mana la ba. Haxek bagula nga sibugu ngari mala Sisaria. ⁵ Binabu asoxi lipuxim yanam teladi ma rangua nga. Baing nabu lipua libu kubolu dian tela, bing sanga ba dita haruangia."

⁶ Pestas wa ranguadi xaidap 8 kimbo xaidap 10 disup, baing ri mala Sisaria. Buragina baing xaxa haruangua mana suxuyangua, saing tabinadi ba daxap Pol ma maxania. ⁷ Bungina Pol sok, Yudadi diri Yerusalem ma dili taxiya, saing disu haruanga diang xumana na, ne ding sanga ba dahatanga haruangadinga aningonoa sabasabia te.

⁸ Baing ina naga, Pol haxuya haruangua ba, "Ngalibu kubolu dian tela te. Ngadali Yuda hanaunaungading tela te, ngalibu axamang bilingam tela Urana Numania te, saing ngadali Sisa hanaunaungang tela te."

⁹ Ne Pestas bo ba libu Yudadi diyaha mana, binabu xusunga Pol ba, "Ung murum ba uhaing

Yerusalem bu ngasuxuya haruangadinga disu maung la ba, kimbo tegu?"

¹⁰ Pol haxuya ba, "Numa li, hatata ngali maluxu mana, ina Sisa numang suxuyangama. Numa li ing ganina bing longga na dilungu haruanga lipudi disu manga. Ngalibu kubolu dian tela mana Yudadi te, saing ung sibus uxabia xai alaba. ¹¹ Ning nabu ngalibu kubolu dian tela sanga ba ngamati mana, bing sangau. Ne nabu haruangua Yudadi li disu manga aningoding te, bing maring te ba lipu tela ta nga rimadingia. Ngaxusunga ba Sisa ing sibuna suxuya nga!"

¹² Tauna Pestas hangixaya rangua lipuxindi disina hatuminga na, baing harua na Pol ba, "Uxusunga ba Sisa suxuyaung. Binabu bagula ula rangua Sisa!"

Pestas Xusunga Xaitamoxi Agripa Mana Pol

¹³ Xaidap teladi disup, baing Xaitamoxi Agripa* xaung hamunganoa Bernis disok Sisaria bu disina xaidap xai na Pestas. ¹⁴ Tang duwa la ba xaidap xumana, binabu Pestas hangixaya rangua xaitamoxi mana Pol mauxanganoa. Harua ba, "Lipu salak yabanam tela Piliks yunga la li. ¹⁵ Bungina ngala Yerusalem, Yuda lipuxiding hananiangamdi yanamidingdi xaung lipuxiding

* **25:13** Xaitamoxi Agripa—Sisa mogu lipu teladi bu duwa etua mana titi teladi duwa hawa mana Rom. Xaitamoxi Agripa baguli bing Agripa 2, saing wa etua mana titi tela Lang Gamolingana Galili rubinia. Tibuna ina Xaitamoxi Agripa 1 saing ina wa etua mana Yudia (ubagu Aposel 12:1-24). Muganganoa Xaitamoxi Herot (ubagu Matyu 2:1-19 xaung Luk 1:5).

haringindi disu haruanga na, saing duxusunga nga ba ngasuxuya ba libu doa bing mati.

¹⁶ “Ngabaxanga nadi ba kira Romdi kubolura bila li: Taung kimbo tasina salaga na lipu tela te, laing tasina ganangana na ba li lipuadi disu haruanga na maxadingia, saing haxuya haruanginga to. ¹⁷ Bungina dima la li rangua nga, ngahalisi te. Buragina baing ngaxaxa haruangua mana suxuyangua saing ngatabina ba daxap lipua ma maxagia. ¹⁸ Lipuadi dita haruangua dimesa ba daharua, saing ngahagaxa ba bagula disu haruanga ba libu kubolu diang sibuna. Baing tegu. ¹⁹ Dahakhaxi rangua mana ding kuboluding sabungamdi, xaung mana lipu tela yanoa Yesu mati ba, ne Pol harua ba lipua ba gamata muli. ²⁰ Ngabo ba ngasai'm haruanga li namuxinoa, ne hatumingagua raxap. Binabu ngaxusunga ba muruna ba ila Yerusalem bu ngasuxuya haruanga baguli la ba. ²¹ Ne Pol xusunga ba yanamira sabanga Sisa ing sibuna suxuya. Binabu ngatabina lipuxigudi ba duwasa mana laing nga sanga ba ngasoxi mala rangua Sisa.”

²² Baing Agripa harua na Pestas ba, “Nga sibugu ngabo ba ngalungu lipua ba.” Baing Pestas haxuya ba, “Sangau, buragin to ulungu.”

Dita Pol Haruangua Agripa Maxania

²³ Buragina Agripa Bernis tang dima dirung numa haruanga lungunganamia. Bungina dahaxa ma, lipudi diti yadingdi, disiga, daxaidi ma. Baing lipu haungingamdi yanamidingdi xaung longga ba lipuxing haringindi digabudi ma.

Baing Pestas tabinadi ba daxap Pol maluxu ma. Binabu daxap ma. ²⁴ Pestas harua ba, “Xaitamoxi Agripa, xaung ang lipuadi awa la li ranguam, abagu lipua li! Yuda longgalo—Yerusalem xaung la li Sisaria yabanamdi xauna—disu haruangua na lipua li. Duwagi sabanga ba nganai ba mati. ²⁵ Ne ngabagu kubolung dian tela te sanga ba mati mana, ne mana namua xusunga ba Sisa suxuya, bing ngahau hatumingua ba ngasoxi mala Rom. ²⁶ Ne ngaxabia xai te haruanga maxunam tela nga sanga ba ngabung mala rangua Lipuxira Sabanga mana. Binabu Xaitamoxi Agripa, ngata maxamia xaung ang lipudi maxaimia. Talungu xai haruangoa, baing sanga ba ngaxabia baru haruanganta bagula ngabung xailongia. ²⁷ Namua na nabu ngasoxi lipu salak yabanam tela rangua Sisa, ne ngabaxanga kubolung diang namuxinoa te, bing sanga’ m daxangua te.”

26

¹ Baing Agripa harua na Pol ba, “Nganai ba ubaxanga ung haruangama.” Binabu Pol iti rimanoa saing baxanga haruangoa bila li: ² “Xaitamoxi Agripa, ngabo ba ngahaxuya haruanga li Yudadi disu manga, saing ngahatum ba, xai sibuna ba nga sanga ba ngabaxanga mali maxamia hatata. ³ Baing axamang sabanga muli, uxabia buk mana kira Yudadi kubolura longgalo, xaung mana axadi bakbagira dahakhaxi manadi. Binabu ngaxusungaung ba urung mosiu, usina gananganoa nanga bu ngabaxanga haru-angagua.

4 “Yuda longgalo daxabia kubolugudi ungguti mana ngawa garauyu yabagia, xaung kubolugudi bungina ngawa Yerusalem. ⁵ Ding daxabia nga bunging maxaxaya, saing nabu muruding, bing sanga ba dibalaung mana kubolugudi. Daxabia ba nga sibugu ngawa Parisi tela. Parisidi hanaunaungading xumana, ne makasa sibuna mana lipudi disu manadi. Yudadi sabungading tela dalidi te. Ning ngasu maringina mana kuboludingdi. ⁶ Baing hatata ngali la li, saing ding dita nga haruangia, namua na Urana haruanganoa waleu hau rangua mugangamandi, ngahatum haringina mana saing ngaragu aningonoa sok. ⁷ Bakbagira 12 dituxu Urana oxatanoa xaidap yambong, saing dahatum haringina saing diragu haruanga li aningonoa sok. O Xaitamoxi, nga xauna ngahatum haringina saing ngaragu mana axa li. Baing namua naga Yudadi disu haruanga manga. ⁸ Ang hatumingaim luwa mana Urana bagula iti mesa lipu matiandi muli baru?

⁹ “Muga nga hatumingagua xauna haring ba ngalibu axamang xumana ba ngatatua Yesu Nasaretiam yanoa. ¹⁰ Baing kubolua naga ngalibu Yerusalem. Lipu hananiangamdi yanamidindingdi disina yaya nanga, saing ngatuxu Urana lipuxing maringing xumana, ngatadi salak yabania. Baing bungina dungdi mati, nga xauna nganai mana matiadingdi. ¹¹ Bunging xumana ngala Yudadi sabungading numang taining taining bu ngasina salaga nadi. Baing ngatuba ngalibu ba daharungia Toxoratamona. Atigu disala buk manadi, binabu ngala Yuda Tegumandi

yabadingia bu ngasina salaga nadi.

¹² “Xaidap tela ngari mala long sabangga Damaskas ba ngalibu bila ba. Lipu hanani-angamdi yanamidingdi disoxi nga, dibung xai-long tela baxanga ba alaba oxatagua. ¹³ O Xaitamoxi, bila xaidap lia ngahaxa daxangia, baing ngabagu luliang tela sina long xaiya mari ma, lulianoa dali xaidaba, saing sina taxiya nga xaung riagudi. ¹⁴ Am longgalo xunggam mari titia, saing ngalungu waxutu tela harua nanga Arameik xuana ba, ‘Sol, Sol, baruta usina salaga nanga? Kubolua ulibu bila kau tela ting kindi mala mana moxonoa, ning ung xaing maxaxanoa ing ganina.’

¹⁵ “Baing ngaxusunga ba, ‘O Toxoratamona, ung gaxarea?’

“Baing Toxoratamona haxuya ba, ‘Nga Yesu, usina salaga nanga. ¹⁶ Umesa uli kimia to. Ngaowa masok maung bu ngamogung ba lipuxigu oxatama. Bing bagula ubaxanga haru-anga mana axadi hatata ubagudi ba xaung mana axadi kimu bagula ngahatangadi naung. ¹⁷ Bagula ngahauliung sangaung sibum bakbagimdi rimadingia xaung sanga Yuda Tegumdi rimadingia. Hatata ngasoxiung mala rangua lipuadi ba ¹⁸ bu uxaxa maxadingdi bu duxugia sanga labianoa ma luliania, xaung sanga Satan haringinganoa ma rangua Urana. Nabu dilibu bila ba, bing Urana bagula yunga kuboluding diandi, saing bagula daxap sinak rangua lipuadi duwa Urana iniadi namua na dahatum haringina manga.’

19 “Tauna, Xaitamoxi Agripa, ngabagu axa long xaiyam bila mibingua ba, saing ngalibu haruanga longga ngalungudi ba. 20 Muga ngala rangua Damaskasdi, saking rangua Yerusalemdi, saing ngala Yudia long longgalo, xaung rangua Yuda Teguamdi xauna. Ngabaxanga nadi ba duxugia hatumingadingdi, saing duxugia mala rangua Urana. Ngabaladi ba dilibu kubolu maringindi bu dahatanga maxung sibuna duxugia hatumingadingdi. 21 Namua naga Yudadi dituxu nga Urana Numang yabania saing dituba ba dung nga mati. 22 Ne Urana hauli nga laing xaidapka li, binabu ngali la li saing ngabaxanga na lipu yayamdi, lipu yayam teguamdi xauna. Axamandi Moses xaung Urana lipuxing suxunguxunguam teladi ding daharua, haruangagu tela dalidi te. Taininau baing. 23 Daharua ba Urana Lipuxing Mogunganama bagula xap salaga, saing kimuya bagula sok lipu mugamugangam ba mesa muli mana matiyua. Baing bagula baxanga haruanga lulianama na bakbaging Yudadi xaung na Yuda Teguamdi xauna.”

24 Pol baxanga haxuyanganauyu, saing hata sibuna li Pestas taxiti haruangaanoa, wagi ba, “Pol, ung kakaham! Utubatuba buk mana xabiangua ne libu hatumingama rabangrabangina.”

25 Pol haxuya ba, “O lipu sabanga Pestas, hatumingagua rabang te. Hatumingagua maring xaung haruangagua maxuna. 26 Xaitamoxi Agripa xabia axadi li, saing nga sanga ba ngaharua sabasabia na. Ngaxabiau, axamang tela mana axadi li dali maxanoa xaung tangangliandi te, namua na ding disok hisangia te. 27 Xaitamoxi

Agripa, uhatum haringina mana Urana lipuxing suxunguxunguamdi haruangadinga, kimbo tegu? Ngaxabiau, uhatum haringina.”

²⁸ Baing Agripa harua na Pol ba, “Baruta? Ung sanga ba uxugia hatumingagua mana haruangam gamoita li bu ngasok Kristo lipuxing tela?”

²⁹ Pol haxuya ba, “Heku bunging gamoita kimbo maxaxaya. Ngasabu na Urana ba ung xaung lipu gaxarea dilungu nga hatata bagula asok taininau bila nga baing. Ning ngabo ba asok lipu salak yabanamdi te.”

³⁰ Xaitamoxi mesa, saking gabana, Bernis xaung lipuadi dirung rangua dingtung dimesa.

³¹ Diyunga numa dunia, dahangixaya rangua ding, saing daharua ba, “Lipua li libu kubolu tela te ba mati mana kimbo wa salak yabania.”

³² Baing Agripa harua na Pestas ba, “Sanga ba tayunga lipua li mala, ning tegu. Xusunga ba Sisa suxuya.”

27

Daxap Pol Mala Rom Wagia

¹ Dahau haruangua ba am galuki wagia mala numanuma Itali, baing dita Pol xaung lipu salak yabanam teladi mana lipu hauningam 100 yanamiding tela rimania, yanoa Yulias. Ina yanam mana lipu hauningam gugunianga duxu ba Gugunianga Sisa. ² Binabu am gahaing wagia. Aristarkas, yabanoa long sabangga Tesalonaika mana probinsia Masedonia wa ranguam. Baing waga li yunga long sabangga Adramitiam ma,

saing bo ba luki mala ri long sabanga teladi duwa probinsia Esia.

³ Buragina baing am gari long sabangga Saidon. Yulias usinga Pol, binabu nai Pol ba ila lobu rangua riandi bu dahauli. ⁴ Kimuya am gahaing wagia baing am gala. Ne yanga mesa ma waga yunia, binabu am galuki mutumutua Saipras rubina sangang kanggua, bu am gadada mana yanga. ⁵ Laing sup baing am gakisi tek lia probinsiadi Silisia xaung Pampilia singia, laing am gari long sabangga Maira mana probinsia Lisia. ⁶ La ba lipu haungingam 100 yanamidinga bagu waga Aleksandriam tela bo ba luki mala Itali, binabu tam mahaing. ⁷ Am galuki mosimos xaidap xumana mala, laing am gasok haxek mana longga Naidas. Makasa buk mam. La ba yanga mesa mam bu sanga ba am galuki bila ba te. Binabu am gaxugia mala, saing am gala mutumutua Krit rubina sangang bukang bu am gadada mana yanga, laing am gadali Yuna Salmone. ⁸ Makasa mamguyu. Am galuki haxek tek rubinia laing am gasok mana long tela duxu ba Mata Xaidi, haxek mana longga Lasea.

⁹ Xaidap xumana disup olang, saing xaidap sabanga mana Yudadi disaha mana angingua,* ila sup. Baing tega doa sibuna, binabu Pol harua ba, ¹⁰ "Lipu mana, alungu to. Ngahatum ba nabu kira tala hatata, bagula tabagu bunging diang sibuna. Bola waga xaung axamandi dahang-

* **27:9** xaidap sabanga mana Yudadi disaha mana angingua—Xaidapka baguba wa mana Septemba kimbo Oktoba. Bungina baguba bing bunging kuyam unggutinganoa.

galang, xaung kira walingaradi xauna.” ¹¹ Ne lipu haungingam 100 yanamidinga lungu Pol haruanganoa te. Tegu. Su mana lipu uingama xaung waga moxonoa haruangadinga. ¹² Mata ba xai te sanga mana ba am garagu bunging yanggama sup to, binabu lipu xumana dahau haruangua ba am galauyu. Dahatum ba, nabu am gasok mana Mata Piniks, bing sanga ba am garagu bunging yanggama sup la ba. Mata baguba sangang bukung xaung kanggua tang daxaxa ding hataing hataina, ne mutumutua Krit soxauti yanga.

Yanga Mesa, Ruba Dahaung

¹³ Tauna bukung mesa, ne ma mosimos, binabu dahatum ba ganangang xai tela sok. Baing ina naga, daxai angga mahaing saing am galuki mala haxek Krit rubinia. ¹⁴ Ne bunging maxaxaya te, saing yang diang sabanga duxu ba yang kangguam mesa, ri mutumutu hataina ma mam. ¹⁵ Yanga yu waga yunoa haringina bu sanga ba luki muli te. Binabu duxugia mala saing am gamuga mana yanga, yuam mala. ¹⁶ Yuam laing mutumutu kaxukang tela duxu ba Kauda soxauti yanga monga. Daxai wagang kaxukanoa mahaing, saing makasa sabanga manadi. ¹⁷ Lipu wagamdi daxai mahaing laing sup, baing ina naga, diting waxu sabangadi mala ba diluki waga hanggaxobinia bu digoxi daharingia wagua. Dimaxuwa ba waga bagula haing mala ringringia Sirtis, binabu daxai waga imanging sabanga mari, saing diyunga yanga yu wagua mala. ¹⁸ Buragina baing ruba dahaung

haringina ba ditahataha waga rubindi, baing ina naga, lipu wagamdi dungguti diting xalaxaladi mari tegia. ¹⁹ Xaidap tuwa baing daxap imang wagam xaung waga xalingindi, saing ditingdi mari tegia. ²⁰ Xaidap xumana am gabagu xaidaba xaung hatungdi te, saing yanga yu ruba dahaung haringina buk, binabu am longgalo am gahatum taininau—bagula am gahanggalang.

²¹ Xaidap xumana lipudi daxang te, binabu Pol mesa maxadingia saing harua ba, “Lipu mana, nabu nulana ang gasu mana haruangagua saing ang gayunga mutumutua Krit te, bing sanga ba tasok mana bunging dianoa li te, saing waga xaung xalaxaladi sanga ba dahanggalang te. ²² Ning hatata ngabalang ba ali haringina, namua na kiria tela sanga ba hanggalang te. Waga ing ganina bagula doa. ²³ Nga Urana lipuxing tela, saing bungingbunginalo ngatuxu oxatanoa. Bunggu uleginam tela li haxek manga ²⁴ saing harua ba, ‘Pol, umaxuwau tai. Ung bagula uli Sisa maxania ba suxuya haruangama. Urana xai sibuna, binabu ta lipu longgalo duwa wagia ranguaung bu ang gawa xai.’ ²⁵ Binabu ang ba, amaxuwau tai, namua na ngahatum haringina mana Urana. Haruanganoa bagula sok, bila uleginama baxanga nanga. ²⁶ Ning yanga bagula yu wagua xuruti mana mutumutu tela, saing bagula tari la ba.”

Wagua Xuruti

²⁷ Yanga yuam makisi Tega Adria. Laing mana yambong 14, bila kinunga lia, lipu wagamdi duxunomia ba am gasok haxek tek rubinia.

²⁸ Dituba tek suana waxuya saing dibagu bila mita 37. Mongaita dituba muli saing dibagu bila mita 27. ²⁹ Dimaxuwa bagula waga xuruti mana siangdi, binabu diting angga luwadi luwadi waga abinia mari tegia, saing disabu ba xaidaba haing sap. ³⁰ Lipu wagamdi disai daxanga tela ba diyunga wagua, binabu diyungia wagang kaxukana mari tegia, ne dilanglangua bila diting angga teladi waga yunia mari. ³¹ Baing Pol bala lipu haungingam 100 yanamidinga xaung lipuxing haungingamdi ba, "Nabu lipuadi ba disauya wagua, bing bagula ahanggalang." ³² Binabu lipu haungingamdi ditaxiti waxudi mana wagang kaxukanoa, diyunga saing ri olang tegia.

³³ Longa saxaxangana, baing Pol xusunga lipudi haringina ba daxang. Harua ba, "Mana xaidap 14 ang garung mosi te, ang gawasa mana wagua ing ganina. Gamoim daxabia anginga te, saing ang gaxang te. ³⁴ Hatata ngaxusungang haringina ba axap anginga. Bagula haringiang bu awa. Alungu to. Ang sanga ba ahanggalang monga te. Tegu. Ang longgalo bagula awa xai." ³⁵ Harua laing sup baing xap salanga tela saing harua xai sibuna mala rangua Urana lipudi maxadingia. Utu saha saing xangguba. ³⁶ Baing gamoding longgalo daxai saing daxang xauna. ³⁷ Am longgalo am gawa wagia bila 276. ³⁸ Daxang sanga ba, baing diting witdi mari tegia bu dilibu wagua maxana.

³⁹ Bungina xaidaba haing, dibagu tek rubinia, ne daxabia titia ba te. Ning dibagu mata xaung ulangulang, binabu dahatum ba xai nabu dilibu

wagua luki mahaing titia la ba. ⁴⁰ Binabu ditaxiti anggadi waxudingdi saing diyunga diri tegia, saing diluba waxudi digoxidi mana waga xaling-ing xugiangamdi bu duxugia muli. Baing daxai waga imanging yunama mahaing bu yanga yuam mala tek rubinia. ⁴¹ Ne waga haing long uruxunia saing gasi la ba. Yunoa gasi haringina saing rubadi ditaha saha abinoa.

⁴² Lipu haungingamdi dibo ba dung lipu salak yabanamdi, nam diyum mala saing digiti. ⁴³ Ne lipu haungingam 100 yanamidinga bo ba hauli Pol, binabu bilidi ba labu dilibu bila bau tai. Tabina gaxarea daxabia yumingua ba dihixi mari to bu diyum mala singia. ⁴⁴ Lipu teladi bing tabinadi ba dituxu xai hataindi kimbo waga xurutiang hataindi, saing diyum xauna mala singia. Baing mana kubolua baguba, lipu longgalo disok xai singia.

28

Duwa Mutumutua Malta

¹ Am gasok xai singia, baing am gabagu ba am gawa mana mutumutu tela duxu ba Malta. ² Mutumutu moxondi daxapkam xai sibuna. Kuya mu, longa xaringa, baing ina naga, dibura yaba saing daxapkam mala haxek bu am gabiding. ³ Pol xap xaidi ma saing tadi yabia. Ne moxa dian tela wa maluxu manadi, saing bungina xunumia yap salianoa, sok ma sangua bu giti mala saing gaxu Pol rimania matabu. ⁴ Mutumutu moxondi dibagu moxua ngeli mari rimania, baing daharua nading ba, "Lipua ba

bola lipu ungingam tela, binabu ing haxuyanggang sabanga. Sanga'm tega xap saing ngara ba, baing tegu. Ning hatata urana haing kiria suxuya lipudi ba bagula nai ba dali matianoa te."

⁵ Ne Pol tingting rimanoa saing moxua ri yabia, saing mauxangang tela xap te. ⁶ Lipudi dahagaxa ba Pol sangganoa bagula gam, kimbo xung mati mari sap. Ne diraguragu sus. Dibagu axamang tela sok mana te. Binabu hatumingadingdi duxugia saing daharua ba urana tela.

⁷ Titi tela wa haxek mana longga baguba, titia mana mutumutua yanaminoa, yanoa Pablias. Xapkam mala numania saing wasa xai mam xaidap tuwa. ⁸ Tauna, Pablias tibuna busi, wa uxaiingia. Sanggandi disala xaung bia sip. Pol ila luxu ba bagu, saking sabu saing ta rimandi mana. Baing ina naga, sok xai muli. ⁹ Libu bila ba, baing lipu busingam longgalo duwa mutumutua dima, saing disok xai muli. ¹⁰ Dilibu kubolu xumang xai sibuna mam. Baing bungina am gaxauxau masuk saing am gahaing wagia, axamandi am garaxap manadi disinadi nam bu am galuki xai wagia.

Disok Rom

¹¹ Am gawa mutumutua ba sobak tuwa, baing am gahaing mana waga Aleksandriam tela. Waga ba oti mua la ba laing bunging yanggama sup. Waga yunia dita babudi mana urana luwa dingia, tang yadingdi Kasta xaung Polaks, Sus garang haragarangandi. ¹² Am galuki mala am gari long sabangga Sirakyus, saing am gawa xaidap tuwa. ¹³ Am gayunga longga

ba, am galuki mala am gari longga Regiam. Buragina baing bukang mesa, saing am galuki mala am gari longga Puteoli. ¹⁴ La ba, am gasok mana lipu hatuminga haringinam teladi, saing duxusungam ba am gawa ranguadi sande tela. Laing sup, baing ina naga, am gahaxa mala long sabangga Rom. ¹⁵ Lipu hatuminga haringinamdi duwa la ba dilungu ba am gahaxa ma, binabu dima bu disok mam. Teladi disok mam mana Nawa Yabana Apias, saing teladi disok mam mana longga duxu ba Lobu Numang Tuwa. Pol bagudi, baing harua xai sibuna na Urana, saing gamonoa yaha. ¹⁶ Am gahaxa mala, am gasok Rom, baing gabman lipuxindi dinai mana Pol ba ing ganina wa numia. Ne lipu haungingam tela wasa mana.

Pol Baxanga Mua Rom

¹⁷ Xaidap tuwa disup, baing Pol wagi Yuda Romgamdi yanamidingdi ma digugunia. Dima digugunia baing harua nadi ba, "Riagu mana, nga ngalibu kubolu dian tela na bakbagiradi te. Saing ngalibu kubolu dian tela ba tatua mugangaradi kuboludingdi te. Ning dituxu nga Yerusalem saing dita nga Romdi rimadingia. ¹⁸ Romdi dilungu haruangagua, saing dibagu ngalibu kubolu dian tela te bu dung nga mati mana. Binabu dibo ba diyunga nga mala. ¹⁹ Ne Yudadi ding hauxading, dibilidi, saing nga daxangagu tela te, binabu ngaxusunga ba Sisa suxuya nga. Ning ngalibu bila ba namua ngabo ba ngasu haruanga tela nadi te. Tegu. ²⁰ Binabu ngawagiang ma bu ngabaguang ngaharua ranguang. Ngabo ba ngabaxanga nang ba baruta

digoxi nga mana waxu haringina li. Namuxina bing ngahatum haringina saing ngaragu axa ba kira Isrel longgalo taragu mana.”

²¹ Dahaxuya ba, “Yudiadi disina xailong tela nam bu baxangaung nam te. Baing riamam Yudiam tela ma naxuya nam te, saing harua haruanga dian tela maung te. ²² Ne am gabo ba am galungu hatumingama, namua na am gaxabia, mana long longgalo, lipudi daharungia babbak hauna li sok liwe makira Yudadi.”

²³ Dimogu xaidap tela ba digugunia rangua Pol, saing lipu xumana dima rangua mana numa wa mana. Mana buraragina laing bungbung, baxanga haruanga mana Urana Yonggaxinoa nadi. Baxanga Moses hanaunaunganoa xaung Urana Lipuxing Suxunguxunguamdi Xailongidingdi bu tuba xugia hatumingadingdi bu dahatum haringina ba Yesu bing Urana Lipuxing Mogunganama. ²⁴ Teladi dilungu haruanga saing dahatum haringina, ne teladi tegu. ²⁵ Dahakhaxi rangua ding, baing ina naga, dibo ba dilauba. Ning muga Pol sahi haruanga noa bila li, harua ba, “Urana Aningonoa harua maxung sibuna na mugangaimdi, bungina baxanga Aisaya, Urana lipuxing suxunguxunguama, suxungunia ba,

²⁶ “Ula rangua lipuadi ba saing uharua ba,
“Bagula alungulungu mua ne axabia rangrang te,
bagula abagubagu mua ne abagu axabia te.”

²⁷ Namua na lipuadi li hatumingadingdi diriba ding,

tangadingliandi hauxading ba dilungu haru-
 angua,
 saing dimatai.

Nam dibagu maxadingia,
 nam dilungu mana tangadingliandi,
 nam daxabia xai hatumingadingia,
 nam duxugia mala rangua nga ba ngalibudi
 disok xai muli.'☆

28-29 “Binabu ngabo ba axabia ba ulek xaiyua
 mana daxanga mana Urana xap lipudi muli ba,
 hatata ila rangua Yuda Tegumandi, baing ding ba
 bagula dilungu!”*

³⁰ Pol wa long sabangga Rom niani luwa. Gim
 numa moxona mana numa wa mana ba. Baing
 xap lipu gaxarea dima lobu rangua. ³¹ Baxanga
 haruanga mana Urana Yonggaxinoa, saing tu-
 batuba lipudi mana Toxoratamona Yesu Kristo.
 Maxuwa te ba baxanga, saing lipu tela bili te.

☆ **28:27** Aisaya (Aisaia) 6:9-10 * **28:28-29** Buninga teladi
 daharua ba ...dilungu!” 29 Harua laing sup, baing Yudadi disok
 mala, dahakhaxi haringina rangua ding.

Urana Xuana
The New Testament and portions of the Old
Testament in the Mato Language of Papua New
Guinea
Nupela Testamen na sampela hap Oldpela Testamen
long tokples Mato long Niugini

copyright © 2018 Wycliffe Bible Translators, Inc.

Language: Mato

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivatives license 4.0.

You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it in any format, provided that:

You include the above copyright and source information.

You do not sell this work for a profit.

You do not change any of the words or punctuation of the Scriptures. Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those Scriptures and documents. For other uses, please contact the respective copyright owners.

2023-05-20

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 20 May 2023 from source files dated 20 May 2023

55f62369-23de-5cfa-956d-f88a05cead65